UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Universitätsbibliothek Paderborn

Onvphrii Panvinii Veronensis Fratris Eremitae Augustiniani. De Praecipvis Vrbis Romae sanctioribusq[ue] basilicis, quas Septem ecclesias uulgo uocant, Liber

Panvinio, Onofrio

Romae, 1570

urn:nbn:de:hbz:466:1-11316

Visual Library

N. I
57.

Th. 4924.

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Ex Legato Celmi Principis Ferdinandi
Episcopi Paderb: et Monasterr:
Anno 1683.

ONVPHRII PANVINII
VERONENSIS FRATRIS
EREMITAE
Augustiniani.

DE PRAECIPVIS VRBIS
Romæ sanctioribusq; basilicis,
quas Septem ecclesias
uulgo uocant,
Liber.

Collegij Soc. Iesu Paderb.

Caroli Caroli.

ROMAE Apud Hæredes Antonii Bladii Impressores Camerales. 1570. Cum priuilegio.

Ferdinandi Furstenbergij

ILL. AC R. EPISCOPO
CARDINALI
ALEXANDRO FARNESIO
D. D. Horatius Plautus S. P.

ILL.mo AC R.mo EPISCOPO CARDINALI

ALEXANDRO FARNESIO

Horatius Bladus. S.

QVANTAM in Onuphrij Panuinij obitu iacturam fecerint ij, qui omnem ſuam operam, ſtudium, diligentiam, laborẽ ad res geſtas à maioribus noſtris cognoſcendas conferunt; tum prudentes quiq;, tum vero in primis ipſe, Illuſtriſſime Princeps, pro tua eximia ſapientia facile exiſtimare potes. Erat vir ille vnus noſtræ Ciuitatis (vt a uiris doctiſſimis accepi) ad omnes antiquitates veſtigandas, perquirendas, indagãdas diligentiſſimus; vt ad id natura factus videretur. Nullus erat dies, quo non aliquod ſuæ lucubrationis monumentum litteris mandaret: quo non veterũ rerum antiquitates in tenebris iacentes ſuarum litterarum lumine ad lucem clariſſimam vocaret, atq; ab interitu vindicaret: quo non deniq; bene vel de ſtudioſis homini

bus,vel de Christiana Rep. mereretur. Quod quidē, vt in aliis libris, ita in hoc aureolo de septem primariis, quæ in hac florentissima Vrbe extāt,ecclesiis conscripto, facile cerni potest. Quocircā cum mei me muneris ratio admoneret,vt hæc scripta nostris typis edita tibi vni, Cardinalis Amplissime, dedicarem, qui illius studium, atq; industriam summa liberalitate tuis sumptibus sustentasti;nolui committere,vt meum in hoc officium desiderare posses, cui me non hoc modo, quod domi tuæ natum est,sed omnia etiā mea, & me ipsum debere intelligo. Munus igitur hoc perexiguum, sed tibi debitū, vel quod ab illo sapientissimo viro, tui studiosissimo, uel quod ex domo nostra, de qua semper optime meritus es, accurate impressum proficiscatur,libenter suscipe;nā nemo nostrum est,qui nō præclare, quicquid unquam boni ex nostra officina exire possit, id totum,secundum Deum vni tibi,cuius beneficio & auctoritate tota nostræ familiæ salus maxime nititur, potissimum deberi intelligat. Vale.

Cautũ est ne quis F. Onuphrij Pãuinij Veron. librum de septem Vrbis Romæ Ecclesijs vulgari & latino sermone excudat, excudiue faciat, aut etiam alicubi recusum intra Romanæ Ecclesiæ ditiones distrahat intra decennium proximum, sub pœna amissionis omnium librorum & exemplarium, centumque aureorum integre & irremissibiliter Cameræ Apostolicæ applicandorum.

INDEX ECCLESIARVM & piorum locorum.

De quinque Vrbis præcipuis & patriarchalibus basilicis, ac de duabus aliis ecclesiis eisdē additis, quæ septenarium numerum explent. pag. 5

De presbyterorum Cardinalium origine & XXIIX. ipsorum titulis antiquis, & XXI. nouis. pag. 12

De diaconorū Cardinaliū origine,& ipsorum XII. antiquis diaconiis. pag. 27

De basilica S.Petri Apostolorū principis in Vaticauo. pag. 33

De ecclesia S. Mariæ Transtiberim. pag. 63

De basilica S.Pauli Apostoli uia ostiēsi.pag.67

De ecclesia SS. Vincentii, & Anastasii martyrum ad tres fontes, siue ad Aquas saluias.

De oratorio S. Mariæ Scala cæli. pag. 88

De oratorio S. Pauli ad tres fontes. pag. 89

De ecclesia S. Mariæ Annunciatæ. pag. 90

De ecclesia S. Sebastiani. pag. 93

De catacumbis. pag. 96

De Sacello, Dñe quo uadis,uocato. pag. 103

De Sacrosancta basilica S. Saluatoris Lateranensis. pag. 106

De baptisterio Lateranensi, & eius ornamentis. pag. 151

De porticu S. Venantii ante bapti-

sterium. pag. 157
De duobus oratoriis in baptisterio Lateranensi SS. Ioannis Baptistæ, & Euangelistæ. pag. 159
De oratorio S. Ioannis Euangelistæ. pag. 162
De oratorio S. Crucis. pag. 164
De ecclesia S. Venantii. pag. 166
De monasterio Honorii Papæ iuxta Lateranum. pag. 168
De patriarchio Lateranensi. pag. 168
De basilica Leoniana minori. pag. 180.
De porticu Lateranensi. pag. 181
De pulpito Bonifacii VIII. Papæ pag. 182
De aula quam nunc Salam Concilii uocant. pag. 183
De oratorio S. Siluestri. pag. 185
De oratorio S. Laurentii quod nunc dicitur Sancta Sanctorum. pag. 186
De sacra Saluatoris imagine quæ eo dem in sacello seruatur. pag. 191
De hospitalibus domibus Lateranensibus pag. 197
De ecclesia & titulo S. Crucis in Hierusalem. pag. 199
De sancto Sacello Hierusalem dicto. pag. 216
De basilica S. Laurẽtii extra muros. pag. 226
De basilica S. Mariæ maioris. pag. 234
De ecclesia & titulo S. Praxedis. pag. 258
De ecclesia & titulo S. Pudentianæ. pag. 265
De ecclesia, & titulo S. Mariæ Angelorum in Thermis Dioclitiani. pag. 170

ONVPHRII PANVINII VERONENSIS FRATRIS Eremitæ Augustiniani, DE PRAECIPVIS VRBIS Romæ Sanctioribusque Basilicis, quas septem Ecclesias uulgo uocant. Liber.

Præfatio.

DIV & multum, etiã a principibus uiris rogatus sum, ut de septẽ Vrbis Ecclesiis, quæ quotidie tam à peregrinis, quàm à Ciuibus Romanis ob deuotionẽ & pietatẽ, sanctarum reliquiarum in eis iacentium reuerentiã, multiplicesq; peccatorum indulgentias consequendas visitãtur, breuem librum constituerem, quò multa quæ obscura in ijsdem facta sunt, aperirem, singularum maiestatem assererem, reliquias enumerarem, & præclara quæque de ijs aut dicta, aut scripta insinuarem, ut ijs diligenter & legitime cognitis, omnium mortalium in eas amor, deuotio, & pietas magis accenderetur. Tot piorum hominum precibus facere satis volens, simulque Pij V. Pont. Max. incredibili Religione incitatus, rem diu ante à me cogitatam, tandem exequi constitui. Ita enim futurum speraui, vt hoc libro omnium hominum eas visitantium animos recrearem, tot egregiarum rerum cõmemoratione deuotionem augerem, pietatem confirma-

rem. Si enim ullo in loco unquam pietas & religio uiguit, templa multa Christo sanctisque eius dedicata, magnis prouentibus aucta, ornata, & uisitata sunt, id Romæ factum est. Vnde S. Hieronymus in proœmio libri secundi cõmentariorum in epistola ad Galatas, tantum Romanæ plebis laudat fidem. Vbi enim (inquit) alibi tanto studio & frequentia, ad ecclesias & ad martyrum sepulchra concurritur? ubi sic ad similitudinem cœlestis tonitrui, Amen reboat, & uacua Idolorum templa quatiuntur? Non quod habeant aliam Romani fidem, nisi hanc quam omnes Christi ecclesiæ, sed quod deuotio in eis maior sit & simplicitas ad credendum. Idem intelligitur ex Prudentio lib. 1. contra Symmachũ in his versibus.

Exultare patres videas, pulcherrima mundi
Lumina, conciliumque senum gestire Catonum
Candidiore toga, niueum pietatis amictum
Sumere, & exuuias deponere pontificales.
Iamque ruit paucis tarpeia in rupe relictis
Ad syncera virum penetralia Nazareorum,
Atque ad apostolicos Euandria curia fontes
Anniadum soboles, & pignora clara proborum.
Fertur enim ante alios, generosus Anicius Vrbis
Illustrasse caput, sic se Roma inclyta iactat
Quin & Olybriaci generisque, & nominis hæres
Adiectis fastis, palmata insignis ab aula
Martyris ante fores, Bruti submittere fasces
Ambit, & Ausoniam Christo inclinare securim.
Non Paulinorum, non Bassorum dubitauit
Prompta fides dare se Christo, stirpemque superbam

Gentis

Gentis patritiæ venturo attollere cælo
Iam quid Plebicolas percurram carmine Gracchos
Iure potestatis fultos, & in arce senatus
Præcipuos, simulachra Deum iussisse reuelli
Cumque suis pariter lictoribus omnipotenti
Suppliciter Christo se consecrasse regendos
Sexcentas numerare domos de sanguine prisco
Nobilium licet, ad Christi signacula uersas
Turpis ab Idoli vasto emersisse profundo
Si persona aliqua est, aut si status Vrbis, in his est
Si formam patriæ facit excellentior ordo
Hi faciunt, vincta est quoties sententia plebis
Atque vnum sapiunt plures simul ac potiores
Respice ad illustrem, lux est vbi publica cellam
Vix pauca inuenies Gentilibus obsita nugis
Ingenia obstrictos ægre retinentia cultus
Et quibus exactas placeat seruare tenebras
Splendentemque die medio non cernere solem
Post hinc ad populum conuerte oculos, quis in Vrbe est
Qui Iouis infectam sanie non despuat aram
Omnis qui celsa scandit cænacula vulgus
Quique terit silicem uarijs discursibus atram
Et quem panis alit gradibus dispersus ab altis
Aut Vaticano tumulum sub monte frequentat
Quo cinis ille latet genitoris amabilis obses
Cœtibus, aut magnis Lateranas currit ad ædes
Vnde sacrum referat regali Chrismate signum
Et dubitamus adhuc Romam tibi Christe dicatam
In leges transisse tuas, omnique volentem
Cum populo, & summis cum viribus ardua magni

Iam ſuper aſtra poli, terrenum extendere regnum
Nec moueor, quod pars hominum rariſſima clauſos
Non aperit ſub luce oculos, & greſſibus errat
Quamlibet illuſtres meritis, & ſanguine clari
Præmia uirtutum titulis & honoribus aucti
Ardua retulerint, faſtorumque arce potiti
Annales proprio ſignarint nomine chartas
Atque inter ueteres cera numerentur & ære.

Et Procopius lib. 1. de bello Gothico, Chriſtianæ fidei diſciplinam ſi uſpiam alij unquam, Romani præcipue ſunt uenerati. Cuius rei inter alia præcipuum & maximum eſt argumentum, tot eccleſiarum, xenodochiorum, monaſteriorum, oratoriorum, & ſimilium ſacrorum ædificiorum ſuperbiſſimæ fabricæ ornamenta, & redditus: quas tam priſcis, quàm noſtris temporibus in Vrbe fuiſſe conſtat. Quum enim ego accurate ueterum ſcriptorum eccleſiaſticorum, & S. R. E. monumenta euoluerem, ad mille templa, uel monaſteria, aut xenodochia (diuerſis tamen temporibus) in Vrbe fuiſſe adinueni: de quibus grande uolumen compoſui. Hoc uero libro de ſeptem præcipuis Vrbis Romæ eccleſiis tantum uerba facturus, cur hæ baſilicæ ſeptenario numero celebratæ fuerint, primum aperiam: mox de unaquaque ſingillatim quæ cognitu digna eſſe exiſtimabo, diſſeram.

De

De quinque Vrbis præcipuis & Patriarchalibus Basilicis, ac de duabus alijs ecclesiis eisdem additis, quæ septenarium numerum explerunt. Cap. I.

Illud igitur ante omnia scitu dignum, Romæ quinque basilicas fuisse, quæ Patriarchales etiam ecclesiæ uocatæ sunt: xxviij. titulos, & xiix. diaconias; de quibus hoc loco accurate tractare constitui. Cur autem non plures, neque pauciores ecclesiæ simul institutæ fuerint, quæ his nominibus decorarentur: opere pretium erit explicare, huicque instituto maxime consentaneum, quum hæc res insigni mysterio celebrata sit.

Veteres Romani Pontifices, *ut ex libro Cameræ apostolicæ intelligitur qui Prouincialis appellatur, quinq; in Vrbe maiores, & præstantiores, ditioresque ecclesias uel iam fabricatas elegerunt, uel de nouo eas cõdiderũt: quas ab insigni ædificiij magnitudine & pulchritudine, tum basilicas, tum patriarchales ecclesias, palatiaq; cõspicua illis adiuncta, patriarchia appellarunt. Hæ fuere*

Basilica sancti Saluatoris, quæ & Constantiniana ab auctore, & Lateranensis à loco, & Aurea ab ornamentis dicta est, nunc sancti Ioannis dicitur.

Basilica sancti Petri apostoli in Vaticano

Basilica sancti Pauli apostoli extra Vrbis moenia, uia Ostiensi.

Basilica Liberiana, aliàs Xisti Papæ, in Exquilijs, quæ Sanctæ Mariæ Maioris, uel ad Præsepe uocata est.

Basilica sanctorum Stephani, & Laurentij extra Vrbis muros via Tiburtina.

Quod etiam refert Ioannes Monachus Picardus Cardinalis S. R. E. in cap. fundamenta de elect. in vi. his versiculis.

Paulus, Virgo, Petrus, Laurentius, atque Ioannes,
Hi patriarchatus nomen in Vrbe tenent.

Quod cur fecerint veteres Romani pontifices, duplex caussa fertur.

Prima quod hæ quinq; sedes Patriarchales pro quinque præcipuis orbis Christiani Patriarchis honoris gratia fuerint institutæ, vno indigena Romano, & quattuor peregrinis, Canstantinopolitano scilicet, Alexandrino, Antiocheno, & Hierosolymitano. Quotiescunque enim contigisset generalia concilia in Vrbe celebrari, quibus interesse ipsi Patriarchæ tenebãtur; uel patriarchas ipsos pro arduis reipublicæ Christianæ negocijs, vel quæstionibus definiendis ad Vrbem accedere, eorum quisq; sedem, palatium scilicet & ecclesiã, tanquam in natali solo vel prouincia sua, Romæ haberet præcipuã, quum Vrbs ipsa communis totius patria appellaretur. Sedes vero patriarchales, præter Romanã, non nisi quattuor esse, sancti patres pluribus generalibus concilijs definiere. Aquileiensis enim, Gradensis, & Venetus posterioribus tẽporibus ex priuilegio adiuncti sunt. Altera ratio, quæ mihi longe verisimilior videtur, est, vt per hæc instituta demonstraretur Patriarchã, siue pontificẽ Romanum (qui & ipse aliquando Patriarcha appellatus est) tanquã caput & principem totius orbis ecclesiarũ, alios quattuor Patriarchas, qui sigillatim per suas

diœceses

diœceſes totum orbem Chriſtianũ regunt & gubernant, ſubditos habere, ac alijs omnibus ſedibus patriarchalibus præeſſe, vt eccleſiæ ipſius vniuerſalis vnitas demõ ſtraretur. Per quinque enim eccleſias patriarchales, videtur quod Vrbs & Romana eccleſia, quinque patriarchas ipſos, ideſt Romanum, Cõſtantinopolitanum, Alexandrinum, Antiochenum, & Hieroſolymitanum, & hac ratione vniuerſum terrarum orbem repræſentet, & ad eius exemplar conſtituta fuerit, quum eas in Vrbe habeat ſedes patriarchales, quæ ſunt in uniuerſo orbe terrarum. Poteſt demum eiuſdem rei & tertia cauſſa afferri ſuperiori ſimilis. Eccleſiam ſcilicet Romanam vniuerſum orbem Chriſtianum ſignificare, & eum qui eſt eius ſedis epiſcopus, epiſcopum quoque eſſe totius Orbis Chriſtiani: per reliquas vero quattuor ſedes, quattuor mundi partes deſignari, ideſt, Orientem, Occidentem, Meridiem, & Septentrionem. Quòdque, quemadmodum Papa ijs quattuor patriarchis præeſt, ſic etiam toti orbi præſit Chriſtiano. Quam rem ita eſſe colligitur ex antiqua pictura, quæ fuit in Lateranenſi patriarchio, his ſimulachris expreſſa. Inter has porrò quinque patriarchales baſilicas, Lateranenſis baſilica, aliàs ſancti Saluatoris, quæ & Conſtantiniana uocatur, principem locum intra Vrbem aliquando obtinuit. Ipſa enim fuit Romanorum pontificum ſedes, ubi ipſi in patriarchio iuxta eandem eccleſiam fabricato, mille annis permanſere, à ſancto Siluestro papa qui primus id condidit, vſque ad Clementis papæ v. pontificatum, qui Romanam curiam in Galliam tranſuexit, vbi ipſe & qui ei ſucceſſerunt quinque

Romani Pontificis ad septuaginta annos permãserunt. Ceterum Gregorius xi. qui Romam Petri sedẽ ex Auenione reduxit, & qui ei succeßerunt Romani Pontifices nequaquam amplius Laterani, sed in Patriarchio prope sanctum Petrum in Vaticano perpetuam sedem fixere, proximæ molis Hadriani, quam in arcem uerterunt opportunitate ducti. Basilicæ porrò Lateranensis seruitio propter Pontificis Romani ibidem tunc commorantis supremam maiestatem, dignitatẽque, septem episcopi ex finitimis Vrbi oppidis decreti sunt, qui singulis hebdomadæ diebus singuli uel præsente uel absente Papa super aram maximam Basilicæ Lateranensis diuina mysteria celebrarent, uel Pontifici solennibus statisque diebus sacra celebranti assisterent. Vt autem sunt septem hebdomadæ dies qui rursus finita hebdomada in seipsos redeunt, sic septem episcopi lecti, qui omnes per singulos dies singuli celebrantes hebdomadam explerent, qua decursa rursus ijdem ministerium inchoarent, perficerentque. Atque ob hanc caußam septem hi episcopi, postea episcopi Cardinales, id est principales, quum Romani Pontificis ministerio speciatim inter omnes episcopos adscripti essent, appellati sunt. Horum institutio uetustißima est. Siquidẽ in uita Stephani Papæ iiij. qui iij. dictus est, creatusque Pontifex fuit anno salutis Dcclxviij. apud Anastasium Bibliothecarium ita scriptum inueni. Hic constituit, ut omni die dominico a septem episcopis Cardinalibus hebdomadarijs qui in Ecclesia sancti Saluatoris obseruant, mißarum solennia super altare beati Petri celebrarentur, & (Gloria in excelsis Deo) cantaretur super rugas, per quas ingrediuntur

tur ad altare, ubi imagines in frontiſpicio conſtitutæ ſunt. Fuere autem hi vij.

Epiſcopus Cardinalis Oſtienſis, qui ſolus ob conſecrationem Romani Pontificis, quæ ad eum pertinet, inter omnes epiſcopos in ipſa conſecrationis ſolennitate pallio vtitur: cuius ſedi adiuncta fuit ab Eugenio Papa iij. Eccleſia Veliterna. Hic die ſolis uel Dominico miſſam Laterani celebrabat.

Epiſcopus Cardinalis Syluæ candidæ, aliàs SS. Virginum Rufinæ & Secundæ, alias S. Rufinæ. Hic tam in Baſilica ſancti Petri, quàm in vrbe Leoniana, quam nos Burgum ſancti Petri uocamus, abſente Papa actus epiſcopales exercebat, dieque lunæ ſiue feria ij. ſacra in Baſilica Lateranenſi faciebat. Hæc ſedes deficiẽtibus incolis unita eſt a Calliſto ij. Eccleſiæ Portuenſi uicinæ.

Epiſcopus Cardinalis ſancti Hippolyti, aliàs Portuenſis, qui Tranſliberim iuriſdictionem epiſcopalem obtinebat, & feria iij. ſiue die Martis ſacra in Baſilica Conſtantiniana peragebat.

Epiſcopus Cardinalis Sabinus

Epiſcopus Cardinalls Prænestinus

Epiſcopus Cardinalis Tuſculanus

Epiſcopus Cardinalis Albanus

Hi reliquis quattuor hebdomadæ diebus præſente uel abſente Papa Laterani miſſas ſuper aram maximam celebrabant.

In hac uero Baſilica qui vices Papæ gereret, et ſacra officia, horaſque canonicas celebrarent, antiquitus erant Prior, & Canonici regulares ordinis S. Auguſtini, vnde & eorum congregatio Lateranenſis dicta eſt.

Nunc

habet Archipresbyterum, & Canonicos sæculares cũ aliquot beneficiatis clericis, cantoribus, capellanis, & ministris ibidem à Bonifacio papa viij. constitutos.

Eadem porrò ratione ceteris quattuor ecclesiis patriarchalibus, earumque ministerio septem per singulas ministri assignati sunt. Hi non episcopi, sed presbyteri Cardinales, id est principales Vrbis Romæ fuere numero xxviij. quater enim septies eundem numerum reddit. Et ob eam rationem xxviij. ecclesiæ quos titulos vocauit, Romæ institutæ sunt, quibus hi xxviij. presbyteri Cardinales præessent, de quibus & eorum titulis singillatim dicam, si prius quæ de septem ecclesiis scribere in vniuersum constitui afferam. Ex his igitur quæ supra dixi satis constat, quinque basilicas patriarchales Romæ fuisse ob id aliis ecclesiis celebriores, & ob maiorem reuerentiam magis à Christianis visitatæ. Quibus Christianorũ easdem visitantium religio, duas alias hanc ob caussam adiunxit. (neque enim aliam probabiliorem inueni, quamquam plerosque esse sciam qui hunc numerum septenarũ ad septem Asianas ecclesias beati Ioannis Euangelistæ Apocalypsi celebres pie referant.) Primo enim basilicam sancti Petri, deinde sancti Pauli, pij homines inuisere solebant. Cumque à sancto Paulo ad Lateranũ iter facturi essent, incongruum ijs visum est, ecclesiam sancti Sebastiani, cœmeterium Callisti, Catacumbas tot sanctorum corporibus referta, inuisa transire, præsertim cum eadem fere via procedendum esset; atque ita hac ratione quinque ecclesiis quæ visitari solebant, sextam adiunxerunt. Eadem ratio septimã addidit medio itinere inter Lateranensem, & sancti Laurentij

extra

extra muros basilicas sitam, ecclesiam scilicet sanctæ Crucis in Hierusalem, maximis & ipsam reliquijs condecoratam. Id ita esse facile ex eo intelligi potest, quod pia sequentium temporum religio, septem antiquis ecclesiis duas alias sancti Anastasii ad tres Fontes, & S. Mariæ Annunciatæ medio itinere inter sancti Pauli & S. Sebastiani basilicas, itineris opportunitate adiunxit, ad nouemque auxit, quæ hactenus à Christianis frequentãtur.

Illud verò scitu dignum, Anno Iubilei antiquitus à Bonifacio viij. papa instituti, eius temporis Christianos non nisi basilicas sanctorum Petri & Pauli apostolorum visitasse. Quibus tertiam Lateranensem anno Iubilei secundo Mcccl. Clemens vi. adiunxit. At Gregorius xi. ob Deiparæ virginis deuotionem in futuro anno tertij Iubilei quartã addidit sanctæ Mariæ Maioris, quæ omnes patriarchales erant. Inde illud mirum, quintam patriarchalem ecclesiam sancti Laurẽtij extra muros præteritam fuisse, dignam alioqui propter eius excellentiam quæ eodem anno vt aliæ patriarchales celebraretur. Qua re ab aliquo pontifice animaduersa, facile cæteris quattuor insequentibus Iubilei annis addi poterit. Probabilis igitur causa hæc mihi visa est de septem, siue etiam nouem Vrbis ecclesiarum frequenti peculiarique uisitatione. Qua expedita, quæ de Titulis & Cardinalibus dicere supra polliciti sumus, expediamus.

De

De Presbyterorum Cardinalium origine, & xxiix. ipsorum titulis antiquis,& xxj. nouis. Cap. II.

E Presbyteris Cardinalibus tractaturus, rem paulo altius à titulorum declaratione, & presbyterorum Cardinalium origine repetam. Tituli igitur erant sacræ ædes, uel (ut nunc dicimus) ecclesiæ, siue loca consecrata, in Dei, beatæ Virginis, & sanctorum hominum honorem uel memoriam, à fidelibus Christianis erecta, & per uarias Vrbis regiones à Pōtificibus Romanis antiquitus distincta, in quibus animarum cura à presbyteris qui in eis commorabantur, habebatur. Quibus qui præerant presbyteri, uocabantur Cardinales, hoc est, principales, similitudine à quatuor uentis cardinalibus, id est (ut ait Seruius supra Virgilium) principalibus deducta. Non enim in omnibus sacris ædibus siue ecclesiis animarum cura gerebatur, siue (quod idem est) sacramenta administrabantur, sed tantum in hisce titulis. In quorum singulis quum plures essent clerici, qui uel sacramenta populis exhiberent, uel exibentibus præsto essent, ut subdiaconi, diaconi, & presbyteri: is qui omnibus præerat presbyter, à cæteris clericis illius tituli, uel à Romano Pontifice creatus, dicebatur Cardinalis, quòd omnium dignior principaliorue esset eorum qui in eo titulo permanebant, cæterosque clericos tituli sibi commissi gubernaret & regeret. Quorum originē Romæ hanc fuisse accepi. Quum beatissimus apostolo-

rum

rum princeps Petrus catholicæ Romanæ ecclesiæ Pontifex, primus uerbi ministerio in orientalibus ecclesiis præcipue Hierosolymis & Antiochiæ rite instituto, in vrbem, ut Romanam ecclesiam constitueret, uenisset, ex omni fidelium multitudine, præcipuisque nostræ religionis cultoribus, uiros quosdam seniores & qui bonũ testimonium ab his qui foris sunt habebant, plenos spiritu sancto & sapientia, spectatæ fidei & raræ probitatis, Hierosolymitanæ, ceterarumque orientalium ecclesiarum exemplo delegit: hi clerici uocati sunt, quos per manuum impositionem partim presbyteros, & partim diaconos consecrauit: quorum opera pontifex ipse siue episcopus Romanus in instruenda crescente tunc ecclesia uteretur, quum ei uni tot millibus hominum ad fidem Christi quotidie venientium consulere non esset integrum. Porrò autem presbyterorum, & diaconorum munia, ut pro se quisque suum officium & nosceret & impigre faceret, diuidere in primis conducibile uisum fuit. Itaque summam rerum, animarum scilicet curandarum negocium presbyteris commisit, ut sacramenta ecclesiastica plebi Dei administrantes, orationi, & ministerio uerbi cum episcopo uacarent. Diaconis autem, ut uiduis, pupillis, et aliis fidelibus egenis ex Christianorum eleemosynis ab ipsis custoditis subuenirent, curam demandauit: eisque iniunxit, ùt presbyteris quoque sacra facientibus præsto essent. Quorum omnium numerus quum antea modicus & incertus esset, ei modum statuerunt Cletus & Euaristus Romani Pontifices. Cletus enim (vt ex Damaso auctor est Bibliothecarius) presbyteros Romæ ad xxv. numerum redegit. Euaristus

uerò

verò Apostolorum instituto ad septenarium numerum diaconos in ecclesia Romana auxit. Quibus etiam illud addidit, vt episcopum prædicantem propter stilum veritatis custodirent. Ceterum ne presbyterorum administratio in promiscuo esset, ipse Euaristus, qui quartus post beatum Petrum Apostolum episcopus Romanus fuit, annum circiter salutis centesimum titulos vel (vt nunc dicimus) parœcias in Vrbe primus presbyteris diuisit, vt singuli à se inuicem secreti, in sua Vrbis regione, titulo vel parœcia, confusionis tollendæ causa, diuina mysteria populum erudientes, sacramenta Dei omnibus ad se venientibus Christianis exhiberent, singulosque presbyteros in vnoquoque titulo collocauit. Sufficere enim tum visus est, is numerus propter credentium paucitatem. Verum haud ita multo post, fidelium quottidie crescentium multitudine permotus Hyginius x. Romanus pontifex quum tot credentibus non sufficerent, plures in vnoquoque titulo cum clericos, tum presbyteros esse voluit. Quod his verbis in eius vita innuit ex Damaso Anastasius. Hic clerum composuit, & distribuit gradus. Hinc presbyterorum Cardinalium nomen manasse crediderim, vt is scilicet esset presbyter Cardinalis, idest, principalis, qui cæteris presbyteris eiusdem tituli (quos plures ab Hyginio factos fuisse dixi quum ante vnus tantum per singulos titulos presbyter fuisset) præesset. Satis enim constat aliquot annis post, etiam ante sancti Syluestri tempora, Cardinalis nomen in Romana ecclesia vsurpari cœptum fuisse, quod nonnisi ex Hyginij papæ instituto oriri potuit, quum antea eo

nomine

nomine opus non eßet, quod niſi vnus per ſingulos titulos presbyter lectus fuißet. Poſt Hyginij tempora in presbyterorum Romanorum titulis nullam mutationem factam inueni, vſque ad Dionyſii papæ pontificatum. Nam circa annum Chriſti cclx. Dionyſius xxvi. Romanus pontifex, Euariſti exemplum ſecutus, quum iam Chriſtiana pietas mirum in modum in ea Vrbe aucta eßet, denuo titulos vel parœcias Romæ, quum eas ampliaßet, presbyteris diuiſit, ipſaſque quò quiſque ſuis limitibus finibuſque contineretur diſtribuit, pluribus per ſingulas vt Hyginius fecerat presbyteris conſtitutis. Presbyterorum quoque Romanæ Eccleſiæ curæ cœmeteria adiunxit, quæ quia plura erant, ea inter presbyteros diſtribuit gubernanda, vt martyrum ſepulchris conſultum eßet. Quod Damaſus his verbis breuiſſime exponit: Hic presbyteris diuiſit eccleſias & cœmeteria; & parœcias & diœceſes conſtituit. Cæterum non longe poſt circiter annum Chriſti cccv. Marcellus xxxi. papa titulos Vrbis ab Euariſto antiquitus & primò presbyteris datos, numero limitauit, decreto ſtatuens, xxv. Romæ quaſi diœceſes eße ad baptiſmatis commoditatem: eorumque opportunitate qui ad fidem ex gentibus quottidie veniebant, quin vt etiam martyrum ſepulchris conſuleretur. Quod ita tradit Damaſus: Marcellus papa xxv. titulos Romæ conſtituit quaſi diœceſes propter baptiſmum, & pœnitentiam multorum qui conuertebantur ex Paganis, & propter ſepulturas martyrum. Titulos vero Romanos ſiue parœcias ceſſantibus Gentilium perſecutionibus adauxere, presbyteroſque

que plures in singulis constituere Romani pontifices. Siluester qui titulum Equitij, Marcus qui titulum sancti Marci, Iulius qui titulum sanctæ Mariæ Transtiberim, Damasus qui titulum sancti Laurentij, Innocentius qui titulum Vestinæ fecerunt. Liberius item, Siricius, Anastasius, Zosimus, & reliqui episcopi Romani. Quum enim infinita Gentilium multitudo primùm, deinde Vrbs, & Italia omnis fidem Christi suscepißent, quum xv. tituli Romæ non sufficerent, nec hi qui in eis residebant presbyteri tam ob necessitatem, quàm ad Vrbis & Romanæ Ecclesiæ ornamentum & maiestatem: & titulorum & presbyterorum in vno quoque titulo numerus auctus est, factique sunt tituli xxviij. quem numerum numquam excessiße vsque ad nostra tempora constat. Quæ omnes quum Ecclesiæ essent vel ædes sacræ, Deo & Sanctis dicatæ, denominationem sortitæ sunt vel à diuis in quorum memoriam vel honorem dedicatæ erant, vt sanctæ Mariæ Transtiberim, S. Chrysogoni, S. Cæciliæ, S. Anastasiæ, S. Marci, & similium: uel ab eis hominibus qui ipsos titulos condiderunt, vt Callisti, Iulij, Damasi, Pastoris, Equitij, Pammachij, Byzantij, Lucinæ, Vestinæ, Eudoxiæ, Fasciolæ, Tigridis, & similium. Viginti porrò octo titulorum numerum circa Leonis I. Papæ tempora expletum fuisse, multis coniecturis & rationibus ductus crediderim. Neque enim facile post Leonem ipsum Papam inueniri potest aliquem Romanorum pōtificum titulum quempiam nouum supra xxviij. addidiße: sed tantum eos de vna ecclesia ad aliam transtuliße, vel mutasse, uel resti tuiße, aut exornaße. Ve-

tustißimi

tustissimi autem xxviij. tituli Vrbis Romæ, qui ante millesimum & sexagesimum annum fuerunt, quos tam ex actionibus synodi Romanæ sub Symmacho papa anno Christi CDXCIX. celebratæ, quam ex Anastasio Bibliothecario excepi, sunt hi.

1 Titulus sancti Callisti, aliàs sancti Iulij, aliàs sanctorum Iulij & Callisti, aliàs Callisti, alias sanctæ Mariæ Transtiberim.

2 Titulus sancti Chrysogoni Transtiberim.

3 Titulus S. Cæciliæ Transtiberim.

4 Titulus S. Anastasiæ sub Palatio.

5 Titulus Damasi papæ, aliàs SS. Laurentij & Damasi, aliàs sancti Damasi, aliàs sancti Laurentij in Damaso.

6 Titulus S. Marci ad Palatinas.

7 Titulus Equitij, aliàs S. Siluestri, aliàs SS. Siluestri & Martini, aliàs S. Martini in Montibus.

8 Titulus S. Sabinæ in Monte Auentino.

9 Titulus sanctæ Priscæ in Mõte Auentino, aliàs SS. Aquilæ & Priscæ.

10 Titulus sanctæ Aemilianæ.

11 Titulus Fasciolæ, aliàs SS. Nerei & Achillei.

12 Titulus Tigridis, aliàs sancti Xysti.

13 Titulus Lucinæ, aliàs sancti Marcelli.

14 Titulus S. Susannæ ad duas domos, aliàs sanctorum Gabinij & Susannæ.

15 Basilica sanctorum duodecim Apostolorum, aliàs titulus sanctorum Apostolorum Philippi & Iacobi. Cæterum hæc ecclesia posterioribus temporibus sola inter has xxviij. basilica, non titulus dicta

est, ab fabricæ (vt opinor) magnitudine.

16 Titulus S. Cyriaci in Thermis Diocletiani.

17 Titulus S. Eusebij.

18 Titulus Pastoris, aliàs S. Pudentis, aliàs S. Pudentianæ, omnium qui extant vetustissimus.

19 Titulus Vestinæ, aliàs SS. Geruasii & Protasii, aliàs S. Vitalis.

20 Titulus S. Crescentianæ.

21 Titulus S. Clementis.

22 Titulus S. Praxedis.

23 Titulus Eudoxiæ Augustæ, aliàs sancti Petri ad Vincula.

24 Titulus Lucinæ, aliàs S. Laurentij in Lucina.

25 Titulus S. Nicomedis.

26 Titulus S. Matthæi in Merulana.

27 Titulus Pammachij, aliàs sanctorum Ioannis & Pauli.

28 Titulus S. Caij.

Reperitur quoque Romæ sub Innocentio Papa Titulus Byzantij, verum vel is est cum aliquo ex ijs quos supra enumeraui, quos multis nominibus vocari vidimus, vel tituli nomen amisit, vt alijs aliquot titulis accidisse paulo post ostendam, atque in eius locum forte factus fuit titulus sanctæ Sabinæ, qui sub Cœlestino Papa I. (is Paulo ante Leonem vixit) institutus est, vt ex versibus musiuarijs, & Bibliothecario constat. Quum verò non nisi xxviij. tituli fuerint, totidem quoque Cardinales presbyteros fuisse necesse fuit. Si enim hi tantum presbyteri qui titulis præerant, Cardinales appellabantur, titulique tantum xxviij. Ro-

mæ

mæ erant, totidem quoque Cardinales presbyteros esse oportebat. Quod ita fuisse quum ex multis locis constet, tum id apertissime explicat Pandulfus Pisanus Subdiaconus Apostolicus, qui vitas Romanorum pontificum scripsit in Gelasii ij. Papæ electione, vbi diserte xxviij. tantum Cardinales presbyteros numero quodam certo & limitato fuisse tum viuos commemorat. Omnes igitur quos supra retuli xxviij. titulos, quinque exceptis posterioribus temporibus, eodem nomine præditos extitisse, & ad nostra vsque sæcula permansisse constat. Quinque enim illos circa tempora sancti Gregorij Papæ primi, vel paulo ante obsoleuisse, tituloſque esse desiisse, vel aliquos ex eisdem mutatis nominibus cum his alijs quinque esse necesse est. Desunt enim.

Titulus S. Aemilianæ.
Titulus S. Crescentianæ.
Titulus S. Nicomedis.
Titulus S. Matthæi.
Titulus S. Caij.

Pro quibus in actione Synodi Romanæ sub Gregorio Papa I. circa annum Domini DC. celebratæ, & apud Bibliothecarium, hos quinque reposítos fuisse inueni.

Titulum S. Balbinæ in Monte Auentino.
Titulum SS. Marcellini, & Petri.
Titulum S. Crucis in Hierusalem.
Titulum S. Stephani in Monte Cælio, &
Titulum SS. Quattuor Coronatorum.

Qui prioribus xxiij. adiuncti, xxviij. numerum explent, quique omnes præter vnum nostra adhuc ætate

extant. Deest enim titulus S. Cyriaci in Thermis Diocletianis, qui quum præ vetustate corruisset, ea æde profanata, Titulus à Xysto papa iiij. ad ecclesiam SS. Quirici & Iulitæ translatus est, vbi & hodie perseuerat. Cæterum ex quinque vetustis titulis qui esse desierunt, Titulum sancti Matthæi in Merulana ab alijs diuersum esse aperte liquet, quum nunc etiam ea ecclesia vetustissima extet, quod de alijs quattuor titulis minime dici potest, quum eorum nulla amplius memoria supersit. Eos ego non leui coniectura ab alijs diuersos esse existimo, & temporis iniuria quum tituli honore à Romanis pontificibus qui secuti sunt, quò nouos ab se erectos ea dignitate ornarent, spoliati essent, omnino labefactatos, ita vt nullum eorum amplius vestigium extet. Quum verò nõ nisi quattuor, reliquæ essent patriarchales basilicæ, septẽ in singulis presbyteris Cardinalibus distributis, sicut xxvij. Cardinalium numerum, ita & titulorum.

Basilicæ sancti Petri in Vaticano, quæ habet Archipresbyterum qui est Cardinalis, & Canonicos sæculares, ministerio, eadem ratione, qua basilicæ Lateranensi vij. episcopi, ita huic assignati sunt septem presbyteri Cardinales, hi fuere.

Presbyter Cardin. tituli S. Mariæ Transtiberim.	Die Solis.	
Presbyter Cardinalis tituli S. Chrysogoni.	Die Lunæ.	Missam
Presbyter Cardinalis tituli S. Cæciliæ.	Die Martis.	ad sanctũ
Presbyter Cardinalis tituli S. Anastasiæ.	Die Mercurij.	

Pres-

Presbyter Cardinalis tituli S. Laurẽtij in Damaſo.	Die Iouis.	Petrũ celebrabãt.
Presbyter Cardinalis tituli S. Marci.	Die Veneris.	
Presbyter Cardin. tituli S. Martini in Montibus.	Die Saturni.	

Baſilicæ S. Pauli apoſtoli extra muros Vrbis viæ Oſtienſi, quæ pro rectore habet abbatem & monachos ordinis ſancti Benedicti, miniſterio ob eandem cauſſam qua & Lateranenſi & S. Petri Baſilicis vij. alij attributi ſunt presbyteri Cardinales, qui fuerunt.

Presbyter Cardinalis tituli S. Sabinæ.	Die Dominico	Miſſas ad ſanctũ Paulum canerent.
Presbyter Cardinalis tituli S. Priſcæ.	Feria ij.	
Presbyter Cardinalis tituli S. Balbinæ.	Feria iij.	
Presbyter Card. tituli SS. Nerei, & Achillei.	Feria iiij.	
Presbyter Cardinalis tituli S. Xyſti.	Feria v.	
Presbyter Cardinalis tituli S. Marcelli.	Paraſceue	
Presbyter Cardinalis tituli S. Suſannæ.	Sabbato.	

Baſilicæ Patriarchalis S. Mariæ Maioris in Eſquilijs, quæ habet Archipresbyterum qui eſt Cardinalis, & Canonicos ſæculares, obſequio eadem ratione qua ſupradixi aſſignati ſunt hi vij. alij presbyteri Cardinales.

Presbyter Cardinalis Basilicæ SS. xij. Apostolorum.

Presbyter Cardinalis tituli S. Quirici in Thermis, aliàs SS. Quirici & Iulitæ.

Presbyter Cardinalis tituli S. Eusebij.

Presbyter Cardinalis tituli S. Vitalis.

Presbyter Cardinalis tituli SS. Marcellini, & Petri.

Presbyter Cardinalis tituli S. Pudentianæ.

Presbyter Cardinalis tituli S. Clementis. Qui singuli singulis diebus hebdomadæ sacra facerent super aram maximam Basilicæ S. Mariæ Maioris.

Patriarchalis Basilica S. Laurentij extra muros Vrbis via Tiburtina, quæ olim habebat Abbatem & monachos Cluniacenses, nunc est Cardinali commendata, habetque canonicos regulares congregationis S. Saluatoris Bononiæ: obsequijs in missarum celebratione assignati fuerunt vij. hi reliqui presbyteri Cardinales.

Presbyter Cardinalis tituli S. Praxedis.

Presbyter Cardinalis tituli S. Petri ad Vincula.

Presbyter Cardinalis tituli S. Laurentij in Lucina.

Presbyter Cardinalis tituli S. Crucis in Hierusalem.

Presbyter Cardinalis tituli sancti Stephani in Monte Cælio.

Presbyter Cardinalis tituli SS. Ioannis & Pauli.

Presbyter Card. tituli SS. Quattuor Coronatorum.

Si igitur singulis ex his quattuor Basilicis Patriarchalibus vij. presbyteri Cardinales adscribantur, necessario xxviij. presbyteri, & totidem tituli Cardinales erunt.

Perdurauit autem hic xxviij presbyterorum Cardinalium, & titulorum integer numerus, ut ex Pandulfo Pisano in uita Gelasij ij. intelligitur, egoq; ex antiquis diplo-

matum

matum subscriptionibus obseruaui, vsque ad Honorij Papæij. pontificatum, & annum Christi MCXXV. Quo tempore hic ordo, & numerus paulatim negligi cœpit. Morientibus enim Cardinalibus presbyteris (idem etiam de diaconis vt paulo post ostendam intelligendum) tunc primum titulis ipsis suo rectore vel presbytero Cardinale orbatis, per pontificem de nouo presbytero Cardinale prouideri desitum, neque (vt antiqua consuetudo erat) statim in defuncti vel abdicantis locum alter amplius Cardinalis subrogabatur, quare factum est vt presbyterorum Cardinalium numerus sensim decrescere cœperit, & processu temporis adeo paulatim diminutus est, vt aliquando tempus fuerit in quo non nisi duo presbyteri Cardinales viuentes in collegio essent, quemadmodum accidit sub Alexandri Papæ iiij. obitu, & Vrbani iiij. creatione anno salutis MCCLXI. Tituli interim vel sine Cardinalibus erant, sed ab Archipresbytero suo aut Canonicis regebantur, vel alicui ex collegio Cardinali à pontifice commendabantur. Vtriusque rei exempla extant. Eadem de diaconijs ratio erat. Cur vero Honorius ipse ij. id primum cœperit, & eius exemplũ posteriores Romani pontifices imitati fuerint, causa hæc fuit. Sub Calliſto ij. qui ante Honoriũ ij. statim pontifex fuit, pax inter Romanã ecclesiã, & imperium sub Hẽrico v. Imperatore post diuturnũ dissidiũ, & schismata exorta, facta fuerat, in qua inter alia multa cautum fuit, vt Romani pontificis electio ad Cardinales clerumq; vrbanũ tantum pertineret, neq; amplius Imperatoribus ius aliquod, qđ aliquãdo vsurpauerant, in eius creatione esset. Quapropter quum ob Cardinalium multitudinẽ multa

ſchiſmata in nouis Romanorum pontificum comitijs orirentur, nondum enim lex de duabus Cardinalium partibus inſtituta erat, vt huic malo obuiam irent Romani pontifices Cardinalium numerum paulatim diminuere cœperunt, & qui primus additis xviij. diaconis, ſeptemque epiſcopis, certus & determinatus liij. erat, ſenſim dilabi, & ad incertum numerum reduci cœpit, vetuſto tamen ſemper longe minorem. Primum enim ex liij. ſub Innocentio ij. vel Cæleſtino ij. xl. eſſe cœperunt, deinde xxxv. mox xxx. poſtea xxv. ad hæc xx. poſt xv. demum x. nouiſſime (vt dixi) ad eam paucitatem aliquãdo redati ſunt, vt non niſi viij. Cardinales viuentes eſſent, quattuor presbyteri, & totidem diaconi, quando Nicolaus papa iij. creatus eſt anno ſalutis Mcclxxvi. etenim Cardinalium numerus uſque ad id tempus, quo pauciores Cardinales nunquam fuerunt, diminui non deſiit. Poſt quod ſe rerum periodo uertente, ſemper augere cœpit ut eſſent xv. deinde xx. quemadmodum ſub Bonifacio viij. Auenione quoque quamquam paulatim eorum numerus iterum creſcere cœperit, nunquam tamen uſq; ad Xyſti iiij. pontificatum xxx. numerum attigerunt, præſertim quum in concilio Conſtantienſi cautum fuerit, ne pluſquã xxiiij. Cardinales uiuentes ſimul eſſent. Primus papa Xyſtus iiij. Cardinalium numerum maxime ampliauit, trigintaq; ſupergreſſus eſt. Cuius exemplum ſecutus Alexander vi. papa ad Cardinales plus minus quinquaginta ſimul uiuentes collegium auxit, nemo tamen horum pontificum antiquum LIII. numerum exceſſit. Verum Leo Papa x. primus omnium Romanorum pontificum magna illa unius & xxx. Cardinalium

nalium lectione ueterem & antiquum numerum quinquaginta trium superauit, quum sub eius pontificatu Cardinales lxv simul viuentes fuerint, quod nunquam alias contigerat. Eius exemplum secuti sunt Paulus iij. Paulus iiij. & Pius iiij. quorũ prior ad lxiij. numerũ Cardinales auxit, sequẽs ad lxx. tertius ad lxxvi. ad quẽ numerũ nunquam præterea Cardinales attigisse satis constat. Quare quum presbyteri Cardinales numerum illum veterẽ xxviij. excesserint, nouis titulis, opus fuit, ut nouis illis tribuerentur Cardinalibus, qui xxviij. numerum excedebant. Hanc ob causam primus post mille annorum interuallum Callistus iij. papa nouum titulum addidit anno MCDLVIII. qui fuit sancti Callisti prope ecclesiam sanctæ Mariæ Transtiberim, quem sororis filio Ludouico Milano Cardinali presbytero ab se creato concessit.

Secundus, Xystus iiij. nouumtitulum addidit anno MCDLXXVIII. qui fuit titulus S. Nicolai inter imagines prope Amphitheatrum siue Colloseum, quẽ presbytero Cardinali Petro Foscaro Veneto ab se creato dedit.

Tertius, Leo papa x. magna illa xxxi. Cardinalium creatione anno Domini MDXVII. antiquissimum titulum S. Matthæi in Merulana, qui per mille & amplius annos tituli honorem amiserat, restituit, & x. alios nouos titulos ex uetustissimis Vrbis ecclesiis fecit, qui fuerunt,

Titulus S. Ioannis ante portam Latinam

Titulus S. Cæsarij in Palatio.

Titulus S. Hagnetis in Agone.

Titulus S. Apollinaris.

Titulus S. Laurentij in pane & perna.

Titulus S. Siluestri in campo Martio.

Titulus

Titulus S. Thomæ in Parione.

Titulus S. Pancratij.

Titulus S. Bartholomæi in Insula, alias inter pontes.

Titulus S. Mariæ in Capitolio, alias de Aracæli.

Quartus. Papa Iulius iij anno MDLIII. tres nouos titulos adiunxit, hi fuere.

Titulus S. Mariæ in Via.

Titulus S. Barbaræ.

Titulus S. Symeonis.

Quintus. Paulus iiij. anno MDLVII. titulum nouũ adiunxit, videlicet titulum S. Mariæ super Mineruam, concessum Fratri Michaeli Ghislerio Cardinali Alexandrino.

Sextus. Pius iiij. Papa anno salutis MDLXIIII. nouum titulum addidit ecclesiam ab se restitutam S. Mariæ Angelorum in Thermis Diocletiani, quem Ioanni Antonio Sorbellono Cardinali ab se creato assignauit.

Nouissime Pius v. papa Anno MDLXVI. quum Cardinalibus à Pio iiij. creatis nouos titulos dedisset, tres erexit, hi fuere.

S. Triphonis.

S. Hieronymi Illyricorum.

S. Euphemiæ in Vico Patricio.

Tituli igitur noui facti xxi sunt, vnus à Callisto iij. vnus à Xysto iij. vndecim à Leone x. tres à Iulio iij. vnus à Paulo iiij. vnus à Pio iiij. tres à Pio v. quibus xxviij. antiquis additis, erunt omnino xlix.

De diaconorum Cardinalium origine, & ipsorum duodecim antiquis Diaconijs. Cap. III.

Diaconis autem, ideſt miniſtris, quos ad ſeptem Euariſtum Romæ auxiſſe dixi, quum ante præſcriptum ſibi & certum locum non haberent, ſed eorum munia in promiſcuo eſſent, primus ſingulis Vrbis regiones Fabianus Papa xxi. diuiſit circa annum Chriſti CCXL. vt vnusquiſque in ſuis regionibus pauperum Chriſtianorum inopiæ de Eccleſiaſticis theſauris, & fidelium oblationibus à Subdiaconis collectis, atque ab ipſis cuſtoditis, quantum in ſe eſſet, ſubueniret. Presbyteris quoque paræciarum in ſuis regionibus conſtitutis in omnibus quæ ad ſacra pertinerent miniſtraret, ex quibus primum vel antiquiorem, cum epiſcopi, cleri, populique conſenſu electum Archidiaconum, vel Diaconum Cardinalem, ideſt principalem appellari decretum eſt, quemadmodum & primum presbyterorum, Archipresbyterum. Vnus igitur vetuſtiſſimis temporibus erat tantum Diaconus Cardinalis, primus ſcilicet ex vii. quod aperte colligitur ex actionibus Synodi Romanæ ſub S. Silueſtro Papa celebratæ.

Hoc munere multi nobiliſſimi viri, quod maximæ dignationis erat & auctoritatis, in Romana eccleſia functi ſunt. In his præcipuus beatus martyr Laurentius Xyſti

papæ

papæ ij. Archidiaconus. Durauit autem longo tempore vij. diaconorum numerus, neque auctus est usque ad annum Christi Mille: ni fallor, nunquam enim ante id tempus maiorem diaconorum numerum in ecclesia inueni. Quum igitur non nisi vij. essent, singulique diaconi duabus regionibus præessent (in xiiij enim regiones Roma tunc diuidebatur) postea statutum est, vt in singulis Vrbis regionibus singuli diaconi essent, atq; xiiij. facti sunt, quorum primus dicebatur adhuc Archidiaconus, uel Diaconus Cardinalis, cæteri uero diaconi more ueteri dicebantur Diaconi illius uel illius regionis, uerbi gratia, primæ, sextæ, decimæ, uel xij. Demum aucta Romanæ ecclesiæ maiestate, his non sufficientibus, plures in vnaquaque regione & titulis diaconi creari cœpti, eorumque numerus quemadmodum presbyterorum non Cardinalium incertus atque indeterminatus factus est. Dignior verò siue antiquior diaconus a cæteris eiusdem regionis clericis uel Romano pontifice electus, diaconus Cardinalis appellatus fuit: qua ratione factum est, ut xiiij. postea Cardinales diaconi, totidem enim erant regiones, fuerint, qui sicut de presbyteris dixi, ideo Cardinales, ideſt principales dicti sunt, ad cæterorum diaconorum non Cardinalium discrimen, quorum iam numerus in Vrbe ualde auctus fuerat. Quatuordecim Diaconis Cardinalibus regionarijs ante quingentos annos, quattuor alij additi sunt diaconi Cardinales Palatini ad regionariorum differentiam uocati, quod assidue in palatio manerēt, quorum munus erat Vaticanæ, & Lateranensi basilicis, uel Romano pontifici in ijsdem celebranti ministrare, quos & altaris Lateranen

sis

sis ministros appellatos fuisse legi. Quem numerum primus excessit Paulus iij. sub quo anno Domini MDXLV. decem & nouem diaconi Cardinales uiuentes fuerunt. Quem etiam numerum longe xix. Cardinalium lectione auxit Pius iiij. qui diaconos Cardinales, quod nunquã antea cõtigerat, ad xxv. auxit, quamquam haud ita multo post quattuor diaconi Cardinales in presbyteros consecrati sint. Quemadmodum enim xxviij. presbyteris Cardinalibus, sic xviij. diaconis fixus & præscriptus numerus fuit cum presbyterorum numero, qui (quemadmodum supra dixi) post Honorij ij. pontificatum sensim vsque ad iiij. diminutus, & postea est auctus. Illud postmodum scitu dignum, quod ab eo usq: tempore, quo vij. diaconorum numerus adhuc erat, loca uel antiquitus uel recens fabricata, diaconis in quibus permanerent tradita fuerunt, quæ postea ab eorum nomine diaconiæ uocatæ sunt. Hæ erant sacræ ædes siue ecclesiæ in sanctorum honorem uel memoriam dicatæ, proximas domos habentes, quemadmodum aliæ Vrbis basilicæ, & tituli, sine animarum cura: quum enim eorum custodes diaconi, non presbyteri essent, animas non curabant, idest, sacramenta administrare non poterant; idcirco neque tituli, neque paræciæ dicebantur, quamquam esset in sanctorum honorem consecratæ; sed diaconiæ, uel martyria à martyrum reliquijs in his conditis. A quibus postea sacris ædibus diaconi ipsi Cardinales regionarij, regionis appellatione dimissa, cognomina ac distinctiones sortiti sunt. Quum enim antiquitus diaconi primum tantum, deinde diaconi Cardinales illius, uel illius puta tertiæ, quintæ, uel septimæ regionis, quarum

diaconi

diaconi erant, dicerentur; postea dici cœpti sunt diaconi Cardinales huius uel illius diaconiæ cui præerant, uerbi gratia sancti Theodori, sancti Hadriani, sanctorum Sergij & Bacchi, sanctæ Mariæ Nouæ, & similium. Quod presbyterorum Cardinalium exemplo factum existimo, qui semper cũ adiectione illius tituli cui præerant se nominabant, ut Ioannes presbyter Cardinalis S. R. E. Tituli sanctæ Mariæ Transtiberim. Hi igitur in suis diaconijs commorantes demandata sibi munia in sua regione impigre faciebant, pontificique Romano sacra facienti præsto aderant, & quum S. R. E. thesaurorum custodes essent, pecunias egenis iuxta sibi præscriptas tabulas per suas regiones destribuebant, patrimonia quoque Apostolicæ sedis quæ maiores redditus habebant, gubernabant.

Porrò autem xviij. Diaconias, quæ tot erant, quot erant Diaconi Cardinales, circa Gregorij papæ primi tempora institui cœptas fuisse non leuibus rationibus persuasus sum, quando etiam posterior xxviij. titulorum series facta est, siquidem non longe post S. Gregorij tempora frequens Diaconiarum mentio extat: fuere autem primum tantum septem, totidem autem erant Diaconi, post xiij. demum aucto Diaconorum Cardinalium numero xviij. factæ. Quarum nomina hæc sunt.

Diaconia S. Mariæ in Dominica, vbi manebat Archidiaconus.

Diaconia S. Luciæ in circo, iuxta Septisolium.

Diaconia S. Mariæ Nouæ.

Diaconia SS. Cosmæ & Damiani.

Diaco-

Diaconia S. Hadriani.
Diaconia SS. Sergij & Bacchi.
Diaconia S. Theodori.
Diaconia S. Georgij in Velabro.
Diaconia S. Mariæ in Cosmedin.
Diaconia S. Mariæ in Porticu.
Diaconia S Nicolai in Carcere Tulliano.
Diaconia S. Angeli in Piscina
Diaconia S. Eustathij iuxta Pantheum.
Diaconia S. Mariæ in Aquiro.
Diaconia S. Mariæ in Via lata.
Diaconia S. Agathæ in equo marmoreo.
Diaconia S. Luciæ in Silice, aliàs in Orthea.
Diaconia sanctorum Viti & Modesti in macello martyrum.

Has vero Diaconias semper fuisse legi, & nunquam vel nouis additis, vel antiquis sublatis mutatas, vsque ad Leonis x. pontificatum, qui primus posterioribus temporibus Diaconiam nouam adiunxit, quæ fuit

Diaconia S. Onuphrij in Vaticano, quam Ioanni Cardinali Lotharingo Diacono ab se creato tradidit.

Diaconiæ autem ita erant à titulis distinctæ, vt nulla ratione neque presbyter Cardinalis Diaconiam, neq; Diaconus Cardinalis Titulum vnquam habuerit. Sed si quando accidisset diaconum Cardinalē in presbyterū cōsecrari, is relicta diaconia quā ad eam usq; diem obtinuerat, titulū accipiebat. Quem ordinē non seruauit Xystus papa iiij. quem oēs eius successores usq; ad Pium v. postmodum secuti sunt. Xystus enim secunda Cardinaliū lectione anno Domini MCDLXXIII. primū presbyteris Cardina-

Cardinalibus abſe creatis titulorum loco diaconias dedit. Econtra Alexander vi. primus titulos qui presbyterorum Cardinalium tantum eße debent, diaconis Cardinalibus pro diaconijs conceßit. Reſque adeo inualuit, ut ad noſtra uſque tempora nullus ferè titulus ſit, qui Diaconum, & è contra nulla ferè diaconia, quæ presbyterum Cardinalem non habeat, uel habuerit. Apud ueteres quoq; conſuetudo per mille, et ducentos continuos annos in Romana eccleſia uſurpata fuit, ut neque diaconi diaconias ſemel acceptas, neque presbyteri titulos, neque epiſcopi Cardinales epiſcopatus ſuos nunquam mutarent. Diaconus enim in diaconi ordine permanens ſemel acceptam Diaconiam non dimittebat, ſimilis de presbyteris, & epiſcopis Cardinalibus ratio erat. Sed ſi diaconus Cardinalis presbyter conſecrari uolebat, dimiſſa diaconia quæ presbyteris non conueniebat, titulum uacantem à pontifice obtinebat, neque eum alio titulo ſuſcepto relinquebat niſi epiſcopus Cardinalis renuntiari contigiſſet. Quo caſu dimiſſo titulo epiſcopatum uacantem à Papa ſuſcipiebat, quem (niſi Romanus põtifex creatus eßet) uſque ad obitum retinebat, ita ut nullus optioni locus eßet; qua ratione fiebat, ut diaconi, presbyteri, & epiſcopi Cardinales diaconias, titulos, & epiſcopatus ſuos magis colerent & exornarent, reſtituerent & augerent, quos dum uiuerent eßent retenturi. Nunc Cardinales optionis lege multos titulos & diaconias obtinere poßunt. Cuius rei initium ortum eſt tempore Alexandri V. in Concilio Piſano anno Domini MCCCCX. in quo cum ob ſchiſma contigißet ſacerdotia Cardinalitia duos ad minus

habere

habere Cardinales, unũ unius obediẽtiæ Auinionẽsis, alterũ alteri⁹ Romanæ, sublato schismate, unitisq; utriusq; Collegij Cardinalibus, & nouo pontifice creato has mutationes fieri tum necesse fuit, ut unus ex duobus qui in schismate episcopatum Tusculanum obtinebat, eo alteri dimisso, Sabinum nunc uacãtem cooptaret. Ita in titulis, & diaconijs factum est. Quæ res quamquam necessaria tunc fuit, in exemplum tamen tracta, postea frequentari cœpta est, occasione ab eo exemplo accepta. Atque hac ratione factum est, ut aliquando Cardinalis quispiam fuerit, qui diaconus initio creatus, tres & quatuor diaconias, post presbyter factus totidem titulos, demum episcopatus omnes, qui sex sunt. cooptauit. His in uniuersum explicatis, nunc de septem Vrbis præcipuis Ecclesiis speciatim disputemus. Quarum prima quæ visitari consueuit, est basilica S. Petri in Vaticano.

De Basilica Sancti Petri Apostolorum Principis in Vaticano. Cap. IIII.

Eptem Vrbis Ecclesiarum visitationem pius & deuotus Christianus adornans, pridie aut triduo ante, peccatorum suorum salutarem sacerdoti confessionem facere opportunum erit. Commodissime vero celebritatem auspicabitur a toto terrarum orbe augustissima basilica S. Petri Apostoli Vaticana. De cuius præstantia

loquẽs D. Gregorius Papa dialogorũ libro 3. Quod si cũcta(inquit) q̃ in beati Petri ecclesia gesta sunt uoluere quis conetur,ab omniũ iã proculdubio narratione conticesset. Hanc basilicã in mõte Vaticano paruæ ecclesiæ forma (vt tradit Damasus Papa) primus ædificauit sub ipsa B.Petri apostoli morte Anacletꝰ presbyter S.R.E. ab eodẽ Petro ordinatus,& tertius ab eo postea Pontifex Romanus creatus,iuxta uiã triũphalem Caij,q̃ & Neronis circũ,quo loco idem apostolus Neronis iußu pedibus in sublime eleuatis cruci affixus fuerat. Hinc Gregorius ix.Papa in epistola quadã scribit, basilicam B.Petri apostoli, vt tempore oĩbus priorem, ita etiam honoris dignitate præstãtiorem esse.Idem vero Anacletus postea põtifex factus,instituit, vt reliqui episcopi Romani eo loci sepulturæ traderentur.Hinc Linus, Cletus, ipse Anacletus,Euaristus,Xystus, Thelesphorus, Hyginius, Pius, Eleuterus, Victor sancti benedictiq; põtifices,eodẽ in loco sepulti tradũtur a Damaso. Caius quispiã scriptor ecclesiasticus, qui cũ S Zephyrino papa Victoris successore aduersus Proclum hæresis cataphrygarũ principẽ disputauit, hæc verba de locis vbi sanctorũ Apostolorũ Petri & Pauli posita sunt tabernacula siue cœmeteria, scripsit.Ego uero trophæa Apostolorum habeo quæ ostẽdere poßum. Si.n.procedas via triumphali quæ ad Vaticanum ducit,aut via Ostiẽsi,eorum inuenies trophæa, quibus ex vtraq; parte statutis,Romana cõmunitur ecclesia. Vetustissimã S. Petri memoriã (vt eam Damasus vocat) siue martyrium vel confessionem (vt eam S. R. E. protonotarij,qui græce latineq; res gestas martyrum scripserunt) appellant,destruxisse videtur nefarium naturæ mõstrum Heliogabalus Imperat.quum(ut

Lampridius

Lãpridius tradit) ſepulchra uaticana, quo elephantorũ quattuor quadrigas laxius & cõmodius agitaret, quæ obſiſtebãt, diſiecisset. Quo tẽpore S. Calliſtus papa, qui B. Zephyrino ſucceſſit, corpus apoſtoli Petri ex cœmeterio vaticano diruto, ad catatumbas iuxta cœmeterium ab ſe ad ſecundum ab Vrbe via Appia lapidẽ extructum, cũ corpore ſancti Pauli trãſtulit, vbi ſub altari marmoreo qđ adhuc extat, uſq; ad Cornelij papæ põtificatum ꝑ annos circiter xxx. iacuerunt, ſub Romanis põtificibus Calliſto ipſo, Vrbano, Põtiano, Antero, Fabiano, & Cornelio. Nã Damaſus auctor eſt, S. Cornelium papã Lucinæ matronæ Romanæ rogatu corpora apoſtolorum Petri & Pauli à catatumbis noctu ſuſtuliſſe, & prioribus ſuis locis relocaſſe. Primùm quidẽ corpus B. Pauli, B. Lucina poſuit in ꝑdio ſuo uia oſtiẽſi iuxta locum ubi decollatus fuerat. S. vero Petri corpus accepit B. Cornelius epiſcopus, & poſuit iuxta locũ ubi crucifixus eſt, inter corpora ſanctorũ epiſcoporũ in Vaticano. Septuageſimo demũ poſt S. Corneliũ anno, pius Cõſtantinus Imperator, diuinitus ad Xpi fidẽ miraculoſa crucis in cælo viſione cõuerſus, chriſtiana religione optimis & ſalutaribus legibus cõtra hoſtes noſtros cõmunita, tũ in vrbe tũ per totũ orbẽ Romanũ, multa & maxima Chriſto & ſanctis eius tẽpla cõſtruxit. Romæ quidẽ & in vicinis oppidis, rogatu S. Silueſtri papæ, qui eũ noſtræ religionis ſacris initiaſſe traditur, decẽ magnifica tẽpla cõdidit. In his, Cai & Neronis circo diruto, baſilicã uaticanã centũ marmoreis nobilibuſq; ſublimẽ colũnis B. Petro erexit, ſiue potius reſtituit, veteremq; eccleſiã amplificauit. In cui⁹ fundamẽtis iaciẽdis fenrt piũ Imp. primũ oũm ra ſtr oſolũ effodiſſe, 12. aggeris & glebarũ ſportulas inde

In cuius fundamentis iacendis ferunt pium Imperatorem primum omnium rastro solum effodisse, duodecimque aggeris & glebarum sportulas inde asportasse, duodecim Apostolorū honori id tribuens. Quam ecclesiam à S. Siluestro, xiiij. Kal. Decembris dedicatam, multis ornamentis donauit, maximis prouentibus auxit. De ea re extabant in arcu absidæ maioris hi versiculi musiueis litteris scripti.

Quod duce te mundus surrexit in astra triumphans
Hanc Constantinus victor tibi condidit aulam.

Ecclesia S. Petri veteris antiquorum Basilicæ instar ædificata, habuit absdam siue tholum, musiueis signis ornatam, transuersam partem quam crucem vocamus, quinque porticus intercolumnijs distinctas quas naues dicimus, medianam maiorem, binas ex vtraque parte minores, amplissimo peristylio, & magnis pulcherrimisque columnis sustentatas. Innocentius iij. papa absidæ musiuum antiquum vetustate consumptum restituit, Christi sanctorumque figuris exornauit, vt indicant hi versiculi.

Innocentius tertius Papa.

Summa Petri Sedes, hæc est sacra principis ædes
Mater cunctarum & decor & decus ecclesiarum
Deuotus Christo qui templo seruit in isto
Flores virtutis capiet fructusque salutis.

Basilicæ tectum a diuersis pontificibus renouatum, æreis tegulis ex templo Iouis Capitolini translatis cooperuit Honorius papa, quem collabentē refecit Benedictus xij. Tolosanus Pontifex maximus.

Pauimentum marmoreis & prægrandibus tabulis

varij

varij coloris strauit Symmachus Papa, sub quibus in loculis dormiunt multi sancti Pontifices.

Peristylij picturas musiueas fecit Nicolaus iij. Papa. Totam ecclesiam picturis exornauit Formosus Papa. Gregorius ix. frontem Basilicæ supra porticum musiueis signis condecorauit, hosq; versiculos apposuit.

Ceu sol feruescit sydus super omne nitescit,
Et velut est aurum, rutilans super omne metallum,
Doctrina quæ fide callet, & sic pollet vbique,
Ista domus petra super fabricata quieta,

Iotus egregius suo tempore pictor multas in ea picturas miri operis fecit. Supersunt Angelus magnus supra Organum, Christi & Deiparæ imagines sub eodem Organo.

In Basilicæ Vaticanæ anteriori parte sunt sex portæ. Medio omnium maior argentea vocata à laminis argenteis cælatis quibus totam eam cooperuit Honorius Papa, quas à Sarracenis direptas restituit Leo iiij. & ijs postremo etiam ablatis, æneam refecit Eugenius iij. cum martyrio sanctorum Apostolorum & rebus ab se gestis expressis, ut hæc carmina indicant.

Vt Græci, Armeni, Aethiopes, hic aspice vt ipsam
Romanam amplexa est gens Iacobina fidem.
Sunt hæc Eugenij monumenta illustria Quarti
Excelsi hic animi sunt monumenta sui.

Proxima porta à parte dextera vocatur Rauenniana, à Rauẽnatibus Transtiberim incolentibus, vel quia Transtiberini Rauennates vocabantur, quo nomine Tusci & Transpadani homines comprehenduntur, quia eò ingredi ecclesiam consueuerant.

Tertia versus S. Mariam de Febre vocata porta Iudicij, quoniam ea vita functi ad sepulturam inferebãtur.

A parte sinistra proxima post Argẽteã sequitur porta Romana, a ciuibus Romanis dicta. Tertia Guidoneæ vulgari verbo a Guidonibus nuncupata, qui peregrinos ad limina Apostolorum ueniẽtes, ea in ecclesiam introducebant, cuncta illis memoratu aut visu digna ostẽdentes. Sexta, est porta sancta recens addita, quæ vigesimo quinto quoq; anno Iubileo redeunte aperitur, & eo exacto clauditur. Super his portis appẽsæ sunt catena portus Smyrnensis, & uectes eius vrbis, Xysto iiij. põtifice maximo a classe ecclesiastica, cui Oliueri Carafa cardinalis Neapolitanus cum imperio præerat, de Turcis captæ: item vexillorum aliquot hastæ, ijsdem dei hostibus ereptæ. Ante basilicam erat quadriporticus a Constantino facta, cuius etiam nũc extant reliquiæ. Quam Symmachus papa tabulis marmoreis strauit, & musiueis signis ornauit, Constãtinus papa sex sanctarũ Synodorũ generaliũ picturam in eadem posuit. Cuius atrium siue impluuium, qđ Paradisus dicitur, Domnus papa marmoreis quadris constrauit. In cuius medio Symmachus papa cantharum (idest fontem) fecit, columnis octo porphireticis ornatum: cuius operculum æneum, pauonibus ex mole Hadriani erutis, & Delphinis inauratis aquã fundentibus, decorauit. In cuius medio pineã æneã locauit, qua per subterraneos scyphones & plumbeas fistulas aqua ex forma Sabbatina publicæ cõmoditati eor riuabatur. In eodem atrio, marmoreo solio quod adhuc extat iuxta portam, sepultus est Otho. ii. Imp. Honorius etiam & Placidius Valentinianus Augusti ibidem collocati

locati fuere. In eius pariete extant e musiuo deuotissimæ Christi & Apostolorum in mari turbato existẽtium imagines, Ioti pictoris opera (vt fama est) factæ.

Gradus marmoreos ante basilicam fecit Constantinus Imperator. Symmachus papa amplificauit. Pius ij. papa additis SS. Apost. prægrandibus statuis restituit.

His expeditis ad altare maius explicandum regrediamur. Erecta igitur vaticana basilica, Constantinus Imperator tum altare etiam maius fundauit maximis quadratis marmoreis tabulis constitutum, unà semper cum B. Siluestro papa benedicente omnia & consecrante, habito quoque magno episcoporum aliorumq; sacerdotum & clericorum Conuentu, concurrentique simul plurima exultantium & Deum laudantium Christianorum turba. Post quæ non minore etiam cum lætitia sacratissimum corpus S. Petri apostoli ex humiliore loco eductum, sub altari maiori basilicæ ipsius, Siluester, & Constantinus summo cum honore ita collocarũt. Primo, fabricarunt ei insignem thecam argenteam ære vndique & cupro conclusam, qua decentius conditum esset, omni ex latere in lõgum & in latum sursum ac deorsum, pedes V. protensam, ac desuper arcam deauratam. Supra corpus quoque eius ad loculi mensuram posuit crucem ex puro auro factam CL. librarum, in qua descriptum est.

CONSTANTINVS AVGVSTVS, ET HELENA AVGVSTA HANC DOMVM REGALI SIMILI FVLGORE CONRVSCANTEM AVRO CIRCVNDANT.

Sunt qui ſcribunt dimidiata corpora Apoſtolorum æquali portione diuiſa in vtrorumque Baſilicis, capita vero in ſacello palatij Lateranenſis collocata fuiſſe. Supra altare autem cui ſubiacet corpus, Sanctus Silueſter ſtatuit nobile tegmen ſiue ſugeſtum, quod ciborium, ſiue cameram vocabant, argenteam, deauratã quattuor porphyreticis (quæ ad huc extant) columnis, erectam, quod poſtea Leo iiij. argento puro eximie exornauit. Demum Pius ij. marmoreum fecit. At Conſtantinus poſuit ante altare Sancti Petri ad Baſilicæ ornatum xij. columnas vitineas elegantiſſimas ex Græcia translatas. Diuus Hieronymus aduerſus Vigilãtium teſtatur Romanum pontificem ſuper Petri, & Pauli oſſa veneranda offerre domino ſacrificia, & tumulos eorum Chriſti arbitrari altaria. Diuus Auguſtinus epiſtola xlij. ad Madaurenſes: Imperij Romani nobiliſſimi eminentiſſimum culmen ad ſepulcrum piſcatoris Petri, ſubmiſſo diademate ſupplicat.

Theodoretus Cyrenſis Epiſcopus in epiſtola ad Leonem Papam ait: ſepulchra Apoſtolorum illuminant totum mundum. Hoc maius altare ſancti Petri reſtituit, & ſolemni ritu dedicauit Calliſtus ij. Papa, toto

aſtante

astante, quod conuocauerat, generali Concilio mille ferè prælatorum.

Locus porrò subtus & ante altare maius S. Petri inferior, prope eius sepulchrum, eiusdem sancti Petri confessio vocatur, voce latina pro martyrio vsurpata, nam quæ Græci martyria, ideſt martyrum sepulchra, Latini confessiones vocarunt.

Præter altare maius sancti Petri in antiqua Basilica xx. alia altaria, partim Sacellis, vel Oratorijs inclusa, partim sine ædiculis ipsis fuere, quorum breuem epilogum addam.

Primum à dextera altaris maioris, in transuersa basilicæ parte, quam crucem Ecclesiæ vocant, versus absidam fuit oratorium & altare S. Xysti papæ & martyris, sub quo à Paschali ij. papa sepulta fuere corpora sanctorum pontificum Xysti ipsius, Fabiani martyrum, & Sergij ij. Secundum sacellum & altare prope superius locatum, fuit S. Leonis iiij. papæ. sub quo Paschalis ij. recondidit corpora sanctorum pontificum Leonum i. ij. iij. & iiij. Tertium delubrum & altare proximè fuit S. Hadriani papæ, in quo seruabatur Cathedra S. Petri Apostoli, & ibi ipse sepultus est, cuius adhuc extat epitaphium in sancto Petro in tabula prægrandi è marmore Numidico, vel Luculleo. Quartum in angulo eiusdem crucis Occidentem versus, fuit sacellum musiueis figuris ornatissimum, & altare S. Mariæ in Oratorio conditum à Paulo papa, in quo ipse sepultus fuit. Hoc Oratorium ingredi foeminis nefas fuit, ob multa sanctorum martyrum corpora, quæ idem pontifex ex vicinis Vrbi cœmeterijs ablata in eo collocauit.

locauit. Quintum in altero eiusdem crucis angulo orientem uersus fuit oratorium musiuo ornatum, & altare sanctorum Processi & Martiniani martyrum a Paschali papa conditum, in quo ipsorum corpora collocauit, & ipse moriens sepultus fuit. Sextum, subsequebatur in eadem cruce orientem versus, sacellum & altare S. Mauritij: cuius illa singularis erat dignitas, quòd Imperator designatus antequam ad altare S. Petri a Romano pontifice coronaretur, ibi primum ab episcopis cardinalibus inungi & benedici solebat.

Huic proximum septimum fuit altare sancti Siluestri, in quo eiusdem brachium reconditum fuit, & corpus Vigilij papæ. Octauum oratorium cum duobus altaribus S. Mariæ & S. Gabinij ab eadem parte transuersæ crucis sub arcu maiore prope chorum Canonicorum in media cruce existentem, fuit beatæ Mariæ, a Gregorio iij. fabricatum, dedicatū, pulcherimis musiueis figuris condecoratum, & infinitis pene reliquijs sanctorum, in his corporibus B. Gabinij presbyteri, & Petri diaconi, cum quo sanctus Gregorius dialogorum librum scripsit, brachioque sancti Stephani protomartyris, ac aureis argenteisque ornamentis locupletatum: in quo ipse, Eugeniusque iij. qui illud restituit, sepulti fuere.

Nonum altare ab eadem parte fuit S. Martialis discipuli sancti Pauli apostoli, antiquum & magnæ veneration is. Hæc omnia altaria, & sacella fuerunt a dextera basilicæ in transuersa naui supra ecclesiæ peristylia.

A sinistra parte eiusdem crucis transuersæ haud procul ab altari maiori, fuit altare decimum sanctorum apos-

apostolorũ Petri & Pauli, quod in molitione ueteris ecclesiæ translatum fuit inter portam Romanam & peristylium nauis maioris, cui affixa est tabula marmorea, super quam corpora Apostolorum a sancto Siluestro papa fuerunt diuisa, vt ex inscriptione liquet. Hoc porro altare antequam suo loco moueretur, è regione respiciebat.

Altare xi. sancti Bartholomæi vetustum & magnæ deuotionis, cui proxima erat columna marmorea intorta vitibus ornata, quæ adhuc in ecclesia noua ibidem prope extat. Cui tantam Deus virtutem præstitit, vt qui a dæmonibus arrepti sunt, apud eam diuinis habitis supplicationibus liberarentur, quod multis iam certis magnisque exemplis compertum habemus. Post quod iuxta arcum maiorem ecclesiæ fuit aliud antiquũ duodecim sancti Pastoris altare. Hæc duodecimũ altaria fuerunt in transuersa basilicæ naui quã crucẽ vocamus, nouem ex dextera, tria a sinistra.

In minoribus vero per longum nauibus iuxta basilicæ murum, quattuor oratoria cum altaribus fuerunt, duo ex vtraque parte, a dextera quidem sancti Andreæ & Gregorij, & sancti Thomæ, a sinistra sancti Saluatoris, Sudariique, & sancti Ambrosij, de quibus paucis agamus.

Oratorium sancti Thomæ condidit Symmachus papa, & multis ornamentis donauit: adhuc supereſt, in quo sepulti sunt Innocentius septimus papa, & aliquot cardinales. Ibidem est baptisterium, quod marmoreo eleganti pilo olim Probi præfecti prætorio sepulchrum fuit.

In

In Eccleſiæ fine vbi ſedent pœnitentiarij, eſt Oratorium, & altare ſanctorum Andreæ, & Gregorij à Gregorio iiij. factum, ſub quo iacet corpus eiusdem ſancti doctoris. In ciborio vero, quod eſt ſupra altare, extat caput S. Andreæ Apoſtoli a Pio ij. locatum eſt, & Lanceæ ferrum, quo D. N. Ieſu Chriſti latus perforatum eſt, à magno Turcarum rege Baiazete Innocentio viij. Papæ dono miſſum, id eſt vnum ex vij. altaribus quæ priuilegijs & indulgentijs ornata in Baſilica Vaticana extant.

Hac parte Eccleſiæ humi ſepulti fuerunt poſt excitatam à Conſtantino Baſilicam x. pontifices Romani, qui primi poſt Petrum ſanctam Eccleſiam gubernarũt, præter quos etiam circiter alij xx. qui poſt S. Silueſtrũ fuere, iacent.

A ſiniſtro Baſilicæ latere fuit Oratoriũ cũ ara S. Ambroſii epiſcopi, & doctoris, quod diu ante Baſilicæ ruinam ſui nomen, & venerationem amiſerat. Nunc eius loco ex ruinis veteris templi translata extant duo altaria beatæ Virginis Innocentij viij. propè eius æneum ſepulchrum cum ciborio, cui ipſe Lanceæ ferrum impoſuerat (ideſt vnum ex vij) & ſanctiſſimi Crucifixi inter ſepulcra Pauli ij. & Nicolai v. Prope finem Baſilicæ verſus portam ſanctam eſt Oratorium, & altare S. Sudarij inſigni exculto que opere muſiueo beatæ Virginis, à Ioanne vij papa dedicatum, ſupra quod in marmoreo operculo eſt ſanctiſſimum Chriſti Sudarium quod vocatur Veronicæ, quo pientiſſima mulier ante, paſſionem Chriſti, faciẽ extergens, eius in Sudario illo faciem impreſſam ſuſcepit. Quod hoc loco conſeruatum cum

tempus

tempus postulat populis confluentibus à canonicis ostēditur, id unum est ex vij. altaribus.

In inferius Basilicæ latus, quod portas continet, quatuor alia fuerunt altaria antiqua, primum inter Sudarij Oratorium, & portam Guidoneam, quod D. Antonino martyri olim dicatum fuerat, cuius nomine exolescente ante centum annos B. Brigidæ honori colebatur, nunc S. Herasmi dicitur.

Inter Guidoneam, & Romanam portas in minore naui fuit altare S. Tridentij martyris, quod nunc sine nomine ob incuriam extat cum Vrsinorum insignibus. Subsequitur inter easdem portas in naui tamen maiore, altare nouum SS. Apostolorum ex vetere Basilica transportatum, de quo supra dixi.

Inter portam Romanam, & Argenteam fuit altare sanctorum Apostolorum Philippi, & Iacobi, postea S. Spiritus, nunc sanctæ Annæ dictum societatis parafrenariorum S. R. E. Cardinalium, quod è regione conrespondet alteri altari sanctorum Simonis, & Iudæ, ad quod est accessus per portam Rauennianam, quod nunc mortuorum vocatur. Hæc duo sunt ex septem altaribus. Vetus verò sanctorum Simonis, & Iudæ altare Xystus iiij. transtulit ad mediam Ecclesiam, ubi seruatur sanctissima Eucharistia, Post altare sanctorum Philippi, & Iacobi iuxta portam clausam qua iter erat, in templum sancti Vincentij fuit antiquissimum altare sancti Habundij mansionarij eiusdem Basilicæ, de quo beatus Gregorius in libris dialogorum mentionem facit. Posterioribus temporibus Bonifacius viij. papa altare nouum ibidem dedicauit sancti Bonifacij iiij. honori, eius corpore

re ibidem collocato, sibi quoque sepulchrum elegit inter Rauenianam, & Iudicij portas, dicitur nunc altare S. Catherinæ, & est vnum ex vii. Xystus iiij. amplum delubrum, quod Canonicis pro choro vsui est, condidit, in quo ipse æreo solio sepultus est.

In pariete nouo a Paulo iij. papa facto inter basilicã veterem & nouam, sunt quattuor altaria, duo ex parte dextra, scilicet beatæ Virginis, & sancti Crucifixi qui est vnum ex vij. totidem læua, beatæ Mariæ, & sanctæ Luciæ Virginis, cuius ædiculam antiquissimam ea parte aliquando fuisse constat.

In media ecclesia sub organo extat altare sanctæ Petronillæ, in quo eius corpus quiescit. Statua ænea sancti Petri apostoli. Imagines duæ, Christi & beatæ Virginis, opera Ioti egregij pictoris ante CC. annos factæ. Iulius ij. papa veteris ecclesiæ S. Petri parte posteriore disiecta, Bramantis eximiæ industriæ architecti opera nouæ basilicæ toto terrarum orbe celeberrimæ futuræ fundamenta iecit. Cuius fabricam a Leone x. & Clemente vij. non nihil intermissam, Paulus iij. auxit. Iulii iij. Pauli iiij. Pij iiij. pontificatibus ita continuata est, vt testudinibus aliquot factis amplissimæ basilicæ formam repræsentat. Circa basilicã S. Petri per circuitum erat antiquitus multa sacella, oratoria, & monasteria seruorum Dei. Horũ ex multis adhuc superest memoria. Ante oĩa retro absidã ecclesiæ erãt monasteria quattuor monachorum, die noctuque in S. Petro successiue per vices suas psallentium: a dextro basilicæ latere duo, vetustissimum S. Martini reliquorum princeps, cuius initia obscura, & S. Stephani minoris ab Hadriano papa conditum: a sinistro

vero

vero latere duo alia, S. Stephani maioris cognomine Catabarbara patricia, & SS. Ioannis & Pauli, ante mille plus minus annos incertis auctoribus excitata. Erat ibidem etiam baptisterium honori S. Ioannis dicatum, de quo in actis Liberij papæ mētio extat: & nobile cœmeterium. Item ædes sacræ tresdecim. Sacellum Probi præfecti prætorio, in quo eius sepulchrum fuit retro absidā. A dextro vero latere templa sanctæ Petronillæ ubi corpus eius diu quieuit, S. Andreæ a Symmacho papa factum, ornamentis & redditibus auctum, sancti Michaelis archangeli, & S. Mariæ de Febre, in quo nunc Canonicorū sacrarium est. A sinistro vero latere delubra fuere sancti Sosij, sancti Apollinaris, & sanctæ Crucis a Symmacho papa, sanctæ Luciæ a sancto Gregorio condita. In quatuor vero angulis quadriportici ante sanctum Petrum fuerunt totidem ecclesiæ, uersus basilicam quidem sancti Vincentij ex vno latere, versus portam sanctam, ex alio secretarium vetus, quod olim sancti Gregorij, hodie sanctæ Mariæ de Febre imperite dicitur. Ex alijs lateribus sub turri campanaria, sanctæ Mariæ in Turri, iuxta ædem archipresbyteri sancti Apollinaris, quam omni sabbato litania a sancto Petro exiens inibat. Ab vtraque graduū parte fuere antiquitus Episcopia duo, item domus hospitales aliquot a Symmacho papa conditæ: nostro sæculo dextra graduum parte extant domus archipresbyteri S. Petri a Ricardo Cardinale Cōstantiēsi ante centū annos condita: nobile cœmeterium Cāpus sanctus vulgo dictum, & S. Inquisitionis carcer a Pio V castigādis hæreticis institutus. A leua extat palatium Pontificiū Vaticanū toto terrarū orbe augustissimum

mum, quod prius omnium post Constantinum condidit, amplificauitque Symmachus papa. Nicolaus iij. papa de nouo restituit. Vrbanus v. Vrbis Leoniana è muris restitutis auxit. Ceterum neque forma, neque magnitudine ei quæ nunc superest conrespondebat. Primus Bonifacius ix. Hadriani mausoleo munito, quum sedem apud sanctum Petrum prius constituisset, nobilissimi euius Palatij fundamenta iecit. Id Martinus v. & Eugenius iiij. auxerunt. Nicolaus v. sacella duo S. Nicolai, & S. Laurentij, & multa cubicula in eo fabricauit. Pius ij muros, cameras, trilicina & alia multa fecit. Paulus ij. porticus Palatij inchoauit. Xystus iiij. prosecutus est, Bibliothecam, & Sacellum palatinum fecit, quæ visu dignissima supersunt, illa ob optimorum librorum copiam, hoc ob egregia Michaelis Angeli Bonaroti picturas. Innocentius viij. porticus perfecit, domum Innocentianam, villam Beluideriam, portam palatij condidit. Alexander vi. turrim Borgiam, mœniarum ante domum Innocentij viij. Iulius ij. curritorium, quo villam palatio coniungeret, inchoauit. Leo x. perfecit triplices porticus, egregijs picturis condecoratos, & eximiæ structuræ cubicula adiecit Paulus iiij. duo Sacella. Iulius iij. Paulus iiij. camera, super curritorium. Nouissime Pius iiij. omnes, & præcedentes pontifices fabricarum excellentia vicit, villa Beluederia restituta, Theatro Vaticano, Lymphæo, turri, porticibus, & toto denique palatio renouato, & ne quid deesset vrbe Leoniana nouo muro cincta. Cuius egregij pontificis memoriam quàm diuturnam fore speramus.

Non erit ab hoc instituto alienum breuissime enumerare

merare ornamenta, & redditus, quæ basilicæ Vaticanæ pius Imperator Constantinus largitus est. Ipse enim basilica condita & dedicata, altare maius ex auri & argenti pondo cccl. ornauit, cum gēmis prasinis, hyacinthinis & albis ccx. Supra corpus sancti Petri posuit crucem auream librarum cl. Fecit coronam auream ante corpus Sancti Petri, quæ dicitur Pharum cantharum, cū delphinis l. librarum xxxv. In gremio, ideſt medio basilicæ, phara argentea xxxv. cum delphinis xx. singulis librarum x. A dextero basilicæ latere, phara totidem eiusdem ponderis. Metretas argenteas iiii. alias duas, singulas librarum cc. Quattuor cādelabra ærea pedum decem argento cælata cum argenteis sigillis actuū Apostolorum, singula librarum ccc. Amas argenteas v. singulas librarum x. Calices aureos, tres cum gemmis prasinis xlv. singulos librarum xij. Calices argenteos xx. singulos librarū x. Patenam cum turri & columba auream, ornatam gemmis prasinis, & hyacinthinis, & margaritis ccxv. Patenas argenteas v. singulas librarum xv. Hydrias duas magnas argenteas, singulas librarum c. Reditus vaticanæ basilicæ quos Constantinus Imperator donauit, vt a Damaso papa enumerantur, eiusmodi sunt. Alexandriæ in Aegypto Possessio Timialica, quam Ambronus Constantino Augusto donauerat, præstans solidos 620. Cartadecadas ccc. Aromatum libras cl. Storacis Isauricæ libras l. Balsami libras lx. Olei Nardini libras ccc. Possessio Eutymij Caduci præstans solidos 500. Carthadecadas lxx. Antiochiæ in Syria, domus Datiani præstans solidos 740. Possessio Sibyllina donata Constantino Au-

gusto præstãs solidos 322. alias 303. Cartadecadas cl. Aromatum libras cc. Balsami xxxv. In Aegypti vrbe Armenta, & per reliquam Aegyptum Possessio Agapü, quam ipsi Imperatori Constantino donauerat, præstans sol. 700. Posessio Panoplitis, præstans solidos ..... Cartadecadas cccc. Aromatũ casiæ libras cc. Storacis libras cl. Piperis Medimnos l. Croci libras c. Gariophilorum libras cl. Balsami libras c. Olei Nardini libras ccc. Olei Cyprini libras c. Papiri cannas mundas M. Lini Aegyptiaci saccos c. Possessio quam Ibronius donauit Augusto Constantino Magno, præstans solidos 450. Cartadecadas cc. Aromatum cassiæ libras l. Balsami libras l. Nicææ in Bithynia domuncula, præstans solidos 520. Gallæ in Aprodysia præstans solidos 520. Cyri in prouincia Euphratensi possessio Armamarom, præstans solidos 382. aliàs 380. Sub Tarso Ciliciæ Insula Caricorũ, præst. sol. 900. In Cyrretica balineũ pristinum, & popinæ præstantia sol. 75. Horti duo maioris & ..... præstantes sol. 21. Summa solidorum præter alios reditus ..... 6550. Quæ nostratis pecuniæ æstimatione, est aureorum 9825. Magnæ hæc basilica toto terrarum orbi venerationi perpetuo fuit, in qua p̃cipua quæq; nostræ religionis mysteria, & Romanæ apostolicæ sedis facta celebrata legũtur. Hãc vnã præ ceteris gẽtes externæ cateruatim uisitare semper solitæ fuerũt. Nemoq; peregrinus in eã admitti solebat, nisi prius rectæ fidei suæ formulã obtulisset. Pontificum, Imp. August. Regum, clarissimorum virorum, feminarum, itẽ sanctorum hominum erga vnã hãc basilicã eximia perpetuo fuit reuerentia, de qua re multa, &

maxime

maxime memoratu digna exẽpla extant. Donationes ciuitatum, prouinciarum, & regnorum factæ S. R. E. super altare maius S. Petri factæ sunt. Eorum qui ius Romæ administrabant, & lege in damnatos agebant, stipẽdia de S. Petri ecclesia tribuebantur. Rogationes minores triduanæ ultimæ, Rogatiões maiores ĩ die S. Marci, Litaniæ aliæ, supplicationes in casibus vrgentissimis, perpetuo ad S. Petrum celebratæ. Cleri ordines cuncti in supplicationibus sequebantur eiusdem basilicæ crucem, quæ Stationalis vocabatur. Maior pœnitẽtiarius S. R. E. Cardinalis, & minores pœnitẽtiarũ, qui maiores prærogatiuas habent, quàm alĩ, in ea residẽt. Ad eius aram maximã, iuramentum præstabant Rectores patrimoniorum S. R. E. nouiter instituti, item Duces ecclesiasticæ militiæ creati. Pontifex census regnorum, prouinciarum, & ciuitatum, ac solemnes protestationes in eiusdẽ porticu suscipere solebat. Episcopi & Metropolitani obedientiam S. R. E. super altare S. Petri iurabant. Ex quo tantũ pallia assumuntur pro Archiepiscopis & Patriarchis. Solẽnes episcoporũ, patriarcharum, regũ, imperatorũ excõmunicatiões, absolutionesq; in hac una basilica celebrari solebãt. Cuius limina deuotionis & subiectionis ergò episcopi ex debito uisitant. Et in hæresim lapsi suos errores ĩ ea abiurare solebãt. Reges quoq;, si id opus esset, sup altare maius solẽnia iuramẽta p̃stabãt. Quos si Romæ coronari cõtigisset, nõ alibi ea celebritate q̃ ĩ hac basilica fiebat. Certe Petrus Aragonũ rex ab Innocẽtio iij. Carol⁹ i. Siciliæ rex à Legatis Clemẽtis iiij. hui⁹ filius Carolus ij. a Nicolao iiij. Carolus iij. pronepos ab Vrbano vi. in hac basilica coronati sunt. Imperatores quoq;

in ea tãtũ imperij diademata de manu Romani põtificis suscipere solent. Qui si Romæ mortui sunt, non nisi in ea sepulchrum habuere. In qua Honorius Valentinianus iij. Otho. ij. Augusti, Maria Thermantia Honorij, Hugnes Hẽrici ij. uxores, Cedoaldus & Offas reges Anglorum, & alij multi præclarissimi viri sepulti sunt. Sed & Romanus pontifex designatus solemne sacramentum in ecclesia S. Petri præstabat de sanctis fidei dogmatibus vsque ad mortem tuendis. In ea tantum ipse consecratur & coronatur. Eiusdem rectæ fidei confessio dogmatica epistola inclusa, ex hac basilica ad omnes Christianos mittebatur. Leges contra ambientes Pontificatum antiquitus editæ tabulis lapideis incisæ, in eius atrio locatæ fuerunt. Romani pontifices Xystus iij. Pelagius, Leo iij. & alij falsis criminibus impetiti, in hac basilica iuramenta de sua innocentia præstabant. Ordinationes presbyterorum & diaconorum cardinalium, item episcoporum omnium, in ea tantum fieri solebant. Annus magnus Iubilei ibidem institutus. Maximæ perpetuæque indulgentiæ in ea conceßæ, ita ut non immerito Paulus iiij doctißimus pontifex dicere soleret: Omniũ vrbis Romæ basilicarum priuilegia in vna S. Petri ecclesia comprehendi. In qua anno Iubilei Romanus pontifex portam sanctam aperit, clauditque, sanctorum canonizationes celebrat, ter in anno populum Romanum benedicit, ad extremum moriens sepulchrum eligit. In ea nanque præter decem primos Romanos episcopos, etiam bi sancti benedictique pontifices dormiunt. In porticu ante basilicam S. Petri prope vetustißimum secretariũ quod nunc S. Maria de Febre dicitur, sepulta fuerunt

corpora

corpora SS. Romanorum pontificum, Leonis, Simplicij, Galasij, Anastasij ij. Symmachi, Hormisdæ, Ioannis i. ij. & iij. Felicis iij. Bonifacij ij. & iij. Agapeti, Pelagiorũ i. & ij. S. Gregorij. & Sabiniani. Anastasius Bibliothecari, & Ioan. diaconus lib. iiij. de vita S. Gregorij Pa.

In secretario quod nunc dicitur S. Maria de Febre ante basilicã S. Petri apostoli, quiescit Benedictus papa.

In basilica S. Petri Apostoli dormiunt sancti Romani pontifices, Vigilius, Bonifacij iij. v. vi. viij. & ix. Deusdedit, Honorij i. & iij. Seuerinus, Ioannes iiii. v. vi. vij. viij. ix. xiij. xv. xvi. & xix. Theodori i. & ij. Eugenij i. ij. iij. & iiij. Vitalianus, Adeodatus, Domni siue Domniones i. & ij. Agatho, Leones ij. iij. iiij. vi. vij. viij. ix. Benedicti ij. iij. iiij. vi. viij. ix. Cuno, Sergij i. & ij. Sisinius, Constantinus, Gregorij ij. iij. iiji. v. & ix. Zacharias, Stephani ij. iij. iiij. v. vi. vij viij. ix. Pauli i. ij. & iij. Hadriani i. ij. iij. & iiij. Paschalis, Valentinus, Nicolai i. ij. iij. & v. Marini i. & ij. Formosus, Romanus, Christophorus, Anastasius iij. Laudones i. & ij. Vrbani ij. & vi. Calestinus iiij. Innocentij vij. & viij. Callistus iij. Pij i. ij. iij. & iiij. Xystus iiij. Alexander vi. Ialij. ij & iij. & Marcellus ij.

Hæc basilica numerosissimum habet clerum, archipresbyterum cardinalem, eiusdem vicarium, xxx canonicos, xxx vi. beneficiatos, xx vi. clericos: itẽ capellanos, cantores, clericos, & camillos multos. præter hæc pœnitentiaros ex omni idiomate, qui etiam ecclesiæ deseruiũt, & aduenientium hominum peccata audiunt. Præter dimidiata corpora SS. Apostolorum Petri & Pauli quæ sub altari maiore iacent, multæ quoque & maxime venerabiles

nerabiles reliquiæ extant in eadem basilica. Quarum breuem indicem ex eiusdem monumentis asseram.

Crux donata a Constantino Imperatore S. Siluestro papæ, in qua intus inclusa est alia parua crux aurea cum portione ligni sanctissimæ dominicæ crucis. Sudarium D. N. Iesu Christi quod Veronicæ dicitur, in proprio Ciborio supra eius altare. Lãcea qua eius latus fuit perforatum, in Ciborio S. Andreæ. Corpora SS. Apostolorum Simonis & Iudæ, in muro nauis maioris supra altare sacramenti. Corpus sanctæ Petronillæ filiæ apostoli Petri sub eius altari, sub organo. Corpora sanctorum decem primorum pontificum Romanorum, Lini, Cleti, Anacleti, Euaristi, Xysti, Telesphori, Hygini, Pii, Eleutheri, Victoris. Corpora sanctorum Fabiani & Xysti ij. pontificum & martyrum. Corpora sanctorum Sebastiani, Gregorij, Tiburtij martyrum. Corpora sanctorum Processi, & Martiniani martyrum. Corp^a sancti Gabinij martyris, Corpus sancti Ioannis Chrysostomi episcopi Constantinopolitani & confessoris, in sacrario. Corpus sancti Gregorij papæ & doctoris, sub eius altari. Corpus sancti Petri diaconi S. R. E. sub sancto Gregorio papa, quo cum ipse sanctus dialogorum libros edidit. Caput sancti Andreæ Apostoli, in operculo eiusdem altaris. Capita sancti Lucæ euangelistæ, sancti Sebastiani martyris, sancti Iacobi intercisi, sancti Magni confessoris, in sacrario. Brachium sancti Andreæ Apostoli. Spatula sancti Stephani protomartyris. Brachium sancti Ioseph decurionis Arimathiæ. Brachium sancti Longini martyris. Guttur S. Blasii episcopi

&

& martyris. Reliquiæ SS. Clementis, Euaristi, Zephyrini, Fabiani, Lucij, Dionysii, Caij, Siluestri, Damasi, & Gregorij Romanorum pontificum. Reliquiæ sanctorũ Cypriani & Ianuarij episcoporũ, Pygmenij pbyteri, & Nemesii diaconi martyrum, Chrysãthi, Trasonis, Quirini, Militij, Trophimi, Calocerij, Thrasitij, Hippolyti, Cyriaci, Largi, Smaragdi, Acheloi, Pamphili, Pauli, Proiecti, Seleuci, Optati, Polychronij, Geminiani, Leonis, Philippi, Innocentij, Thebei, Churadi militis, Bonifacij, & Theodori martyrum, & Habundij monachi & confessoris. Reliquiæ sanctarum Mariæ Magdalenæ, Catharinæ, Dariæ, Hilariæ, Artemiæ, Sophiæ, Pistis, Helpis, Agapes, Triphoniæ, Cyrillæ, Coronæ, Agnetis virginum & martyrum. Cathedra sancti Petri apostoli. Forcipes ferreæ, quibus sancti martyres cruciabantur, vi u & veneratione dignissimæ. His de basilica Vaticana enarratis, superest vt de Indulgentia breuissime dicamus. Quam perennẽ esse scribit D. Thomas egregia & sancta catholicæ fidei doctrina illustris, in Cõmentarijs in iiij. sentẽtiarum distinct. xx. Et Nicolaus iiij. papa in bulla sua de Indulgentijs basilicæ Vaticanæ scribens, ait. Hãc itaq; sacrosanctã basilicã nonnulli pdecessores nostri Romani pontifices cupientes a Christifidelibus eo libentius & deuotius visitari, quo fideles Christi per hoc potiori dono gratiæ se refectos sentirent, salubriter prouiderunt, quòd eandem basilicam venerabiliter visitantes amplam suorum assequerentur veniam peccatorum. Nam sicut ad nos tam ex scriptis antiquis in basilica ipsa repertis, quàm ex seniorum Canonicorum eiusdem

basilicæ relatione peruenit, prædicti prædecessores omnibus vere pœnitentibus & confessis ad præfatam ecclesiam accedẽtibus reuerenter, uidelicet in Natiuitatis Domini, Epiphaniæ, Cathedræ ipsius S. Petri, Annunciationis B. Mariæ Virginis, Ascensionis domini, & eiusdem sancti Petri ac B. Pauli apostoli, & Dedicationis prædictæ, ac ipsius sancti Pauli Basilicarum festiuitatibus, ac per octo dies eiusdem festiuitatis Epiphaniæ, & ipsorum Apostolorũ, & Dedicationum basilicarum earundem immediate sequentes, & quolibet die ab ipsa festiuitate dictæ Ascensionis usque ad octauas festi Pentecostes, nec non in die Dominica, qua cantatur Gaudete, & in Quinquagesima, ac de Passione diebus Dominicis, & Anniuersariis consecrationis maioris altaris dictæ basilicæ, & Cœnæ domini & Parasceue ac Letaniarum maiorum diebus, ac etiam die lunæ post Pascha septem annorum & septem quadragenarum, & ab octauis Pentecostes hinc ad festum ipsius B. Petri, & ab octauis eiusdem festi B Petri usque ad Kalendas Augusti die quolibet trium annorum & trium quadragenarum. Visitantibus aũt ipsam a principio Quadragesimæ usque ad festum Paschæ quolibet die, & in ipso festo, nec non & in festiuitatibus Natiuitatis, Purificationis, & Assumptionis prædictæ B. Mariæ Virginis, Dedicationis, & Apparitionis S. Michaelis Archãgeli, sanctorum Andreæ, Thomæ, Ioannis Euangelistæ, Conuersionis prædicti S. Pauli, ac Mathiæ, Iacobi, Bartholomæi, Matthæi, Lucæ, Simonis & Iudæ, Nicolai, Luciæ, Stephani, Siluestri, octauæ Natiuitatis Domini, S. Gregorij, S. Longini, Inuentionis, &

exalta-

Exaltationis S.Crucis,S.Petronillæ,SS. Ioannis & Pauli, S. Leonis, SS. Processi & Martiniani, S. Alexij, S. Mariæ Magdalenæ,S. Laurẽtij,S. Egidij, Omnium sanctorum, Dedicationis basilicæ Saluatoris,consecrationis altaris S. Mariæ de Cancellis in ipsa ecclesia constructi, quæ viij. idus Octobris occurrit, necnon omnibus diebus Quatuor temporum,vnius anni & qradraginta dierum, & reliquis singulis anni diebus quadraginta dierum remissiones suorum peccaminum concesserunt. Nos igitur,qui præfatæ basilicæ honoris ac decoris augmentum,præcipue ob reuerẽtiam prædicti B.Petri apostoli principis,cuius nos (licet immeritos) diuina dispositio esse uoluit successores,totis desiderijs affectamus præfatas remissiones a prædictis prædecessoribus sic concessas, ratas & gratas habemus, illas authoritate apostolica approbamus: vt Christi fideles ad ipsam basilicam venientes reddantur de acquirendis talibus remissionibus certiores,omnibus vere pœnitentibus & confessis,in singulis festiuitatibus atque diebus prædictis, quibus ipsi basilicam ipsam dicti principis apostolorum personaliter visitabunt, de omnipotentis Dei misericordia, & eorũdem Petri & Pauli apostolorum auctoritate confisi, de nouo remissiones hmõdi misericorditer elargimur.

Quas indulgentias qui secuti sunt pontifices, Bonifacius viij.Clemens vi.Vrbanus vi. Nicolaus v. & alij Papæ confirmarunt & auxerunt.

Stationes uero quæ in basilica S Petri erant,quibusque maximæ hæ indulgẽtiæ consequuntur, numero xx. duplices erant:aut diurnæ & nocturnæ simul,idest, quibus Romanus pontifex præter missam, matutinis quoque

que vigilijs intererat, aut diurnæ tantum. Prioris generis hæ vij. fuerunt. Dominica iij. aduentus domini, quæ dicitur de Gaudete, Epiphania domini, Ascensio domini, Pentecoctes, Festiuitas S. Petri, & octaua eius, Festiuitas S. Andreæ. Diurnæ vero stationes erãt xiij. in oĩbus sabbatis Quatuor tẽporum, in die Natalis domini ad missam maiorem vetustissima statio, ob diei angustiam ad S. Mariam Maiorem translata, Dominica de quinquagesima, Dominica de passione, Feria ij. post Pascha, Dominica iiij. post Pascha, quæ dicitur Ego sum pastor bonus. Die S. Marci in Litanijs maioribus, Feria iij. litaniarum triduanarum, In Dedicatione ecclesiarũ SS. Apostolorũ Petri & Pauli, in Cathedra S. Petri. Singulis sextis feriis mensis Martij, magnæ in hac basilica sunt remissiones peccatorum. Præter has stationes, vigesimo quinto quoque anno, annus celebris Iobilei, idest, plenariæ omnium peccatorum remissionis deuotio celebratur, Porta sancta per Pontificem maximũ reserata. Atque hactenus de basilica S. Petri dictũ sit.

Qui septem Ecclesias visitant, id pietatis & deuotionis studio, indulgentiarum consequendarum causa, in peccatorum suorum remissiones eos facere conuenientissimum est. Quæ vt fideles facilius consequi possint, breuem hanc precatiounm formulam, cuncta ex ecclesiæ sanctæ monumentis excipientes, constituimus: quam pro arbitrio pij homines augere uel diminuere, vt eorum deuotio eos incitabit, poterunt. Fidelis igitur Christianus vbi ea quæ diximus de basilica sancti Petri attente vel domi, vel in eadem ecclesia meditatus fuerit, septem Ecclesiarum visitationem inchoaturus, eam cõmodissi-

modissime a basilica S. Petri faciet, quæ septem altaria priuilegijs multis ornata, quæ salutari solent, continet. Quam ingressus signo crucis in fronte facto, & aqua benedicta aspersus (quod in omnium ecclesiarū & oratoriorū ingressu fieri solet) sacratissimum Eucharistiæ sacramentum primo venerabūdus adibit, ubi genuflexus, post dictum semel Pater noster, & Aue Maria (quæ precationes in omnium altariū veneratione dici debēt) ante omnia primum Psalmum pœnitentialem, & si placuerit, sequentes preces deuotissime recitabit.

Antiphona. Ne reminiscaris Domine delicta mea. Psalmus primus. Domine ne in furore tuo arguas me, neque in irā tua corripias me. Miserere mei domine, quoniā infirmus sum: sana me domine, quoniā cōturbata sunt ossa mea. Et anima mea turbata est ualde: sed tu domine vsquequo? cōuertere domine, & cripe animā meā: saluū me fac propter misericordiā tuā. Quoniā non est in morte, qui memor sit tui: in inferno autem quis confitebitur tibi? Laboraui in gemitu meo, lauabo per singulas noctes lectum meum: lachrymis meis stratum meum rigabo. Turbatus est a furore oculus meus: inueteraui inter omnes inimicos meos. Discedite a me omnes qui operamini iniquitatem, quoniam exaudiuit dominus vocem fletus mei. Exaudiuit dominus deprecationem meam: dominus orationem meam suscepit. Erubescant, et conturbentur vehementer omnes inimici mei: conuertātur, & erubescant valde velociter. Gloria.

Oratio contra Irā. Suscipe sancte pater omnipotens, per vnigenitū filiū tuū & dominū nostrum Iesum Christū, et Spiritūsanctū paracletū coeternū tibi et coæqualē,

hanc

hanc orationem psalmorum & orationum, quam ego indignus peccator ad laudem & gloriam tui sanctissimi nominis, ac in honore beatissimæ Virginis Mariæ, & omnium sanctorum Angelorum, Patriarcharum, Prophetarum, Apostolorum, Martyrum, Confessorum, Virginũ, & omniũ electorum tuorũ, pro oĩbus peccatis, negligentijs, & sceleribus meis decantare cupio, vt per tuam magnã misericordiã, & intercessionẽ oĩum sanctorum tuorum, quicquid per totum vitæ meæ spatium cõtra maiestatis tuæ pietatem deliqui, pie delere & misericorditer abstergere atque obliuioni perpetuo tradere digneris; mihi veram confessionem, ac veram pœnitentiam, emendationem simul & vberum fontem lachrymarum concedere dignare, vt ea voluntaria castigatione in hac vita delere te donante valeam, quatenus post hanc vitam cum ante conspectum diuinæ maiestatis tuæ præsentatus fuero, te sine confusione & absque opprobrio inimicorum meorum videre, & ante te lætus & securus venire merear. Qui viuis & regnas cũ deo patre in vnitate spiritus sancti deus, per omnia sæcula sæculorum. Amen.

Antiphona. O sacrum conuiuium in quo Christus sumitur, recolitur memoria passionis eius, mens impletur gratia, & futuræ gloriæ nobis pignus datur. V. Panem cæli dedit nobis dominus. R Panem angelorum manducauit homo. Oratio. Deus qui nobis sub sacramento mirabili passionis tuæ memoriam reliquisti, tribue quæsimus, ita nos corporis & sanguinis tui sacra mysteria venerari, vt redemptionis tuæ fructum in nobis iugiter sentiamus. Qui viuis & regnas cum

deo

deo patre in vnitate spiritus sancti, deus, per omnia sæcula sæculorum. Amen.

Ad altare Vultus sancti, Pater noster. Aue Maria. Antiphona. Christus Iesus, splendor patris & figura substantiæ eius, portans omnia verbo virtutis suæ, purgationem peccatorum faciens, glorioſi vultus ſui veſtigia nobis relinquere dignatus eſt. V. Signatũ eſt ſuper nos lumen vultus tui domine. R. Dediſti lætitiam in corde noſtro. Oratio. Deus qui nobis famulis tuis lumine uultus tui ſignatis ad inſtantiã Veronicæ imaginẽ tuã ſudario impreſſam relinquere uoluiſti, per paſſionem & crucem tuam tribue quæſimus, ut ita nunc per ſpeculum in terris in ænigmate venerari & adorare teipſum valeamus, ut tunc facie ad faciem ſuper nos iudicem ſecuri uideamus te Chriſtum dominum noſtrum. Amen.

Ad altare Beatæ Mariæ Virginis Innocentij viij. Pater noſter. Aue Maria. Anthiphona. Salue ſancta parens, enixa puerpera regem, qui cælum terramque regit in ſæcula ſæculorum. V. Virgo dei genetrix quem totus non capit orbis. R. In tua ſe clauſit uiſcera factus homo. Oratio. Concede nos famulos tuos quæſimus domine deus ppetua mentis & corporis ſanitate gaudere, & glorioſa beatæ Mariæ ſemper virginis interceſſione a præſenti liberari triſtitia, & æterna perfrui lætitia. Per Chriſtum dominum noſtrum Amen.

Ad altare maius ſanctorum Apoſtolorum. Pater noſter. Aue Maria. Antiphona. Glorioſi principes terræ quomodo in uita ſua dilexerunt ſe, ita & in morte non ſunt ſeparati. V. Conſtitues eos principes ſuper omnem terram. R. Memores erunt nominis tui domine.

Oratio

Oratio. Deus, cuius dextera beatum Petrum apostolorum principem, ambulantem in fluctibus ne mergeretur erexit, & eius coapostolũ Paulum tertio naufragantem de profundo pelagi liberauit, exaudi nos propicius, & concede, vt amborum meritis æternitatis gloriam cõsequamur. Qui viuis & regnas &c.

Ad altare sanctorũ Andreæ & Gregorij. Antipho na. Andreas Christi famulus, dignus aei apostolus, germanus Petri, & in passione socius, ad crucẽ sibi paratã dixit: Salue crux prætiosa, suscipe discipulum eius qui pependit in te magister meus Christus. V. Annunciauerũt opera dei. R. Et facta eius intellexerunt. Oratio. Maiestatem tuã domine suppliciter exoramus, vt sicut ecclesiæ tuæ beatus Andreas apostolus extitit prædicator & rector, ita apud tesit pro nobis perpetuus intercessor. Per Dominum. Antiphona pro sancto Gregorio. Dum esset summus pontifex, terrena non metuit, sed ad cælestia regna glorioſus migrauit. V. Elegit eum dominus sacerdotem sibi. R. Ad sacrificandũ ei hostiam laudis. Oratio. Deus qui animæ famuli tui sancti Gregorij papæ æternæ beatitudinis præmia contulisti, concede propitius, ut qui peccatorum nostrorum põdere premimur, eius apud te precibus subleuemur. Per dominum nost.

Ad altare reliquiarum sacristiæ. Pater noster. Aue Maria. Antiphona. Sancti dei oẽs hic & vbique in Christo quiescẽtes, intercedere dignemini pro nostra omniũq; salute. V. Lætamini in domino & exultate iusti. R. Et gloriamini oẽs recti corde. Oratio. Exaudi nos deus salutaris noster, & apostolorũ tuorum Simonis & Iudæ hoc loco in Christo dormientium, & aliorũ apostolorum nos

tuere

tuere præsidijs, quorũ donasti fideles esse doctrinis. Oẽs sancti tui, quæsumus domine, qui hoc in sacro loco requiescunt, nos vbiq; adiuuent, vt dum eorũ merita recolimus patrocinia sentiamus: pacẽ tuã nostris cõcede tẽporibus: ab ecclesia tua cũctam repelle nequitiã: eã de manu hostiũ suorum sublatis hæresibus libera: Turcarũ tui sancti nominis inimicorum superbiã reprime: iter, actus, & uolũtates nostras, & oĩum famulorũ tuorum in salutis tuæ prosperitate dispone: benefactoribus nostris sempiterna bona retribue: & omnibus fidelibus defunctis requiem æternam concede. Per Dominum nostrum.

Ad altare mortuorum. Pater noster. Aue Maria. Antiphona. Ego sum resurrectio & vita: qui credit in me, etiam si mortuus fuerit, viuet: & omnis qui viuit & credit in me, non morietur in æternum. V. Requiẽ æternam dona eis Domine R. Et lux perpetua luceat eis. Oratio. Fidelium deus omnium conditor & redemptor animabus famulorum famularumque tuarum remissionem cunctorum tribue peccatorum, vt indulgentiam quam semper optauerunt pijs supplicationibus consequãtur. Per Christum dominum nostrum.

Ad altaria Crucifixi, & S. Catherinæ Bonifacij viij. quæ reliqua ex septem sunt. Pater noster. Aue Maria.

De Ecclesia S. Mariæ trans Tiberim.

SI cõmodum erit, in via qua a S. Petro ad basilicam sancti Pauli iter est, media trans Tiberim regione, de uotissimã & antiquissimã ecclesiã S. Mariæ trans Tiberim, piũ Christianum visitare nõ pigeat. De qua pauca quædã memoratu digna quæ collegim⁹ breui aperiamus

Paulus.

Paulus Orosius homo Hispanus, presbyter honore insignis, diui Augustini discipulus, grauissimus historiarum auctor, libro vi. cap. xviij. de imperio Augusti loquens ait. His diebus trans Tiberim e taberna meritoria fons olei terra exundauit, ac per totum diem largissimo riuo fluxit. Et infra cap. xx. Augusti Cæsaris temporibus fons olei largißimus de taberna meritoria per totum diem fluxit. Quo signo quid euidentius, quàm in diebus Cæsaris toto orbe regnantis futura Christi natiuitas declarata est? Christus enim lingua gentis eius, in qua, & ex qua natus est, vnctus interpretatur. Itaque cum eo tempore, quo Cæsari perpetua tribunitia potestas decreta est, Romæ fons olei per totum diem defluxit: sub principatu Romani Imperij, per totum diem, hoc est, per omne Romani tempus Imperij, Christum & ex eo Christianos, idest vnctum atque ex eo vnctos, de meritoria taberna, hoc est, de hospita largaque ecclesia affluenter atque inceßabiliter proceßuros, restituendosq; per Cæsarem omnes seruos, qui tamen cognoscerent dominum suum, cæterosque, qui sine dominio inuenirentur, morti supplicioque dedendos, remittendaque sub Cæsare debita peccatorum in ea Vrbe, in qua spontaneũ fluxißet oleum, euidentißima his qui prophetarum uoces non audiebant, signa in cælo, & in terra prodigia prodiderunt. Eamdem rem Paulus Diaconus non contemnendus auctor, his verbis confirmat: Augusti Cæsaris diebus trãs Tiberim de taberna meritoria fons olei ex terra exundauit, ac per totum diem largißimo riuo fluxit, significans ex gentibus gratiam Christi. Tunc etiam circulus ad speciem cælestis arcus circa solem apparuit.

paruit. Igitur quum quadrageſimo ſecundo anno imperij firmiſſimam veriſſimamque pacem dei ordinatione Cæſar compoſuit, Chriſtus dominus in Bethleem natus eſt, cuius aduentui pax iſta famulata eſt. In cuius ortu audientibus hominibus exultantes angeli cecinere, Gloria in excelſis deo, & in terra pax hominibus bonæ voluntatis. Ita ille. Hic locus fontis olei trans Tiberim ex maiorum relatione a Chriſtianis priſcis notatus, venerationis ob rei memoriam haberi cœptus eſt. In quo (ut tradit Damaſus papa) Calliſtus xvij. poſt apoſtolum Petrum pontifex Romanus circiter annũ Chriſti ccxx. oratorium condidit, & in honorem beatæ Mariæ Virginis dedicans, titulum Romanum, ideſt paræciam conſtituit. Quod longo tempore ab eo titulus Calliſti vocatus eſt. Pace Chriſtianis ſublatis perſecutionibus a Conſtantino Imperatore cõceſſa S. Iuli' papa circiter annum Chriſti cccxl. illud a fundamentis refecit, & in eam quam cernimus amplitudinem multis columnis nobile amplificauit. Hinc titulus ſanctorum Calliſti & Iulij, aliquando S. Iulij tantum dictus eſt. Hanc baſilicam ruinæ proximam, tecto reſtituto, nouis fabricis reparauit Gregorius iij. papa, totam picturis ornauit, eius miniſterio calicem & patenam argenteã, & ſacras ueſtes largitus eſt. Gregorius iiij. papa monachos ibidem cõſtituit, cuiusmonaſterij (quod beato Cornelio papæ dedicauit) diu veſtigia ſuperfuerunt. Idem pontifex oratorium Præſepis in eadem baſilica fecit, illi ſimile, quod in eccleſia ſanctæ Mariæ Maioris eſt, quod laminis aureis & argenteis decorauit. Nicolaus papa in hoc titulo obtulit Amã vnã librarum xi. Gabatas quattuor, ſingulas librarũ ix.

& semis. Canistra nouem, singula librarum x. Euangeliorum codicem laminis argẽteis auro perfusis coopertum librarum xv. coronam, canistrum, arcũ cũ duobus hammadijs librarum xl. Callistus ij papa præter duas antiquas quæ in ea priscis temporibus erant stationes, videlicet feria v. post iiij. Dominicam quadragesimæ, & prima Dominica post festũ S. Callisti: tertiã Kal. Ianuarij stationem in ea celebrari primus constituit, cuius rei eiusdẽ extat bulla, in qua hæ ecclesiæ numerantur quæ eius iurisditioni subditæ erant, S. Callisti, sanctorum xl martyrum, S. Ioannis ante portam, S. Siluestri iuxta portã septimianam, S. Blasii, S. Laurentij, S. Angeli, sanctarum Rufinæ, & secundæ, S Ioannis de Mica aurea.

Papa Innocentius ij. Romanus, ex nobili regionis Transtiberinæ genere ortus, schismate Anacleti ij. quo nouem annis laborauit, sublato, ipsam ecclesiam pene a fundamentis restituit pauimentum opere uermiculato strauit, tectum refecit, columnas aliquot absidam uersus adiũxit. Absidam ipsam signis musiueis Christi, B. Virginis, sanctorum pontificum Petri apostoli, Callisti, Cornelij, Iulij; Callipodij presbiteri, Laurentij archidiaconi, & suo condecorauit, qui etiam sub ara maxima marmoreo operculo ornata posuit corpora sanctorum pontificum Callisti & Cornelij martyrũ, & Iulij confessoris, ac Calepodij presbyteri, & Quirini Episcopi martyrum, ex cœmeterio Callisti, & Catacumbis translata, & additis indulgẽtijs altare maius prope fontẽ olei excitatũ solẽni ritu cõsecrauit. Innocẽtius iij. papa auctore Guidone epo Cardinale Prænestino, qui antea titularis huius basilicæ Cardinalis fuerat, eandem ecclesiam dedicauit, mul-

tis donis ornauit, magnas ei indulgentias largitus est. Sepulti sunt in ea aliquot Cardinales, uiri egregij. Propinquum eius palatium ruinosum, nostro tempore qui illum incolit reparauit Ioannes Cardinalis Moronus episcopus Portuensis, olim eius basilicæ præsbyter Cardinalis. Habet ea ecclesia presbyterũ Cardinalẽ titularẽ, archipresbyterum, canonicos x. & capellanos ac ministros aliquot, qui diuina in ea officia assidue celebrant.

Precandi formula ante altare maius

Ante altare maius. Pater noster. Aue Maria. Antiphona. O admirabile comertium creator generis humani, animatum corpus sumens de uirgine nasci dignatus est, & procedens homo sine semine, largitus est nobis suam deitatem. V. Ora pro nobis sancta virgo uirginum. R. Vt digni efficiamur promissionibus Christi. Oremus. Oratio. Deus, qui salutis æternæ beatæ Mariæ uirginitate fœcũda humano generi præmia præstitisti, tribue quesimus, ut ipsam pro nobis intercedere sentiamus, per quã meruimus auctorem uitæ suscipere dominum nostrum Iesum Christum filium tuum, qui tecum uiuit & regnat in unitate spiritus sancti deus, per omnia secula seculorum Amen.

De ij. basilica Sancti Pauli Apostoli via Ostiensi.

SOcrates Scholasticus, antiquus historiæ ecclesiasticæ auctor libro 1. capi. iij. de beato Constãtino ita scribit: At Cõstãtinus quæ Christi sũt sapiẽs, cũcta agebat ut Christianꝰ, ecclesias erigebat ac pretiosissimis donis ornabat, Gẽtiliũ templa

clausa, statuis quæ in illis erant, publicatis, repurgabat. Hæc à Socrate verè dicta fuisse, testimonio sunt tot Romæ magnifica templa, quæ ex maiorum scriptis à Constantino ædificata fuisse traduntur. Nam eodem tempore, quo basilicam sancti Petri, & Lateranensem construebat, circiter annum Christi cccxviij. templũ quoque sancti Pauli apostoli ædificari iussit, vt in beati Silvestri vita refert Damasus papa, eo potissimum loco, in quo ipse Apostolus decollatus, ccc. penè annis iacuerat, secundo ab vrbe lapide via Ostiensi, in prædio quod Lucina nobilis Romana matrona christianæ pietatis ardentissima cultrix, multis annis antea Romanæ ecclesiæ obtulerat. Quod pius Imperator centum nobilissimis marmoreis columnis refertum, multis aureis argenteisque ornamentis, & amplissimis redditibus auxit. De hoc Templo Prudentius, antiquus poeta christianus, in Peristephano in passione Apostolorum,

Parte alia titulum Pauli via seruat Ostiensis,
Qua stringit amnis cespitem sinistrum.
Regia põpa loci est, princeps bonus has sacrauit arces,
Clusitque magnis ambitum talentis.
Bracteolas trabibus subleuit, vt omnis aurulenta
Lux esset intus, ceu iubar sub ortu.
Subdidit & parias fuluis laquearibus columnas,
Distinguit illic quas quaternus ordo.
Tum camyros hyalo insigni varie cucurrit arcus,
Sic prata vernis floribus renident.

In hac basilica sanctus Siluester pontifex dimidiata corpora sanctorum apostolorum Petri & Pauli sub maiori altari, aureo loculo pretiosissimo, ut beato Petro fecerat,

recon

recondidit. Quas vtrasque Basilicas perfectas, eadem die xiiij. Kalēdas Decembris, finitimorum Episcoporum cœtu conuocato, Imperatore, Clero, Senatu, fidelique populo Romano astante, solenni ritu, & comprecatione, in honorem dei viui & veri, Iesu Christi filij eius dei æterni, B. Mariæ matris eius, sanctorum Apostolorum Petri & Pauli dedicauit. Quo die perpetuis tẽporibus Indulgentias conceßiße ijs qui easdem Basilicas oraturi adirent, eundem sanctum Pontificem, auctor est in Historia sacra ante cccc. annos scripta, Petrus Mallius. De sepulchris Apostolorum, & præsertim sancti Pauli, D. Ioannes Chrysostomus in oratione quod Christus est deus, ita scribit: Romæ, quæ inter alias urbes maxime regia est, omnibus posthabitis ad sepulchra piscatoris, & pellionis siue coriarij currunt reges. Et in caput xvi. commentariorum epistolæ ad Romanos: Ego & Romam propterea diligo, tametsi & aliunde queam illam laudare, nempe a magnificentia, ab antiquitate, a pulchritudine, a multitudine, a potentatu, a diuitijs, & a rebus in bello fortiter gestis: sed relictis istis omnibus, ob id illam beatam deprædico, quôd erga illos Paulus dum viueret, adeò fuit beneuolus, adeò illos amauit, vt coram ijs diserue rit, & postremò vitam apud eos finierit. Vnde & Ciuitas ista hinc facta est insignis plusquam reliquæ omnes: & quemadmodum corpus magnum ac validum, duos habet oculos illustres, sanctorum videlicet illorum corpora. Non ita cælum splendescit, quando radios suos sol ex sese demittit, quemadmodum Romanorum Vrbs duas illas lampades vbiqùe terrarum effundens. Hinc rapietur Paulus, hinc Petrus.

Considerate & horrete, quale spectaculum uisura sit Roma, Paulum uidelicet repente ex theca illa cum Petro resurgentem in occursum domini sursum ferri. Qualem rosam Christo mittet Roma? qualibus coronis duabus ornatur Vrbs ista? qualibus catenis aureis cincta est? quales habet fontes? Propterea celebro hanc Vrbem non propter copiam auri, non propter columnas, neque propter aliam phantasiam; sed propter columnas illas ecclesiæ. Quis mihi nunc dabit circumfundi corpori Pauli, affigi sepulchro, uidere puluerem corporis illius, quæ adhuc in Christo deerant adimplentis, stigmata illius gestantis, prædicationem euangelij ubique seminantis? puluerem (inquam) oris illius, per quod Christus locutus est per quod lux emicuit quouis fulgore clarior, & uox exiliit dæmonibus, quouis tonitru terribilior, per quod beatum illud uerbum locutus est, Optabam anathema esse pro fratribus meis: per quod locutus est coram regibus, & non est confusus: per quod Paulum didicimus, per quod Pauli dominum &c.

De *basilicæ S. Pauli reparatione, extat hæc in antiquissimo registro S. R. E. epistola. 1. digna, quæ hoc loco legatur. Valentinianus, Theodosius, & Arcadius Augusti, Salustio præfecto Vrbis salutem. Desiderantibus nobis contemplatione uenerationis antiquitus iam sacræ basilicæ B. Pauli Apostoli, eam pro sanctimonia religionis ornare, pro quantitate conuentus amplificare, pro studio deuotionis attulere, gratum fuit tuæ sublimitatis officium, quod ad inspicienda uniuersa, ut res exigebat detulisti, & omnem situm, locorumque faciem, ser-*

monis

monis congrui diligentia noſtræ ſerenitatis auribus inti-
maſti. Inſtructiores enim nos iubere decuit quæ iu-
benda ſunt. Quare participato examine cum uenera-
bili ſacerdote Siricio Epiſcopo, intimatiſque omnibus
& magnificentiſſimo ordini, & Chriſtiano populo
quæ iubemus, ſublimitas tua rem diligentiore tracta-
tu & plena rerum inſpectione diſcutiat, ac ſi placue-
rit tam populo, quàm ſenatui, iter uetus quod Baſilicæ
præterit dorſum, quodque ripæ Tiberini annis adia-
cet innouari, ita ut præſens ua ſpatio futuri operis
applicetur, eatenus per architectos futuræ Baſilicæ di-
riges formam, quatenus ſe planities extructioni ami-
ca pertulerit, ne ulla inæqualitas ſplendorem fabricæ
amplificentioris ſublimet, ſiquidem in omnium mœni-
um facie decor ſummus eſt, quem ſeruari oportere ſta-
tim in fronte magnarum ædificationum demonſtrat in-
tentio. Iam illud ipſa res exigit, ut ſynopſis operis con
ſtruendi fideli tendatur examine, ſumptuũque omnium
iuxta pretia rerum quæ in ſacratiſſima Vrbe ſunt, præ-
taxatio plenius ordinetur.

Sanctus Leo papa (ut auctor eſt Bibliothecarius)
poſt ignem diuinum, baſilicam Sancti Pauli renoua-
uit, & cãmeram in eadem condidit. Eiuſdem abſi-
dam ruinæ proximam refecit Symmachus papa: came-
ram item & matroneam in ea fecit, poſt Confeſſionem
pictura exornauit, aquam poſt abſidam introduxit, &
a fundamentis balineũ extruxit. Sergius papa tigna &
cubicula in circuitu ipſius baſilicæ uetuſtate cõfecta re-
parauit, trabes de Calabria adduxit, quas ibidẽ repoſuit.

Leo iij papa totum tectum ipsius basilicæ quod terræmotu prid. Kal. Maij, indictionis ix. corruerat, cunctis trabibus restitutis refecit, quod hi versus supra portam maiorem intra Ecclesiam marmorea tabula inciſi docent.

Exultate pij lachrymis in gaudia versis
Et protectori reddite vota Deo
Cuius sic tenuit resolutum dextera tectum
In vacuum ut caderet tanta ruina solum
Solus vt inuidiæ princeps tormenta subiret
Qui nullum ex ampla strage tulit spolium
Nam potiora nitent reparati culmina templi
Et sumpsit vires firmior aula nouas
Dum Christi antistes cunctis Leo partibus ædes
Consulit, & celeri tecta reformat ope
Doctorem & mundi Paulum plebs sancta beatum
Intrepide solitis excolat officijs
Laus ista Felix respicit te presbyter
Nec te leuites Adeodate præterit
Quorum fidelis atque peruigil labor
Decus omne tectis vt rediret instituit.

In columna maiore transuersalis Ecclesiæ arcus, hoc eiusdem Leonis iij. papæ extat edictum inciſum,

Leo episcopus seruus seruorum Dei,
omnibus Christianis notitiam
contestationis

Quicunque dona, vel oblationes sacratissimi altaris gloriosi Pauli apostoli, totiusque templi eius, ad vsum & vtilitatem hic Deo seruientium, tollere præsumpserit, aut qui rectorem per pecuniam, vel aliquod malum ingenium in hoc loco contra statuta patrum, nostrumque præce-

præceptum ordinauerit, siue qui hæreditatem huius loci destruendo vendere vel comparare ausus fuerit, omnipotẽtis Dei maledictionẽ in corpore suo, suisque rebus habeat, quousq; quod facere præsumpsit, euacuetur, infamis, sacrilegus ab omnibus habeatur, testimonium eius in nullo placito recipiatur, quicquid possederit ad rempublicam transferatur, & si non resipuerit, auctoritate cælestium principum & in inferno damnetur.

fiat. fiat. fiat.

Hæc basilica omnium quæ in Vrbe sunt, amplissima & capacissima est: longa pedes CDlxxvij. lata cclviij. octo & octuoginta maximis & nobilissimis quaterno ordine columnis sustentata: tota picturis antiquis veteris & noui testamenti ornata. Basilicæ frons occidentem, absis orientem respiciunt. Tota è fragmentis veterum sepulchrorum strata. Absidam musiueis signis Christi, B. Virginis, & Apostolorum ornauit Honorius iij. Arcum maiorem, vt versiculi indicant, Leo iij. Habet quinque portas quarum quatuor obstructæ sunt, media patet cum portis æneis Constantinopoli ante quingentos annos factis sub Alexandro ij. papa, impensa Hildebrandi de Soana, monachi Abbatis eiusdẽ monasterij, S.R.E. archidiaconi, qui postea Papa factus Gregorius vij. vocatus est. Id litteræ scriptæ indicant. Supra ea notati sunt hi versus.

Hæc domus est domini, & sacri limina regni.

Huc properate populi, hæc domus est domini.

Ex quattuor portis obstructis sinistra posterior meridiem versus, Porta sancta vocatur, quæ anno Iobilei aperiri solet, & eo exacto claudi. Cui superstat titulus Iu-

lij iij. papæ quando annum ∞DL Iobileum celebrauit. Nam quum primo a Bonifacio viij. ea centenaria celebritas instituta fuit, duæ tantum basilicæ uisitandæ propositæ sunt, sanctorum apostolorum Petri & Pauli. Alij pontifices alias duas adiunxere. Anteriorem eius partem musiueis figuris Ioannes xxij. papa, ut titulus indicat, condecorauit. Duo in ea extant prægrandia è marmore pulpita, pro lectione epistolæ, & euangelij admissam antiquitus facta, & ineptis sigillis exornata. Ante ipsam ecclesiam est quadriporticus satis ampla, quam cum ecclesia factam opinor cum prægrandibus columnis, Vaticanæ similis, sed amplior. Nunc penè tota diruta est hominum iniuria, magna tamen eiusdem uestigia supersunt, tabulis magnis marmoreis strata. Bibliothecarius auctor est, Symmachum papam, ante eiusdem basilicæ fores in atrio ipso cantharum, hoc est, uas aquarium, & gradus feciße, ibidemque pauperibus habitacula construxisse. Idem refert, Hadrianum papam eandem quadriporticum collapsam restituisse, areamque ipsam in medio atrio bobus, equis, asinis compascuam, marmoreo pauimento strauisse. In quo atrio adhuc extat antiquo & eleganti marmoreo pilo sepulchrum Petri Leonis nobilissimi Romanorum, qui ante annos CDL. obijt. Ex quo Austriacæ felicissimæ gentis initia manasse ferunt. Antiquitus erat porticus, a porta Vrbis vsque ad hanc basilicam pertingens, cuius adhuc uestigia & parietinæ supersunt: qua eam adeuntibus cæli iniuriæ arcerentur, uentus, sol, aqua grando. Eam Procopius libro ij de bello Gothico, commemo

memorat ita. Extat Sancti Pauli Apostoli templum Romanis, procul a mœnibus stadijs xiiij. iuxta quod Tiberis fluit. Porticus eôdem ab Vrbe pertinens, & circa, alia multa ædificia erant. Patebat Gothis ad id sacrarium uia. Per quos omnibus constat, per id belli tempus, in neutra dedicata Apostolis æde quippiam editum, quod incolentibus uel molestius esset, uel quoquam pacto ingratum, sed sacratos ibidem uiros libere permisisse rem diuinam agere.

Hæc basilica Vaticanæ similis est, & longe tamen ea maior. Habet enim absidam, crucem transuersam, qua cellæ absis coniungitur: & cellam ipsam in quinque porticus, quas naues uocant, inrer columnijs & parietibus distinctam. In media cruce sub arcu ecclesiæ maiore, est marmoreus chorus, & pontificia sedes a Leone iij facta. In cuius chori medio est ara maxima sanctorum apostolorum Petri & Pauli, sub qua ipsorum sanctissima dimidiata corpora, & corpus Sancti Anastasii requiescunt, operculo marmoreo cooperta. Sub altari maiori est oratorium deuotissimum, ubi Sancta Brigida orare solebat, & in quo, modò missæ deuotissime celebrari solent. Id sub Confessione Leo iij papa fecit, ut indicant hæc uerba: Leo gratia dei iij. Episcopus, hoc ingressum sanctæ plebi Dei miro decore ornauit.

A sinistra altaris maioris parte intra ipsum chorum, extat adhuc miræ deuotionis Crucifixus, ante quem Beata Brigida feruentissimas preces effundere solebat. Paulo extra chorum, ab eodem latere, ubi in pauimento est pars quædam opere uermiculato

culato & teßellato ſtrata cum altari quodam ſanctæ Lucinæ: extat eiuſdem diuæ cœmeterium ſub terra effoßum, ad quod antiquitus iter erat per oratorium S. Iuliani, nunc obſerato aditu imperuium eſt, in quo iacent multa ſanctorum martyrum corpora.

Abſidæ maiori inhæret altare cum marmoreo pilo, in quo iacent corpora ſanctorum quinque Innocentium martyrum. In eiuſdem abſidæ medio eſt alia marmorea ara in qua dormit corpus S. Timothei preſbyteri S. R. E. & martyris, qui paulo ante S. Silueſtrũ ꝑ Chriſto occubuit In extrema parte abſidæ uerſus altare maius in ipſis gradibus, eſt anti-qui operis marmoreus pilus cum nouem muſarum ſignis, proculdubio alicuius proceris Romani ſepulchrum. Sub abſidæ pauimento eſt Confeßio ſiue paruum Sacellum, ad quod gradibus aliquot deſcẽditur, in quo ſub altari quieſcunt oßa ſanctorum Celſi, Iuliani, & Baſilißæ martyrum.

In tranſuerſa cruce ſunt octo altaria. A leua quidem primum in medio pauimento teſſellato S. Lucinæ. Secundum, S. Antouij ex ſeptem. Tertium, Vrſinorum B. Virginis Annunciatæ ex ſeptem. Quartum prope portam poſticam, ſacellum cum ara S. Martini cancellis occluſum, ubi collocata eſt ſanctiſſima Euchariſtia ex ſeptem. Quintum, S. Bartholomæi, a Guillelmo de Pererijs cõditum, paraſtatæ medio hærens. A dextra ſunt altaria: Sextum, Maximorum B. Virginis ex ſeptem. Septimum, S. Pauli ex ſeptem. Octauum in medio paraſtatæ S. Stephani. In corpore ipſius eccleſiæ extra tranſuerſam crucem, ſunt tantum quatuor altaria. Vnum prope maiorem portam, S. Pauli: alia tria paraſtatis annexa, unum

B. Vir-

B. Virginis, vbi olim Eucharistia seruabatur, ex septem: aliud S. Vrbani cum insignibus regis Francorum, ex septem: tertium SS. Iustinæ, & Catherinæ.

Memoratu digna nec silentio prætereunda est ænea crux, ante octingentos annos a Stephano ij. Papa facta, quæ altari maiori imposita hos uersiculos directis & in uersis characteribus continet. Ab uno latere.

Romanorum victoria.
Romanorum arma
Romanorum salus.
Romanorum fortitudo.

Crux

Ab alio latere.

Imperat in sæcula
Regnat in æternū
Christus Dei filius uincit
Iubar regni Romanorum

Stephanus iunior papa fecit

Hanc basilicam antiquissimis temporibus, paulo scilicet post quam condita est, clericos tenuisse opinor. Neque enim tunc in Occidente, & præsertim Romæ monachi, qui sacras ædes incolerent, erāt: sed & D. Gregorius Papa, in priuilegio quodam suo, non Abbatem, sed Præpositos S. Pauli uocat. Anastasius Bibliothecarius in uita Gregorij ij. Papæ tradit, eundem Pontificem monasteria quæ erant circa basilicam S. Pauli Apostoli, ad solitudinem deducta, reparasse, monachos ordinasse, & post longum tempus congregationem ipsorum ibidem restituisse, qui die noctuque laudes diuinas in ea basilica canerent. Agapeti ij. tempore circa annum Christi Dccccl. antiquorum monachorum disciplina regulari iam dissoluta, Albericus quidam Octauius Romæ summo loco natus, ac tum in Vrbe princeps, Ioannisque xij.

Romæ-

Romani pontificis pater, antiquos monachos ex hoc monasterio eiecit, congregationemque monachorum Cluniacentium tunc sanctitate florentem euocauit, cui non solum hanc basilicam, sed & monasteria S. Laurentii, & S. Hagnetis extra muros concessit. In quibus diutissime permanserunt, mirique operis claustrum fabricarunt cum his uersiculis.

Agmina sacra regit locus hic quem splendor honorat
Hic studet atque legit, monachorum cœtus & orat
Claustrales claudens claustrum de Claudo uocatur
Quo Christo gaudens fratrum pia turma seruatur
Hoc opus exterius ... cunctis pollet, & in Vrbe
Hic nitet interius monachalis regula turbæ
Claustri per girum decus muro stat decoratum
Materiam mirum præcellit materiatum
Hoc opus arte sua quem Romæ Cardo beauit
Natus Capua Petrus olim primitiauit
Ardea quem genuit, quibus abbas uixit in annis
Cetera disposuit bene prouida dextra Ioannis.

Hoc ex antiquissimo monasterij Farfensis libro intelleximus. Ceterum & horum monachorum disciplina corrupta, Martinus v. papa, auctore Gabriele Cõdelmerio Cardinale Senensi, qui postea Eugenius papa iiij. creatus, monastici nominis amantissimus fuit, hoc monasterium & ecclesiam nouæ monachorum Congregationi, quæ S. Iustinæ dicebatur, concessit, cuius etiam abbatem D. Ioãnẽ Siculũ, Eugenij iiij. Cardinalẽ creauit. Hi monachi, Casinates modò uocati, uetus monasterium mirum inmodum auxerũt, & ornarunt, & sub Abbatis cura illud adhuc pie & sancte incolunt, assidueque diuinas laude

des domino canunt. Placet & hoc loco subijcere redditus, & ornamenta, quæ Constantinus Augustus huic ecclesiæ abs se recens conditæ, dono dedit. Ornamenta quidē in omnibus eis similia fuere, quæ D. Petro donauit.

Anastasius Bibliothecarius passim multa dona aurea, argentea, ænea, ut phara canthara, canthara cerostrota, hydrias, scyphos, calices, hamas, imagines, arcus, cruces, vestes aureas, libros, & similia: item uela sericea, pallia, & uestes sacras commemorat, quæ Romani pontifices Cælestinus, Hilarus, Symmachus, Hormisda, Ioannes, Sergius, Ioannes vi. Gregorij ij. & iij. Zacharias. Hadrianus, Leones iij. & iiij. Nicolaus, & Imperatores Valentinianus ij. & Iustinus, basilice S. Pauli uarijs temporibus obtulerunt.

Redditus uero hi a Damaso papa referuntur. Tarsi Ciliciæ possessio Insulæ Cardiariæ præstans sol. 800. Tyro Phœniciæ poßessio Comitij præstās solidos 550. Possessio Formiusa præstans solidos 700. Poßessio Timia præstans sol. 250. aromatum librā 1. cassiæ librā 1. olei Nardini libras lxx. In Aegypto poßessio Cyrreos præstans solidos 710. aromatum libras lxx. storacis libras xxx. states libras Cl. balsami libras xxx. olei Nardini lib. lxx. Poßessio Basilica præstās solidos 550. aromatum lib. 5. croci libras lx. balsami lib xx. olei Nardini libras lx. Summa solidorum aureorum est 4070. qui ad nostratis pecuniæ ualorem reducti, sunt aurei 6105.

Gregorius episcopus seruus seruorum dei Felici subdiacono rectori patrimonij Appiæ.

Licet oīa, quæ hæc Apos. hēt Eccl. b. Petri & Pauli quorum

rum honore, & beneficijs acquisita sunt, deo sint auctore communia, esse tamen debet in administratione actionum diuersitas personarum, ut in adsignatis cuique rebus cura adhiberi possit impensior. Cum igitur pro ecclesia Beati Pauli Apostoli, solicitudo nos debita commoneret, ne minus illic habere luminaria isdem præco fidei cerneretur, qui totum mundum lumine suæ prædicationis impleuit, & ualde incongruum ac esse durissimum uideretur, vt illa ei specialiter possessio non seruiret, in qua palmam sumens martyrij capite est truncatus, ut ui ueret: utile iudicauimus, eandem massam quæ Aquas Saluias nuncupatur, cum omnibus fundis suis, idest, Cella uinaria, Antoniano, Villa portusa, Bifurco, Priminiano, Cassiano Silonis, Cornelij tessellata, atque Corneliano, cum omni iure instructo, instrumentoque suo, & omnibus generaliter ad eam pertinentibus, eius cum Christi gratia luminaribus deputare: adijcientes etiam eidem cessioni hortos duos positos inter Tiberim & Porticus ipsius Ecclesiæ, euntibus a porta ciuitatis parte dextera, quos diuidit fluuius Almon, inter adfines horti monasterij S. Stephani, quod est ancillarum dei, positum ad Sanctum Paulum, & ad fines possessionis Pisiniani: simul & terrulas, que uocãtur Fossa latronis, positas ibidem iuxta eandem porticum euntibus similiter a porta parte sinistra, ubi nunc uineæ factæ sunt, quæ terrulæ cohærent ab uno latere possessioni Eugenitis quondã Scholastici, & ab alia parte possessioni monasterij S. Aristi: quæ omnia quoniam deo adiuuante per antedictæ ecclesiæ Præpositos qui per tempora fuerint, subsequentia, a præsenti septima indictione uolumus ordinari, & quic-

quid

quid exinde acceſſerit, luminaribus eius impendi, atq; ipſos exinde ponere rationes. Idcirco experiẽtiæ tuæ præcipimus, ut ſupraſcriptam maſſam Aquas ſaluias cum prænominatis omnibus fundis ſuis, nec non hortos atque terrulas quæ ſuperius continentur, de breuibus ſuis delere debeat ac auferre, & cuncta ad nomen prædictæ Eccleſiæ beati Pauli Apoſtoli tradere, quatenus ſeruiẽtes ibi præpoſiti, omni poſthac carẽtes excuſatione, de luminaribus eius ita ſine noſtra ſtudeant ſolicitudine cogitare, ut nullus illic unquam neglectus poſſit exiſtere, facta uero ſupraſcriptarũ omnium rerũ traditione, uolumus, ut hoc præceptum in ſcrinio Eccleſiæ noſtræ experientia tua reſtituat. Bene uale. Dat. viii. Kal. Februarias. Imp. DN. N. PHOCA Pio Aug. anno ſecundo, & conſulatus eius anno primo. Ind. VII.

In hac eccleſia requieſcunt Romani pontifices, Felix II. dictus III. & Ioannes xiij. cuius etiã adhuc epitaphium ſupereſt: item Cardinales aliquot, & uiri egregij multi, ut ex ipſorum inſcriptionibus liquet.

In ſacrario huius templi, quod eſt infra monaſteriũ, huiuſmodi ſanctorum reliquiæ deuotiſſime cõſeruantur. De ligno ſanctæ & uiuificæ Crucis in cruce argentea. Brachiũ cũ pollice S. Annæ matris B. Virginis Mariæ, incluſum brachio argẽteo. Pars capitis s. Stephani protomartyris, incluſa tabernaculo argẽteo. Pars capitis s. Ananiæ diſcipuli, qui B. Paulũ apoſtolũ Baptizauit. Brachia sãctorũ Iacoborũ apoſtolorũ maioris et minoris Brachiũ s. Nicolai epi. Brachiũ s. Alexij cõfeſſoris. Spatula s. Dionyſii. Catena, qua s. Paul⁹ apoſtol⁹ cinctus fuit. Baculi fruſtũ cũ quo orbẽ terrarũ pagrauit. Veſtimẽta B.

virginis Mariæ. Tabernaculũ æneũ cũ reliquijs sanctorũ Innocẽtũ, Matthiæ apostoli, Sebastiani, Felicis papæ, Sergij & Bacchi, Chrysanti & Dariæ, Barbaræ, & Nymphæ, & frustum crucis S. Andreæ apostoli. Capsula cũ reliquijs sanctorum Euentij presbyteri, & martyris, Stephani papæ, Sebastiani, Nicolai episcopi, Quirini episcopi, Primi & Feliciani, Pancratij, Cæciliæ, Sophiæ, et aliorum. Alia capsula cum reliquijs sanctorum Marcelli papæ, Nerei, Achillei, Dariæ martyrũ. Item reliquiæ sanctorum Andreæ, Bartholomæi, Matthiæ apostolorum Lucæ euangelistæ, Xysti Pape, Dionysii, Laurentij, Sebastiani, Blasii Episcopi, Gordiani, Benedicti, Gregorij papæ, Vincentij, Hermetis, Cælestini, Luciæ, Hilariæ virginis, & aliorum.

Maximæ & perpetuæ in hac basilica sunt Indulgentiæ, & peccatorum remissiones, & præsertim diebus Stationum eiusdem ecclesiæ, quæ sunt: In die sanctorũ Innocentium: Dominica in Sexagesima: Feria iiij. post quartã Dominicam Quadragesimæ: Feria iij. Paschæ: Feria v. post Pentecostem. Quæ adhuc in usu sunt. Die Conuersionis Sancti Pauli: die Commemorationis eiusdem. Quæ exoleuerunt.

Precandi formulæ.

Ad altare sacramenti. Pater noster. Aue Maria. Secundus Psalmus Pœnitentialis. Beati quorum remissæ sunt iniquitates, & quorum tecta sunt peccata. Beatus uir, cui non imputauit dominus peccatum, nec est in spiritu eius dolus. Quoniam tacui, inueterauerunt ossa mea, dum clamarem tota die. Quoniam die ac nocte grauata est super me manus tua, conuersus sum in

ærumna mea, dum configitur ſpina. Delictum meum cognitum tibi feci, & iniuſtitiam meam non abſcondi. Dixi, confitebor aduerſus me iniuſtitiam meam domino: & tu remiſiſti impietatem peccati mei. Pro hac orabit ad te omnis ſanctus in tempore opportuno. Veruntamẽ in diluuio aquarum multarum ad eum non approximabunt. Tu es refugium meum a tribulatione, quæ circũdedit me, exultatio mea, erue me a circumdantibus me. Intellectum tibi dabo, & inſtruam te in uia hac qua gradieris: firmabo ſuper te oculos meos. Nolite fieri ſicut equus & mulus, quibus non eſt intellectus.

In camo & freno maxillas eorum conſtringe: qui non approximant ad te. Multa flagella peccatoris: ſperantem autem in domino miſericordia circundabit. Lætamini in domino, & exultate iuſti, & gloriamini omnes recti corde. Gloria patri, & filio, & ſpiritui.

Oratio.

Omnipotens, & iuſtiſſime deus, qui ſuperbiã Angeli terribili deiectione puniſti, & ancillæ tuæ humilitatem reſpiciens, uirginem humilem in matrem ſumpſiſti, tolle à nobis omnem ſuperbiæ, & ingratitudinis labem, omnemque mentis iactantiæ tumorem a cordibus noſtris longe repelle, ut humili corde, & lingua uera dicamus tibi ſoli laudem, & honorem, tibi gratiarum actiones deuote laudemus, & ſiquid boni habere uidemur, nihil a noſtro, ſed a te perenni fonte bonorum omnium deſcendere ueraciter cognoſcamus: non nobis, ſed nomini tuo in omnibus gloriam dantes. Qui uiuis, & regnas cum Deo patre. *Ad altare maius.* Pater noſter. Aue Maria. *Antipho.* Petrus Apoſtolus, & Paulus doctor

gentium,ipsi nos docuerunt legem tuam domine. V. In omnem terram exiuit sonus eorum. R. Et in fines orbis terræ uerba eorum, Oratio. Deus qui beato Petro Apostolo tuo,collatis clauibus regni cælestis animas ligandi, atque soluendi pontificium tradidisti:& qui multitudinem gentium B. Pauli Apostoli prædicatione docuisti, concede nobis quæsumus,ut intercessionis ipsorum auxilio,a peccatorum nostrorum nexibus liberemur. Qui uiuis,& regnas &c. Ad Crucifixum S. Brigidæ.
Pater noster. Aue Maria,antiph. Humiliauit semetipsum dominus noster Iesus Christus,factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis,propter quod & Deus exaltauit illum,.& dedit illi nomen, quod est super omne nomen,ut in nomine Iesu omne genu flectatur,cælestium,terrestrium,& infernorum,& omnis lingua confiteatur,quia dominus Iesus Christus in gloria est Dei patris. V. Adoramus te Christe,& benedicimus tibi. R. Quia per sanctam Crucem tuam redemisti mundum.
Oratio. Domine Iesu Christe fili dei uiui, qui de cælis ad terram de sinu Patris descendisti, & in ligno Crucis quinque plagas sustinuisti, & sanguinem tuum pretiosum in remissionem peccatorum nostrorum fudisti: te humiliter deprecamur, ut in die Iudicij ad dexteram tuam audire mereamur, Venite benedicti. Qui uiuis, &cet.

Ad alia quattuor altaria ex septem priuilegiata,dicatur semel Pater noster. Aue Maria.

In hac ecclesia solent multi sacramentum Eucharistiæ suscipere. Alij id in basilica Lateranensi obseruãt.

De Ecclesia sanctorum Vincentij & Anastasii martyrum ad tres fontes, siue ad aquas Saluias.

Post adorationem factam in basilica s. Pauli, iter arripi solet uersus ecclesiam s. Sebastiani. At pia fideliũ deuotio duas uicinas ecclesias sibi prætereundas sine salutatione non putauit: quas circuitu paululum producto, ante s. Sebastiani uisitationem interposuit. Quòd si cuilibet placuerit eas inuisere, magnopere probamus. Cuius pietati satisfacientes, pauca quædam de ipsis Ecclesiis, & ijs adiunctis Oratorijs dicemus. Et primum de ecclesia, & de monasterio sanctorum Vincentij & Anastasij martyrum disseramus. Ecclesiam & monasterium ad Aquas Saluias, primus construxit Honorius Papa circa annum salutis DCXXV. in maßa quæ iuris monasterij s. Pauli erat. In qua basilica recondidit caput s. Anastasij monachi, à Persis martyrio coronati, cum Heraclius Imperator id cum corpore, quod in basilica s. Pauli conditum fuit, Romam transmisißet. Celebris autem erat locus iste, ob X. millium martyrum ibidem occisorum & dormientium memoriam. Caput porro eiusdem sancti Anastasij adhuc argentea theca ibidẽ pie conseruatur: cui inest hæc inscriptio, Domnus Abbas Martinus fecit fieri hoc opº sub An. MCCLXXXiij. Hoc monasterium cum Ecclesia Leo III. a fundamentis restituit, monachos in eo locauit. Carolus uero Magnus Imperator, illud amplißimo patrimonio dotauit: siquidem ei 12. oppida in maritima Aethruria agri nũc Senensis donauit, scilicet, Orbitellum, Caparbium, Ansidoniam, Gilium, Montem argentarium, Altrecostam,

ſtam, Aquapitem, Montem acutum, Serpenam, Maſſilianum, Sciapilaſcium, & . . . . . ad Monachorum ſuſtentationem. Quæ oppida etiam nunc iuris eiuſdem monaſterij exiſtunt, Senenſibus tamen beneficiario iure a ſuperioribus Pontificibus conceſſa. Hoc monaſterium monachis fere deſtitutum, Innocentius II. Papa circiter annum Chriſti MCXL. S. Bernardo magno abbati Clareuallenſi donauit, qui congregationē monachorum Ciſtertienſium, & primum ex ea ſocietate Abbatem ibidem conſtituit D. Petrum Bernardum Piſanum, qui poſtea Romanus pontifex factus, Eugenius III. uocatus eſt. Monachi Ciſtertienſes reformati in Aethruria, eam adhuc Eccleſiam incolunt. A centum annis infra Cardinali S. R. E. commendari ſolet. Ex eodem monaſterio præter Eugenium III. multi & magni nominis S. R. E. Cardinales prodierunt. Eccleſia ipſa ſatis antiqua, tres naues, altaria quinque, & porticum ante oſtia habet. In qua multæ ſanctorum reliquiæ extant, ut ex hac marmorea inſcriptione muro affixa liquet.

In nomine domini. Anno milleſimo bisque centeno primo quaterquino.
Quo Chriſtus venit mundumque redemit actu diuino,
Calendis Aprilis, Honorius felix monos dia ſacer.
Septem Cardinales collaterales interfuerunt,
Ad matris Dei honorem ei tunc adſtiterunt
Præſul Sauinenſis, Tuſculanenſis, hi bonitate
Pontificali honore tali fulgent dignitate,
Poſt Prænestinenſis, Archinarbonenſis, & duo fratres
Sibi deuoti ſubditi toti epiſcopi uates

Alter

Alter Florentinus cultu diuinus actus ſereno
Spernit amorem mundi honorem arente fæno
Septẽ aris cõſecratis, acreq; is ditatis ſanctorũ Baſilica
Hac collocat, vt Smaragdus redoleat, ſat pluſquã nardus ſponſa theos unica,
Hoc altare crucis lignum, & volumen carnis dignum vtero cùm prodijt
Hic velamen, & præſepe, pallium, & lapis ſæpe tumuli qui ſubijt
Hic eſt ueſtis matris Dei, atq; p̃curſoris ei, Zachariæ filij
Petrus, Paulus, & Andreas, quem occidit tunc Egeas, Bartholomeus eximius
Partes corporum dederũt, quæ nec tentæ tunc fuerunt, dentes Cephas principis
Opulẽtum decoratur hoc eximij ditatur meritorũ adipis
Hic Laurentius conſiſtit, cui Vincentius aſſiſtit de cõmuni martirio
Anaſtaſius, & Clemens quem Afridianus demens cõſumpſit ſupplicio
Nicolaus preſul dignus, Sebaſtianus benignus, decora Cæcilia
Anaſtaſia uirgo pia, a vera plena ſophia redolet utilia
Iſtud fatetur quiſquis gradietur ad hanc aulam Dei
Septem annis, & ſeptemcarinea remiſſionis confeſſi criminis ſolutioniſque detur ei
Feria quinta cum celebrabatur ante palmarum dies habebatur Papa iubente.
Hoc recordetur, & memoretur quolibet menſe
Remiſſio datur, & condonatur tempore iſto
Credat fidelis fiat inde felix præbente Chriſto.

Meruit Abbas hoc Nicolaus, ut sibi semper insit laus opere tali.
Cuncti deuoti sibi fuerunt, & preces dignas administra uerunt homini quali,
Hæc reliquiæ sanctorum, hic degentium bonorum pœnitendi spatium
Nobis, atque monachorum preces dent & angelorum in cælis consortium.

Stationes. Feria III. *post* Pentecostem. Feria II. *post Dominicam tertiam* Quadragesimæ. Feria *quinta ante* Palmas.

Præter caput s. Anastasij thecis ligneis deauratis, ibidem ẽt conseruantur capita s. Zenonis hoc in loco martyrio coronati, & s. Vincentij martyrum. Item columna super qua sancto Paulo *apostolo caput amputatum fuit.*

Precandi formula.

Ad altare maius. Pater noster. *Aue Maria. Antiphona. Verbera carnificum non timuerunt sancti dei, morientes pro Christi nomine, ut hæredes fierent in domo domini, tradiderunt corpora sua propter deum ad supplicia. Versus. Exultabunt sancti in gloria.* R. *Lætabuntnr in cubilibus suis. Oratio. Deus, qui conspicis quia ex nulla nostra uirtute subsistimus, concede propitius, ut intercessione sanctorum martyrum tuorũ Vincentij & Anastasij contra omnia aduersa muniamur.* Per *dominum nostrum* Iesum *Christum.*

De Oratorio s. Mariæ Scala cæli.

Eidem ecclesiæ imminet paruus collis cũ exigua fonte, quì locus Gutta iugiter manans uocabatur, in quo

pro

pro Christi fide VII. idus Iulij cæsi sunt. S. Zeno martyr, & cum eo decem millia ducenti tres Christiani: quorum ossa in proximo cœmeterio sub sacello rotundo & deuotissimo, quod s. Mariæ scala cæli, modo dicitur, requiescunt. Cuius dedicatio celebratur VI. Kal. Februarij. Vbi est altare cũ operculo marmoreo quattuor pretiosis columnis sustentato, sub quo iacent corpora sanctorum martyrum. In oratorij absida musiuea, extant signa, beatæ virginis Mariæ, & sancti Zenonis. In hac ædicula sæpe s. Bernardus dum in Vrbe moraretur, sacra pro defunctis celebrabat. Quibus dum aliquando operaretur, in mentis ecstasim raptus, scalam uidisse fertur, qua e purgatorij igneis pœnis animæ eius suffragijs liberatæ, in cælis ab angelis deducebantur. Hinc sacræ illi ædiculæ, Scalæ cæli nomen indutum.

Præcandi formula.

Pater noster. Aue Maria. Antiphona. Tamquã aurũ in fornace probauit electos dominus, & quasi holocausti hostiam accepit illos, & in tempore erit respectus illorum, quoniam donum & pax est electis dei. Vers. Iusti in perpetuum uiuent. R. Et apud dominum est merces eorum. Oratio. Deus, qui es gloriosus in gloria sanctorum, & cunctis ad eorum patrocinia cõfugientibus, suæ petitionis salutarem præstas effectum, concede nobis, ut intercedentibus sanctis martyribus tuis Zenone & socijs decemmillibus ducẽtis tribus, æternæ beatitudinis præmia consequamur. Per dominum.

De Oratorio s. Pauli ad Tres fontes.

Hic locus antiquitus Massa aquæ saluiæ dicebatur. (Saluia porro gens Romæ nobilis, quæ Othonẽ Imperatorem

torem tulit, huic loco nomen dediſſe potuit. Eratque poſſeſſio (quam maſſam uocabant) iuris monaſterij s. Pauli, ut ex marmoreo diplomate B. Gregorij Papæ, porticu s. Pauli parieti affixo, liquet. In quo s. Gregorius aperte ſentire uidetur, beatum Paulum apoſtolum hoc in loco, pro Chriſto fuiſſe decollatum, cum ait: Val de incongruum eſſe, ac duriſſimum uidetur, ut illa ſpecialiter poſſeſſio non ſeruiret beato Paulo apoſtolo, in qua palmam ſumens martyrij, capite eſt truncatus, ut uiueret. ita ille. Ibi ædificata ſunt tria ſacella, alterum altero depreſſius, cum tribus fontibus, a quibus tota eccleſia Trium fontium appellationem obtinuit. Vbi magnæ ſunt ex Pontifici conceſſione peccatorum ueniæ.

Precandi formula.

Pater noſter. Aue Maria. Antiphona. Bonum certamen certaui, curſum conſummaui, fidem ſeruaui; in reliquo repoſita eſt mihi corona iuſtitiæ, quam reddet mihi Dominus in illum diem, iuſtus iudex: non ſolum autem mihi, ſed & his qui diligunt aduentum eius. Verſ. Tu es uas electionis ſancte Paule apoſtole. Reſp. Prædicator ueritatis in uniuerſo mundo. Oratio. Deus qui uniuerſum mundum beati Pauli apoſtoli prædicatione docuiſti, da nobis, ut qui eius commemorationem colimus, per eius ad te exempla gradiamur. Per dominum noſtrum.

De Eccleſia s. Mariæ Annunciatæ.

Eccleſia s. Mariæ Annunciatæ ad tertium ab vrbe lapidem, in ſeptem eccleſiarum uiſitatione, pietatis ſtudio etiam adiri ſolet, multis olim reliquijs referta. Hæc eccleſia ſatis antiqua, eſt ſub cura & protectione ſodalitatis

litatis sacri Confanonis Christi. cuius parieti extat hæc tabula marmorea sic inscripta.

In nomine domini Amen. Anno MCCXX. pontificatus Domini Honorij III. Papæ, anno V. Indictione VIII. mensis Augusti die IX. dedicata est hæc ecclesia ad honorem beatæ Mariæ virginis, & omnium sanctorum, per manus uenerabilis Ioannis Anagnini, & Ioãnis Gabini episcoporũ, assistentibus eis uenerabilibus abbatibus Ioanne Villa magna, & Ioanne s. Mariæ de Vulsilla. In cuius altari sunt hæ reliquiæ reconditæ. De ligno crucis. De ligno mensæ, in qua Christus cænauit cum discipulis. De sepulchro beatæ Mariæ, & beati Ioannis euangelistæ. De lapide in quo lacrymatus est Christus. De reliquijs s. Andreæ apostoli, s. Iacobi apostoli, s. Thomæ apostoli, Simonis & Iudæ, Matthiæ, atque Laurentij martyris: Fabiani & Sebastiani, Nicandri presbyteri, Xysti Papæ & martyris, Felicissimi & Agapiti martyrum, Cosmæ & Damiani, Liberati, Paterni, & Honorati martyrum, Chrysanti & Dariæ, Innocentum, s. Hermanni martyris, sanctorum Dionysii, Rustici, & Eleutheri, Quintini episcopi & martyris, sanctorum Nerei & Achillei, Domitillæ virginis. De columna Christi, & de sepulchro. De lapide, super quo Christus transfiguratus est. De lapide spelunca, ubi s. Maria Magdalene fecit pœnitentiam. De brachio s. Maximi. Item pateat omnibus euidenter, quomodo tempore presbyteri Petri ecclesiæ s. Mariæ Sanctuariæ, Sanctissimus D. N. in Christo pater & D. Bonifacius papa IX. omnibus uisitantibus præsentem ecclesiam Annunciatæ, pœnitentibus & confessis, in die

An-

Annunciationis eiusdem mense Martij, & prima Dominica Maij, concessit dictis duobus diebus, & quolibet dictorum duorum dierum illã eandem indulgentiã, quæ uisitantibus ecclesiam s. Petri ad Vincula de Vrbe illis octo diebus mensis Augusti est concessa, ꝑpetuis tẽporibus duraturã. Dat. Romæ apud S. Petrũ IX. Kal. Nouem. pontificatus sui anno VI. Christi MCCCXCIIII. Lucas Lenus, Iulius Matthæus, Ioannes Ardicius custodes, & Iacobus Cicearius camerarius s. Confalonis, suæ opera instaurarunt anno domini MDXVIII. mense Martio, pontificatus S. D. N. Leonis X. papæ, anno V.

Nicolaus Seniorilis magistratus Vrbis a secretis, iussu Martini V. papæ, oĩum Vrbis ecclesiarum reliquias ante cl. annos collegit. Is de huius ecclesiæ reliquijs ita scribit. In ecclesia s. Mariæ Annunciatæ sunt hæ reliquiæ in capsa lignea. sanctorum Apostolorum, s. Andreæ Apostoli, sanctorum Lucij, Bonifacij, & Ioannis pontificum, Stephani, Laurentij, Cosmæ & Damiani martyrum, s. Nicolai episcopi & confessoris, sanctarum Catharinæ & Marinæ uirginum, & aliæ multæ.

Precandi formula.

Pater noster. Aue Maria. Antiph. Magnũ hæreditatis mysterium, tẽplum dei factꝰ est uterus nesciẽs uirum: nõ est pollutus ex ea carnẽ assumens: oẽs gentes ueniẽt, dicẽtes, Gloria tibi domine. V. Ecce uirgo cõcipiet, & pariet filium. R. Et uocabitur nomẽ eiꝰ Emmanuel. Oratio. Deꝰ, qui de beatæ Mariæ virginis utero uerbũ tuũ Angelo nũtiãte carnẽ suscipe uoluisti, ꝑsta supplicibꝰ tuis, ut qui uere eã dei genitricẽ credimꝰ, eiꝰ apud te ĩtercessionibus adiuuemur. Per eũdẽ Christũ dominũ nostrũ. Amẽ.

De

De III. *Ecclesia s. Sebastiani.*

Vis eam quæ nunc superest s. Sebastiani basilicam condiderit, adhuc certo inuenire non potui. Eam tamen antiquissimã, & ante mille & ducẽtos annos excitatã, testimonio sunt duæ lapideæ tabulæ. Quarum alteram ibidem locauit s. Damasus papa. In altera mentio est Innocentis papæ primi, sic

Temporibus sancti
Innocentij episcopi
Proclinus & Vrsus presbb
Tituli Byzantij
Sancto martyri
Sebastiano ex uoto fecerunt.

Quo fit, ut putem Constantini temporibus & ipsam extructã fuisse supra toto terrarũ orbe uenerabile s. Callisti papæ cœmeterium, præsertim quum parietes qui eã ambiunt, antiquæ gentilium fabricæ inseruirent, &, ut opinor, militaris statio ibidem esset. Ceterum uenerabilis hæc ecclesia nobilissimo (ut dixi) s. Callisti cœmeterio imposita est, uia Appia ad secundum ab Vrbe lapidem, eodem cœmeterio & catatumbis insignis, de quibus primum breui, mox de ipsa basilica dicamus.

Cœmeterium igitur uetus, quod postea a sancto Callisto papa amplificatum, ex eius nomine Callisti appellatum est, multa sanctorum Pontificum Romanorum

manorum, & aliorum martyrum corpora aliquando continuit. Nunc ijs oĩbus ſpoliatum eſt. Sepulta in eo fuere XIIII. corpora ſanctorum Pontificum Romanorum, ſcilicet, Aniceti, Soteris, Pontiani, Antheri, Fabiani, Cornelij, Lucij, Stephani, Xyſti II. Dionyſij, Eutychiani, Caij, Euſebij, & Miltiadis. Item ſanctorum Sebaſtiani, Cæciliæ, Tertullini presbyteri, Nemeſij diaconi, Lucillæ filiæ eius, & aliorum innumerabilium ſacerdotum, & martyrum. De hoc cœmeterio loqui puto Prudentium poetam Chriſtianum in carmine ad Valerianũ Aquileienſem epiſcopum, de paſſione s. Hippolyti epiſcopi Portuenſis & martyris, ubi ita ait:

Innumeros cineres ſanctorum Romula in Vrbe
Vidimus o Chriſti Valeriane ſacer
Inciſos tumulis titulos, ſi ſingula quæris
Nomina, difficile eſt ut replicare queam,
Tantos iuſtorum populos furor impius hauſit
Quum coleret patrios Troia Roma deos.
Plurima literulis ſignata ſepulchra loquuntur
Martyris aut nomen aut epigramma aliquot.
Sunt & muta, tamen tacitas claudentia tumbas
Marmora, quæ ſolum ſignificant numerum.
Quanta uirum iaceant congeſtis corpora aceruis
Noſſe licet, quorum nomina nulla legas.
Sexaginta illic defoſſas mole ſub una
Reliquias memini me didiciſſe hominum,
Quorum ſolus habet comperta uocabula Chriſtus.
Vtpote quos propriæ iunxit amicitiæ.
Hæc dum luſtro oculis, & ſicubi forte latentes,
Rerum apicesueterum per monumenta ſequor:

Inuenio Hippolytum, qui quondam schisma Nouati
Presbyter attigerat nostra sequenda negans.
Vsque ad martyrij prouectum insigne tulisse
Lucida sanguinei præmia supplicij.

Damasus papa: Hic fecit (inquit) aliud cœmeteriũ uia Appia, ubi multi sacerdotes, & martyres requiescunt, quod appellatur usque in hodiernum diem Cœmeterium Callisti. In eo cœmeterio erant Catacumbæ, ubi aliquando iacuerunt corpora sanctorum Apostolorum Petri & Pauli, & aliorum multorum sanctorum, de quibus ita scribit Damasus papa: Sanctus Cornelius papa rogatus a quadam matrona Lucina nomine, corpora beatorum Petri & Pauli, de Catacumbis leuauit nocte: primum quidem corpus beati Pauli beata Lucina posuit in prædio suo uia Ostiensi, ad latus ubi decollatus est. Beati uero Petri corpus accepit beatus Cornelius Episcopus, & posuit iuxta locum ubi Crucifixus est, inter corpora sanctorum episcoporum, in templo Apollinis, in monte Aureo, in Vaticano, Palatij Neronei in, III. Kal. Iulij. Bibliothecarius in uita Damasi Papæ: hic dedicauit Platoniam in Catacumbis, ubi corpora sanctorum Apostolorum Petri & Pauli iacuerunt, quam uersibus ornauit. Beda in libro de ratione temporum. Xystus III. Papa fecit Platoniam in cœmeterio Callisti uia Appia, ubi nomina episcoporũ & martyrum scripsit. Ea commemorans s. Gregorius Papa registri libro III. epistola xxx. ad Constantinam Augustam, De corporibus uero beatorum Apostolorum quid ego dicturus sum? dum constat, quia eo tempore, quo passi sunt, ex Oriente fideles uenerunt, qui eorum corpora

pora ſicuti ciuium ſuorum repeterent. Quæ ducta uſque ad ſecundum Vrbis milliarium, uſque ad locum qui dicitur ad Catatumbas, collocata ſunt: ſed dum ea deinde leuare omnis eorum multitudo cõueniens niteretur, ita eos uis tonitrui atque fulguris nimio impetu terruit, atque diſperſit, ut talia denuo nullatenus attentare præſumerent. Tunc autem exeuntes Romam, eorum corpora, qui hoc ex domini pietate meruerunt, leuauerunt, & in locis ubi ſunt condita, poſuerunt. Et paulo ſupra: Corpora ſanctornm Petri & Pauli apoſtolorum, tantis in eccleſiis ſuis corruſcant miraculis, atque terroribus, ut neque ad orandum, ſine magno illuc timore poſſit accedi.

Catacumbæ porro, ſiue Catatumbæ, eſt uetuſtiſſimum Chriſtianorum, perſecutionum tempore, ſacellũ, in antiquo cuiuſpiã nobilis familiæ Romanæ ſepulchri hypogeo, a s. Calliſto papa fabricatum, quando is corpora apoſtolorum Petri & Pauli tranſtulit, & cœmeterium de ſuo nomine extruxit uel refecit. Catatumbarum forma eſt circularis, cum fornice teſtudineato, ad quas triginta gradibus deſcenditur. Habẽt quattuor ſpiracula, lumẽ deſuper admittentia, cũ ſepulchris XIIII. circa locatis. Eo loci adhuc ſuperſunt auguſtiſſimæ antiquitatis ueſtigia. Ibi adhuc eſt amplum et uetuſtiſſimam antiquitatem referens marmoreum altare, ſub quo corpora Apoſtolorum iacuerunt, in quo Romani pontifices martyres miſſas celebrabant. Ibi in medio adhuc e rudi marmore humilis & ſimpliciſsimus extat ſanctiſsimorum illorum pontificum Calliſti, Vrbani, Pontiani, Antheri, Fabiani, Cornelij martyrũ epiſcopalis thronus,

nus, ibi extant adhuc clericorum S. R. E. circumcirca latentia sedilia: ibi extant meniana, siue podia paulo altiora, quibus ob loci angustiam plebs fidelis sacris mysterijs astabat: ibi demum extant in circuitu martyrum sepulchra, quorum sacrosancta erat memoria, tumbarũ more facta, & simplicibus aliquot gypseis emblematibus ornata, non sine ueneratione uisenda, osculanda, adoranda. atque hactenus de catatumbis. Nunc reliqua quæ de cœmeterio Callisti constituimus, asseramus: in cuius initio est altare, sub quo iacet corpus s. Sebastiani, infra uero in alio altari corpus s. Lucinæ matronæ Romanæ: ad quæ per scalam est descensus. Hoc altare consecrauit Honorius papa III. ut tabella ibidem posita docet sic: Anno incarnationis Dominicæ MCCXVIII. dedicatũ est hoc altare a papa Honorio III. assistentib⁹ sibi quàmplurimis sanctæ sedis Apostolicæ p̃latis, in honorẽ s. Sebastiani martyris. In quo reconditæ sunt infrascriptæ reliquiæ. Primo corpus s. Sebastiani martyris, sociorũq; ei⁹. Reliquiæ apostolorũ Petri & Pauli, Iacobi frĩs domini, Philippi, & Matthiæ apostolorũ, sanctorũ Fabiani, Stephani, Marci, & Damasi põtificũ, Valẽtini & Demetrij martyrũ, Lucinæ, & Barbaræ uirginis. Alterũ uero min⁹ altare, qd respicit ad ĩtroitũ ecclesiæ uersus oriẽtẽ, cõsecratũ fuit xij. die Nouẽb. a s. Cornelio papa rogatu s Lucinæ, q̃ postmodũ corp⁹ s. Sebastiani ĩ alio p̃dicto altari, qđ ẽ ĩ eadẽ structura, sepeliuit. Hoc loco multæ sunt indulgentiæ, a Romanis summis põtificib⁹ cõcessæ. Hinc in subterraneã cryptã, in qua sanctorũ martyrũ corpora in loculis ĩ topho excauatis sepeliebãtur, adit⁹ est. Quã ego aliquoties ingressus, cuncta

attente perlustraui. Visuntur sub terra sacella aliquot, è quibus cryptæ diuersæ exeunt. Totius huius cœmeterij exitus, est per portam aliam, quæ mediæ ecclesiæ parieti inest, cui suprascripti sunt hi uersiculi.

Visitet hic pia mens sanctorum iusta frequenter
In Christo quorum gloria perpes erit.

Leo magnus papa fecit basilicam beato Cornelio papæ & martyri, iuxta cœmeterium Callisti uia Appia, ita Bibliothecarius. Adhuc circa ecclesiam s. Sebastiani, & illud cœmeterium supersunt multa uetusta ædificiorum uestigia, quæ Christianorum ex eorum forma fuisse uidentur, partim ex nouo constructa, partim ex uetustis gentilium fabricis & sepulchris, in Christianorum usum conuersa. Nam præter Leonem papam, Damasum quoque basilicam ibidem exædificasse, auctor est idem Bibliothecarius.

Basilica s. Sebastiani in uetustissimo Romanorũ ethnicorum ædificio (ut supra dixi) constructa, uestibulum ante se, intus uero aliquot altaria habet. In maiori (quod sanctissimam Eucharistiam continet) sepultum est corpus s. Stephani papæ & martyris, in hoc cœmeterio occisi. In eadem ecclesia conditum fuisse corpus s. Eutychij martyris, testatur hoc epigramma parieti affixum, a s. Damaso papa editum,

Eutychius martyr crudelia iussa tyranni
Carnificumque uias, pariter tunc mille nocendi
Vincere quod potuit, monstrante gloria Christi
Carceris inluuiem sequitur noua pœna per artus
Testarum fragmenta parant, ne somnus adiret
Bis seni transiere dies, alimenta negantur,

Mittitur

Mittitur in barathrum sanctus lauat omnia sanguis
Vulnera quæ intulerat mortis metuenda potestas
Nocte soporifera turbanti insomnia mentem
Ostendit latebra insontis quæ membra tenerent,
Quæritur, inuentus colitur, fouet, omnia præstat,
Expressit Damasus, meritum uenerare sepulchrum

In media ecclesia fuit olim altare reliquiarum, quod ante aliquot annos loco illo motum, læua basilicæ parieti appositum est. In quo eiusmodi reliquiæ reconditæ uenerantur. Tabula marmorea cum uestigijs pedum D. N. Iesu Christi, quando apparuit s. Petro. Vna de spinis Coronæ qua fuit coronatus D. N. Iesus Christus. Reliquiæ s. Petri apostoli, scilicet digitus, dens, costæ pars, & alia quædam. Dens s. Pauli apostoli, Brachij s. Andreæ apostoli frustum. Caput & brachium s. Fabiani papæ & martyris. Capita sanctorum Callisti, & Stephani pontificum: item, capita sanctorum Nerei, Achillei, Acoristi, Valentinæ, & Lucinæ martyrum. Brachium s. Sebastiani. Columna quo alligatus fuit dum sagittaretur. Ferrum unius sagittæ in eum iaculatæ. Reliquiæ aliæ s. Fabiani papæ Sebastiani martyris, Stephani papæ, Acoristi martyris. Calix plumbeus cum cinere & ossibus s. Fabiani.

In hac basilica sunt quinque altaria priuilegijs & multis indulgentiarum remissionibus ornata. Tria, de quibus supra diximus, Maius s. Sebastiani, & reliquiarũ, itẽ duo alia s. Crucifixi, & s. Fabiãi papæ & martyris.

Sunt in hac basilica maximæ indulgentiæ & remissiones peccatorum, ut ex scriptis tabellis apparet. Et primo ad altare s. Sebastiani, sic. In isto loco promissio

uera est, & peccatorum remissio, splendor, lux perpetua, & sine fine lætitia, quam promeruit s. Christi martyr Sebastianus.

Supra ostium cœmeterij Callisti, sic: Hoc est cœmeterium s. Callisti papæ & martyris inclyti. Quicumq; illud contritus & confessus ingressus fuerit, plenam remissionem omnium peccatorum suorum obtinebit, per merita glorioſa multorum millium sanctorum martyrũ, quorum ibi corpora in pace sepulta sunt: qui omnes ex magna tribulatione uenerunt, & ut hæredes fierent in domo domini, mortis supplicium pro Christi nomine pertulerunt.

Singulis diebus Dominicis mensis Maij, & die sanctorum Fabiani, & Sebastiani, magnæ in hac ecclesia sunt remissiones & indulgentiæ peccatorum.

Hæc ecclesia antiquitus per clericos, postea per monachos culta fuit. Alexander III. papa concessit Ioanni Diacono Cardinali, Priori & Fratribus Canonicis regularibus diaconicæ s. Mariæ Nouæ, hanc s. Sebastiani ecclesiam cum redditibus suis. Quam postea anno MCLXVII. D. Hieronymus diaconus Cardinalis s. Mariæ Nouæ, consentiente Hugone Priore eiusdem monasterij, donauit congregationi Cistertiensi cum suis redditibus, præter uineas positas extra portam Appiã in loco qui dicitur s. Apollinaris, Antoniana, & Mõtis Albini, cum censu duarum librarum thuris in Assumptione B. Mariæ Virginis. Quam adhuc fratres Cistertienses, ad paucos tamen in ea redacti, tenent cum suo abbate, omnium certe orbis ecclesiarum deuotissima.

Præ-

Precandi formula.

Ad altare Maius ante sanctissimum Sacramentũ. Pater noster. Aue Maria. III. *Psalmus pœnitentialis. Domine ne in furore tuo arguas me, neque in ira tua corripias me. Quoniam sagittæ tuæ infixæ sunt mihi, & confirmasti super me manum tuam. Non est sanitas in carne mea a facie iræ tuæ, non est pax ossibus meis a facie peccatorum meorum. Quoniam iniquitates meæ supergressæ sunt caput meum, & sicut onus graue grauatæ sunt super me. Putruerunt & corruptæ sunt cicatrices meæ, a facie insipientiæ meæ. Miser factus sum, & curuatus sum usque in finem, tota die contristatus ingrediebar. Quoniã lumbi mei impleti sunt illusionibus, & non est sanitas in carne mea. Afflictus sum, & humiliatus sum nimis, rugiebam a gemitu cordis mei. Domine ante te omne desiderium meum, & gemitus meus a te non est absconditus. Cor meum conturbatum est in me: dereliquit me uirtus mea, & lumen oculorum meorum, & ipsum non est mecum. Amici mei & proximi mei aduersum me appropinquauerunt, & steterunt. Et qui iuxta me erant, de longe steterunt: & uim faciebant qui quærebant animam meam. Et qui inquirebant mala mihi, locuti sunt uanitates: & dolos tota die meditabantur. Ego autem tanquam surdus non audiebam, & sicut mutus non aperiens os suum. Et factus sum sicut homo non audiens: & non habens in ore suo redargutiones. Quoniam in te domine speraui: tu exaudies me domine Deus meus. Quia dixi, ne quando supergaudeant mihi*

inimici mei: & dum commouentur pedes mei, super me magna locuti sunt. Quoniam ego in flagella paratus sum: & dolor meus in conspectu meo semper. Quoniam iniquitatem meam annunciabo: & cogitabo pro peccato meo. Inimici autem mei uiuunt, & confirmati sunt super me: & multiplicati sunt qui oderunt me inique. Qui retribuunt mala pro bonis, detraebant mihi, quoniam sequebar bonitatem. Ne derelinquas me domine deus meus, ne discesseris a me. Intende in adiutorium meum, domine salutis meæ. Gloria patri & filio, &c. Oratio. Omnis dati optimi, & omnis doni perfecti liberalissime largitor misericors Deus, qui eleemosynarum largitiones utriusque testamenti tabula commendasti: inclina cor nostrum in testimonia tua, & non in auaritiã, & da nobis temporalia pro nomine tuo libentissime tribuere: & cupiditatem, quæ radix omnium malorum est, a cordibus nostris radicitus euellere, aliena non appetere, propria pro te non ex tristitia, sed læta manu largiri, sic ut hilares datores a te diligi mereamur, qui in Trinitate perfecta uiuis & regnas Deus, per omnia secula seculorum. Amen.

Ad altare Catatumbarum. Pater noster. Aue Maria. Antiphona, Gaudent in cælis animæ Sanctorum, qui Christi uestigia sunt secuti: & quia pro eius amore sanguinem suum fuderunt, ideo cum Christo exultant sine fine. Vers. Orate pro nobis sancti dei martyres. Resp. Vt digni efficiamur promissionibus Christi. Oratio. Infirmitatem nostram, quæsimus, Domine, propitius respice, & mala omnia, quæ iuste meremur, sanctorum Pontificum, & Martyrum, quorum memoriam hic colimus,

limus, interceſſionibus propitiatus auerte. Per dominum noſtrum Ieſum Chriſtum.

Ad altare s. Sebaſtiani ad oſtium cryptæ cœmeterij Calliſti. Pater noſter. Aue Maria. Antiphona. Viri ſancti glorioſum ſanguinem fuderunt pro domino, amauerunt Chriſtum in uita ſua, imitati ſunt eum in morte ſua, & ideo coronas triumphales meruerunt. Verſ. Iſti ſunt qui uenerunt ex magna tribulatione. Reſp. Et lauerunt ſtolas ſuas in ſanguine agni. Oratio. Deus, qui B. Sebaſtianum martyrem tuum ita in tua fide & dilectione ſolidaſti, ut nullis tormentis a tua cultura potuerit reuocari: da nobis eius interceſſionibus in tribulatione auxilium, in perſecutione ſolatium, contra omnes diabolicas inſidias munimen, ut bonis operibus abundantes æternæ beatitudinis præmia conſequi mereamur. Per Chriſtum dominum.

Ad altare reliquiarum. Pater noſter. Aue Maria. Oratio. Deus, qui nos concedis ſanctorum martyrum tuorum ſuffragijs adiuuari, da nobis in æterna beatitudine, de eorum ſocietate gaudere. Per Chriſtum dominum noſtrum. Amen. Ad aliud altare Crucifixi. Pater noſter. & Aue Maria.

De ſacello, Domine quo uadis, uocato.

Athanaſius Alexandrinus epiſcopus, uir egregiæ ſanctitatis & doctrinæ, in apologia de fuga ſua ſcribit, S. Petrum apoſtolum audiſſe a Domino quòd oporteret ſe Romam conferre: itaque profectionem illam non recuſaſſe, ſed prompto atque alacri animo ad eam Vrbem profectum, libenter ac fortiter pro Chriſti confeſſione martyrium pertuliſſe. Conuenit cum Athanaſio Ambroſius

brosius Mediolani Episcopus, doctor illustris & sanctus. Est in Oratione, qua sanctissimus ille uir in Auxentium de basilicis tradēdis inuehit: his uerbis scriptū. Petrus uicto Simone cum præcepta dei populo seminaret, doceretque castimoniam, excitauit animos Gentilium: quibus eum quærentibus, Christianæ animæ deprecatæ sunt, ut paulisper cederet. Ille quamuis esset cupidus passionis, tamen contemplatione populi precantis inflexus est. Rogabatur enim ut ad instituendum, & confirmandum populum se reseruaret. Quid multa? Nocte muro egredi cœpit, & uidens sibi in porta Christum occurrere, Vrbemque ingredi, ait: Domine, quo uadis? Respondit Christus: Venio iterum crucifigi. Intellexit Petrus ad suam crucem diuinum pertinere responsum. Christus enim non poterat iterum crucifigi, qui carnem passione susceptæ mortis exuerat. Quod enim mortuus est, mortuus est semel: quod autem uiuit, uiuit deo. Intellexit ergo Petrus quòd iterum Christus crucifigendus esset in seruulo. Itaque sponte remeauit, interrogantibus Christianis responsum reddidit, statimque correptus, per crucem suam honorificauit dominum Iesum. Hæc scripsit Beatus Ambrosius, quæ multis annis antea memoriæ prodiderat Hegesippus uicinus Apostolorum temporibus, ut licet legere in eorum quæ scripsit de Hierosolymitano excidio libro tertio. Hæc eadem legimus in libro de Martyrio sanctorum apostolorum Græce scripto, ex quo hæc descripsimus: Ante paucos dies rogatus a fratribus secedebam: & ecce uidi dominum meum Iesum Christum, quem adoraui, et his uerbis affatus sum:

Domine

Domine, quo uadis? Venio (inquit ille) Romam iterum crucifigi. Sequens igitur illum, reuersus sum Romam. Paulo post in eadem martyrij historia scriptum est: Sustulerunt corpus sancti Petri clam, & posuerunt illud sub Terebintho prope Naumachiam in loco qui dicitur Vaticanus. Hæc ex historia illa martyrij beatissimorum Apostolorum græcis litteris, ijsque uetustissimis scripta, hic transtulimus, ut multis probatis testimonijs ostenderemus diuina quadam dispositione factum fuisse, ut Petrus Apostolus Romam reuersus martyrium illic pateretur, quemadmodum Innocentius Tertius Romanus Pontifex recte his uerbis annotauit: Locus quem elegit dominus, Apostolica sedes esse cognoscitur, si quod eam dominus in seipso lapide angulari fundauerit, attendatur, cum inquit ad Petrum, Tu es Petrus, & super hanc petram ædificabo ecclesiam meã: & portæ inferi non præualebunt aduersus eam: Et tibi dabo claues regni cælorum Et quodcũq; ligaueris super terrã, erit ligatũ & in cælis: & quodcũq; solueris sup terrã, erit solutũ & in cælis &c. Vnde cum ipse Petrus Vrbem fugiens exiuisset, uolens dominus eum ad locum quem elegerat reuocare, interrogatus ab eo, domine, quo uadis? Respondit, Venio Romam iterum crucifigi. Quod intelligens Petrus pro se dictum, ad locum ipsum protinus est reuersus.
Idem Innocentius in alio sermone: Traditur (inquit) dominus Iesus occurrisse beato Petro, & tam ipsi, quàm pro ipso dixisse: Venio Romam iterum crucifigi. Ita Innocentius III. papa.

In huius rei memoriã haud lõge a porta s. Sebastiani

uia

uia Appia sacellum antiquitus conditum fuit, nostro sæculo Reginaldi poli Cardinalis Britanni iußu, impensa Hospitalis Anglorum renouatum. Quod hac precatiuncula prætergrediens pius Christianus uisitare non pigeat. Pater noster. Aue Maria. Antiphona. Tu es pastor ouiũ, princeps apostolorum, tibi traditæ sunt claues regni cælorum. Vers. Tu es Petrus. Resp. Et super hanc petram ædificabo ecclesiam meam. Oratio. Deus, qui beato Petro apostolo tuo collatis clauibus regni cælestis animas ligandi atque soluendi põtificiũ tradidisti, concede, ut intercessionis eius auxilio, a peccatorum nostrorum nexibus liberemur. Per Christum.

De IIII. sacrosancta basilica s. Saluatoris Lateranensi.

BAsilica s. Saluatoris, quæ a loco, Lateranensis, a conditore, Constantiniana, ab ornamentis, Aurea uocata est, ædificata fuit cum propinquo Patriarchio, Romanorum pontificum usui, a pio Constantino Imperatore in Cælij montis dorso, & a s. Siluestro v. Idus Nouembris consecrata, circiter annum Christi cccxx.

Familiæ Lateranæ, a qua ædes Lateranenses uocatæ, multa mentio est in historijs Romanis. Tabulæ cõsulares Capitolinæ. L. Sextium Lateranum primum e plebe, Iulius Capitolinus Sextelium Lateranum cum T. Vero Imperatore. Fasti alij consulares eundem cum Aquillio Orfito consules profitentur. Antiquus lapis

Augu-

Augustæ Vindilicorum, App. Claudium Lateranum consulem. Cornelius Tacitus lib. xv. Plautium, Lateranum cos. designatum, a Nerone interfectum. In cuius domo basilicam Lateranensem postea exædificatam fuisse, in epitaphio Fabiolæ tradit D. Hieronymus. Sex. Aurelius Victor alium Lateranum copiarum ducem, uirum Consularē præcipuum, Seueri Imperatoris amicum commemorat. Egregias ædes Lateranas in monte Cœlio, Iuuenalis satyra x. Iulius Capitolinus in uita Marci Imp. Sex. Victor in uita Seueri, P. Victor, & Sex. Rufus in libris de regionibus Vrbis Romæ repetūt. Victor quidem sic: Seuerus Imperator Lateranum, Cilonem, Annulinum, Baßum, cæteroßque alios ditauit, ædibus quoque memoratu dignis, quarum præcipuas uidemus quæ Parthorum dicuntur, & Laterani. Egregias has ædes progreßu temporis poßedit Faußta Augußta Maximiani Herculij filia, Constantini Pij Imperatoris uxor, ut libro VI. Contra Donatißtas tradit Optatus Mileuitanus Episcopus. Qui auctor est, Miltiadem Episcopum Romanum XIX. Episcoporum Concilium Romæ in domo Faußtæ Lateranensi celebraße, anno salutis CCCXIII. Constantino, & Licinio Augg. III. Consulibus, VI. nonas Octobris, in caußa Cæciliani episcopi Carthaginienßis. Quo anno IIII. Idus Decembris, Miltiadi papæ mortuo, succeßit s. Silueßter: cuius rogatu (ut Damaßus tradit) Constantinus Imperator aliquot Romæ magnas Basilicas, in his Lateranensem in s. Saluatoris honorem, cum propinquo palatio, in ædibus uxoris Faußtæ conßtruxit, sanctoque Silueßtro donauit.

Ceterum

Ceterum in basilicæ Lateranẽsis anniuersario Dedicationis die, Laterani ex Romanorum pontificum auctoritate, confessis, & contritis magnæ indulgentiæ, & peccatorum remissiones conceßæ sunt. Romanis quidem, & finitimis annorum M. Tuscis, & Transpadanis M M. Transalpinis M M M. Quæ indulgentia eadem, ibidem est fer. v. in Cæna domini. Eas omnes indulgentias basilicæ Lateranensis confirmarunt, & auxerunt Alexander IIII. anno MCCLX. & Bonifacius viij. papa, Anno MCCC.

Huius sacrosanctæ Basilicæ frequens in uetustis Ecclesiæ monumentis mentio est. Prudentius libro primo contra Symmachum Vrbis præfectum, vbi plebem Romanam in Christum credidiße cõmemorat, ita scribit:

Post hinc ad populum conuerte oculos: quis in Vrbe est
Qui Iouis in fectam sanie non despuat aram?
Omnis qui celsa scandit cænacula uulgus
Quique terit silicem uarijs discursibus atram,
Et quem panis alit, gradibus dispersus ab altis.
Aut Vaticano tumulum sub monte frequentat,
Quo cinis ille latet genitoris amabilis obses.
Cœtibus aut magnis Lateranas currit ad ædes,
Vnde sacrum referat regali chrismate signum.

Eximiam huius basilicæ præstãtiam testantur hi uersiculi, qui passim per ecclesiam inciſi erant.

Aula dei hæc similis Synai sacra iura ferenti,
Vt lex demonstrat, hic quæ fuit edita quondam
Lex hinc exiuit mentes quæ ducit ab imis,
Et uulgata dedit lumen per climata sæcli

Flauius

Flauius Constantius felix uictor magister utriusque militiæ Patricius, & consul ordinarius, & Padusia illustris femina eius uxor uoti compotes de proprio fecerunt.

Extabant & alij uersus, quamquam barbari, lectu tamen digni.

Agnoscant cuncti sacro baptismate functi
Quod domus hæc munda nulli sit in orbe secunda:
Nam quum papalis locus hic sit, & cathedralis,
Primatum mundi meruit sine lite rotundi:
Contendat nemo secum de iure supremo
Omnis ei cædit locus, & reuerenter obedit.
Hunc Constantinus in cælum mente supremus
Lepra mundatus intus, forisque nouatus
Fundauit primus factum quod in ordine scimus,
Et series rerum cogit nos scribere uerum.
Christi successor primus, fideique professor
Petrus ab hac sede laxauit retia prædæ
Claue potestatis recludens regna beatis.

Supra perystilium exterioris basilicæ porticus, eiusdē propemodum sententiæ, & hi uersus sunt.

Dogmate Papali datur ac simul imperiali
Quod sim cunctarum mater caput ecclesiarum.
Hinc saluatoris cælestia regna datoris
Nomine sanxerunt cum cuncta peracta fuerunt.
Sic uos ex toto conuersi supplice uoto
Nostra quod hæc ædes tibi christe sit inclyta sedes.

In absida uero basilicæ supra marmoream sedem, quæ in medio extat ante aram maximam, ubi papa sedere solet quando sacris interest, sunt & alij uersus, sic.

Hæc

Hæc est papalis sedes & pontificalis
Præsidet, & Christi de iure Vicarius isti,
Et quia iure datur sedes Romana uocatur,
Nec debet uere, nisi solus Papa sedere,
Et quia sublimis, alij subduntur in imis

Post Constantini tempora, ut ex Bibliothecario intelligitur, primus Leo papa cameram in hac Basilica fecit, quam esse existimo porticum illam rotundam, quæ retro tribunam adhuc supereſt.

Stephani VII. *papæ anno primo, salutis uero* DCCCXCVI. *ingenti terræmotu, eiusdem basilicæ tectū, & magna parietum superiorum pars usque ad peristylium, ab absida usque ad porticum ante ecclesiam, corruit. Quam septennio post, Sergius* III. *papa anno* CMII. *creatus, omnino reparauit, pulchrioremq; restituit, musiueis signis ornauit, eius aurea argenteaq; ornamenta refecit. Eius rei memoria extabat in his uersiculis absidæ, ex musiuo depictis, qui exoleuerunt.*

Augustus Cæsar totum quum duceret orbem
Condidit hanc aulam Siluestri chrismate sacram
Iamque salutifera lepra mundatus ab unda
Ecclesiæ hic sedem construxit primus in orbem
Saluatori Deo qui cuncta salubriter egit
Custodemque loci pandit tè sancte Ioannes
Inclinata ruit senio uoluentibus annis
Spes dum nulla foret uestigia prisca recondi
Sergius ad culmen perduxit tertius ima
Cespiteq; ornauit pingens hæc mœnia papa

Supra fores uero basilicæ, iuteriori parte hæc carmina e musiuo scripta erant.

Sergius

Sergius ipse pius papa hanc, qui cæpit ab imis
Tertius expleuit istam, quam conspicis aulam.

Ioannes etiam XII. qui anno CMLVI. creatus est, eandem basilicam renouauit. Innocentius uero II. qui Canonicus regularis in monasterio Lateranensi fuerat, pontifex anno MCXXX. renuntiatus, suis sumptibus tectum basilicæ Lateranensis ruinæ proximum refecit, nouis trabibus repositis, quas rex Siciliæ Rogerius pontificis rogatu eidem ecclesiæ de Calabria trãsmittens, donauerat. Turrim quoque campanarum eiusdem ecclesiæ, quæ casum minabatur, renouari iussit, & quam plurima dona eidem basilicæ obtulit. Anastasius autem IIII. qui & ipse canonicus regularis fuerat, anno Domini MCLIIII. multis fabricis, & ædificijs basilicam hanc auxit & exornauit. Longo tempore post Nicolaus papa IIII. ex Ordine fratrum Minorum ad pontificatum anno MCCXXCVIII. assumptus, anteriorẽ, posterioremque basilicæ partes ruinosas fortissimis repagulis additis firmauit, quod ex sequenti tabula in absida, siue tribuna eiusdẽ basilicæ e musiuo exarata ĩtelligitur.

Tertius ecclesiæ pater Innocentius hora
Qua sese dederat sommo nutare ruinæ
Hanc uidet ecclesiam, mox uir pannosus, & asper
Despectusq; humerum supponens sustinet illam.
At pater euigilans Franciscum prospicit, atque
Vere est hic inquit, quem uidimus, iste ruentem
Ecclesiamque, fidemque feret. sic ille petitis
Cunctis concessis liber lætusque recessit,
Francisci proles primus de sorte Minorum
Hieronymus quarti Nicolai nomine surgens

Romanus

Romanus præsul partes circunspicit huius
Ecclesiæ certa iam dependere ruina,
Ante retroque leuat, destructa reformat, & ornat,
Et fundamentiis partem componit ab imis.
Postremo quæ prima Dei ueneranda refulsit
Visibus humanis facies hæc integra sistens
Quo fuerat steteratque situ relocatur eodem:
Præsidis ecce tui Deus hæc amplectere uota
Quæ tibi persoluit domus huius ornando decorem
Serua mirifica cælo terraque beatum
Effice, nec manibus tradas hunc hostis iniqui.
Ingrediens populus deuotus munera sumat
Quæ bonus hic pastor dedit indulgendo benigne,
Et larga pietate pater peccata remittens

Anno ab incarnatione Domini nostri Iesu Christi MCCXCI. Pontificatus eiusdem Domini Nicolai papæ anno III.

Idem Pontifex totam basilicæ absidam e musiuo beatæ virginis, & aliquot apostolorum imaginibus depictis ornauit, quemadmodum etiam ex hoc elogio sub musiuo exarato liquet.

PARTEM POSTERIOREM ET ANTERIOREM RVINOSAS *huius sancti templi a fundamentis reædificari fecit, & ornari opere musaico Nicolaus papa* IIII. *filius s. Francisci, & sacrum uultũ Saluatoris integrũ reponi fecit in locum ubi primũ miraculose populo Romano apparuit, quando fuit ista Ecclesia consecrata, Anno Domini MCCXCI.*

Postea

Postea Bonifacius papa VIII. qui triennio post Nicolaum IIII. pontifex fuit, eandem basilicam multis fabricis renouatis restituit, quod antiqua marmorea hac inscriptione constat.

Qui fœtidam dedit esca lepram uisuque perosam
Et maculata fides multa cum fece luctosam
Constantinus, ait? pueros pietate trucidam
Impia lex, pietate datur mihi subdere terram:
Stant Petrus & Paulus, Siluestri suscipe normam
Et rectam fidem sanctissimo fonte renatam
Ac per transuersos montes, collesque fugatam
Liberat ille cælis, tenet Vrbis Papa coronam
Inde prior generosa mater Basilica præsens
Facta fuit stabilis, quamuis lacerata per hostes
Tandem conualuit rusticam relinquendo cateruam.
Papa Bonifacius ueniens Octauus in eam
Auxit, posuit de multis nobile germen
Qui noua progenies ipso faciente subacti
Sic fugiant uitium quod non scint cauere uetusti
Hic sunt scriptarum custodes reliquiarum
Hic sunt missarum factarum a Deo rerum.

Nouissime Anno Domini MCCCVIII. Papa Clemente V. in Gallijs residente, mense Iunio, dum Canonici in choro horam Vesperorum cantarent, & iã hymnum (Magnificat anima mea dominum) inchoassent, negligentia quorundam artificum, qui laminas plumbeas tecti basilicæ Lateranensis resarciebãt; uersa est olla in qua ignis erat pro plumbeis chartis cũ resina

& pice conglutinandis, ex cuius uersione ignis in trabibus tecti accensus est, qui flante austro adeo exarsit, ut totum tectum ecclesiæ, adiacentes Canonicorum ædes, porticum qua a basilica itur ad palatium, & Patriarchium ipsum omne consumpserit, parua tantum s. Laurentij ædicula, quæ Sancta sanctorum dicitur, excepta, in qua tunc cum multis alijs reliquijs capita apostolorum Petri, & Pauli recondita erant. Quo incendio magna thesauri, ornamentorumque auri & argenti copia cum ingenti uestium suppellectile cõsumpta est. Qua propter anno qui sequutus est, Clemens papa V. ministros suos magna cum nummorum copia instructos misit, quorum opera Basilica, Canonica, Porticus, & Palatium Lateranense in ampliorem & elegantiorem formam restituta sunt, non sine magno tamen pecuniarum dispendio, aliquotque annorum interuallo. Hæc Ioannes Villanus libro VIII. cap. XCVII. Quo incendio & restitutione, multa immo fere omnia tum altaria tum sepulchra, item chorus, pulpita, & similia ornamenta, uel mutata sunt, uel omnino sublata.

Gregorius XI. qui ante põtificatũ Archipresbyter huiꝰ basilicæ fuerat, portã q̃ septentrionẽ respicit, amplissimo opere ex elegantissimis parijs marmoribus fecit, cum ad Vrbem Romanam curiam ex Gallijs reduxisset. Martinus papa V. pauimentum fere omne basilicæ (quod in media maiorique naui est) ex lapide tessellato, & emblematibus fecit, quemadmodum ex eiusdem insignibus liquet. Sed etiam Eugenius columnas fere omnes primæ contignationis, maioris uidelicet tophori incendio confractas & ruinosas, opere cocto, & lateribus uestiuit,

uit, arcusque inter columnia fecit, quod opus Basilicæ & ornamento & conseruationi est. Idem Martinus basilicam pulcherrimo opere pingi iussit a Petro Pisano, sed morte interceptus opus perficere non potuit: quod cum Eugenius IIII. qui ei successit, perficere decreuisset, ciuili discordia Vrbe pulsus, opus imperfectum reliquit. Xystus IIII. turrim campanarum uetustate collabentem refecit, & basilica omni repurgata, eius latera strauit. Alexander VI. arcum ante basilicam magnis duabus columnis substentatum, quo totius ecclesiæ tectum substinetur, & tectum ad aram maximã construxit, quemadmodum ex eius insignijs, quæ adhuc supersunt, apparet. Pius IIII. ædificandi studiosissimus, turres campanarias, frontem Ecclesiæ uersus septentrionem, laquearia Ecclesiæ deaurata admirabili artificio, & signis distincta fecit. Cæterum Antonius Martini de Clauibus Cardinalis Portugalensis, & eiusdem Basilicæ Archipresbyter, organa quæ nunc in basilica sunt, suis expensis fecit.

Basilicæ Lateranensis frons uersa est ad orientem solem. Ante quam porticus, area ruderibus plena, palatium pontificum Lateranense, & quidam horti, quos olim Pontificum usibus fuisse opinor, extant. In ipsa porticu sunt quinque portæ, sed tres præcipuæ, media maior, ab utroque latere minores duæ: item alia clusa, quæ ex Oratorio s. Thomæ, quod et Secretarium basilicæ dicebatur, in porticum exibat: & quinta, quam Sãctam uocant, nunc clausa, quæ Iobilei uigesimo quinto quoque anno redeunte. reserari solet. Extat inter duas fores sedes marmorea antiqua sigillata, quam imperite

quidam stercorariam uocant, in qua (ut ex antiquo ceremoniali libro intelligitur) Romanus pontifex recens creatus, omnibus Cardinalibus astantibus, antiquitus sedere solebat, pecuniam in populum spargere, & quasdam præterea ceremonias peragere. Basilica habet testudinem (quam nauem uocant) medianam magnam, cum tecto contignato tabulis ligneis ornato, & pulcherrimis auratis laquearibus Pij IIII. opera factis. Sustentantur altissimi parietes XXX. Crassis columnis, & quattuor parastatis, duabus frontem totidem posticum uersus locatis. Porticus (quas alas, & minores naues uocant) inter basilicæ extremas parietes, & medianæ testudinis columnas, duplices ex utraque parte sunt, quarum proxima medianæ ea longe humilior, rursum nouissima parietibus adhærens altera paulo inferior est. Porticus ipsæ quatuor ex utraque parte binæ, medio hinc inde pariete, duabus & quadraginta, è preciosissimo, omniumque hilariore Lacedemonio, uiridi Tiberiaco marmore, paruis columnis cum elegantissimis capitulis sustentato, intersecantur: olim parietes bi toti picti erant, nunc signa exoluere. Inter medianam testudinem, eiusque porticus siue alas, & chalcidicam, quam absidam uel tribunam uocamus, magnum interuallum extat, basilicæ crux uocatum, quod ad septentrionem uersus maximam & insignem portam habet. Ante has basilicæ fores, est area maxima, quæ respicit formas aquæ Claudiæ, a cuius leua sunt domus aliquot Canonicorum, antiqua Hannibaldensium de Molaria Turris nunc dimi-

dimidiata, & parietinæ quædam: a dextra uero, aula magna, quam Concilij uocant. In postico ecclesiæ est maximus paries cum media magna chalcidica in hemycicli formam facta, quam tribunam uocant: in qua hodie canonici, & clerici Lateranenses sacra mysteria celebrant. Hæc pauimentum totum e musiuo, & uermiculato opere elegantissimo habet: nobilissimisque marmoreis, & è purissimo cupro cancellis a reliqua cruce separatur. Hemyciclum usque ad Tophorum, ubi in Tholi speciem incuruatur, totum e nobilissimo marmore sectis tabulis iucrustatum est: in cuius medio est sedes Pontificis Romani emblematibus, & quibusdam figuris ornata, ac sex marmoreis gradibus imposita: tota chalcidicæ testudo musiuo exornata est, atque ante omnia inter quatuor fenestrarum interstitia nouem apostoli depicti sunt.

In absidæ uero curuitate sub sancti Saluatoris facie, crux est elegantissima: a cuius utroque latere extant Beatæ Virginis Mariæ, Sancti Ioannis Baptistæ, Sanctorum Apostolorum Petri, Pauli, Andreæ, & Ioannis Euangelistæ, sanctorum Francisci, & Antonij de Padua, & Nicolai Papæ Quarti, cuius expensis (ut supra diximus) opus factum est, simulachra.

In media basilica Lateranensi posticum uersus extat ara maxima siue altare maius basilicæ marmoreum, super cuius etiam marmoreo ciborio, quatuor columnis

cum capitulis corinthijs sustentato, in tabernaculo ferreis cancellis optime circumcluso & munito, extant sacratissima Apostolorum Petri, & Pauli capita, ab Vrbano papa Quinto, quando Romam ex Auenione uenit, ex basilica s. Laurentij, quæ sancta sanctornm dicitur, excepta, & in eo loco thecis argenteis clusa collocata. Iacuerant autem in s. Laurentij basilica (ut infra aperiam) multis annis. Vrbanus porrò uidens ea digno in loco (ut par erat) haud seruari, fabricato ad id apte ferculo illo marmoreo, gemmisque margaritis, & inextimabilis pretij unionibus refertas, argenteas thecas seu capita fabricari fecit, in quibus pretiosissima Apostolorum crania collocauit, & diligentissima sub custodia (quemadmodum hactenus fit) obseruari mandauit. Apostolorum uero capita statis quibusdam diebus, scilicet quinquies in anno, ut feria v. in Cœna Domini, in festo Paschatis, Natalis Domini, Dedicationis basilicæ, Coronationis Pontificis, ad s. Ioannem, populis confluentibus deuotissime ostenduntur. Sub ipso uero altari, quod uacuum est (tabulis enim quinque marmoreis ad modum arcæ est fabricatum) multæ Sanctorum reliquiæ esse commemorantur, quarum series in appensa altari magna tabula notata est. Sub eodem altari est Oratorium subterraneum satis amplũ, in quod scalis descensus est per fenestram æreo cãcello clusam. In eo Oratorio est uetustissimum altare muro iunctum, supra quod sunt tres magnæ ampullæ oleo sancto chrismatis, & cathecumenorum, idest, baptismatis plenæ. A leua, sinistraque huius altaris extant quattuor miri operis columnæ corintbio ære, & opere fabricatæ: ad

quas

quas alluſiſſe uidetur Virgilius, cum ait III. Georgicorum,

Atque hic undantem bello, magnumque fluentem
Nilum, ac nauali ſurgentes ære columnas

Quæ ibidem ad loci ornatum collocatæ ſunt. Eas autem fuiſſe ferunt in antiquo Nemeſis templo, quod totum ex ære factum fuerat: cuius etiam templi fores, & cancelli, hi eſſe memorantur, qui nunc Laterani ſupra Canonicorum Chorum, & ad Panthei fores pro portis in uſu ſunt. Hæ columnæ antiquitus non erant ubi nũc ſunt, ſed paulo ante abſidam, & ad altare ſanctiſſimæ Euchariſtiæ uerſus. Super quarum capitulis æneis, erant imagines aliquot ſanctorum aureæ, & argenteæ miri operis. Item, aliquot lucernæ, quæ in quibuſdam præcipuis feſtis pro oleo balſamum ardebãt, quod Orientales Romanæ eccleſiæ pendere ſolebant, quam penſionem poſtea pecunia accepta eiſdem Formoſus papa remiſit. Cæterum quis eas poſtea ubi nunc ſunt, tranſtulerit, uel qui imagines, & lampades ipſas abſtulerit, incompertum eſt. Antiquis temporibus ante aram maximam, ubi nunc eſt ſepulchrum papæ Martini Quinti, fuerunt duo marmorea pulpita quæ ambones uocãt, quemadmodum ſunt in baſilica s. Mariæ Maioris, s. Pauli, ss. Coſmæ & Damiani, & in omnibus Vrbis baſilicis: ſuper quæ Epiſtola & Euangelium legebantur a Diaconis, & Subdiaconis; & Romanus Pontifex, uel præſente pontifice aliquis ex epiſcopis, uel presbyteris Cardinalibus prædicare ſolebant. Inter hæc duo pulpita chorus Canonicorum erat cum altari, in quo Canonici ipſi miſſam maiorem celebrabant. Nam ſu-

per aram maiorem solus Romanus pontifex, uel eius iußu episcopi Cardinales sacra faciebant. Quæ omnia Martinus V. in noua pauimenti basilicæ Lateranẽsis restitutione substulit. In choro autem illo uetere Canonicorum, erat altare in honorem beatæ Mariæ Magdalenæ dedicatum: in quo corpus eius sine capite conditum fuiße fertur ab Honorio papa ij. qui ipsum altare olim dedicauerat. Hoc altare nunc paulo longius ab antiquo loco translatum est, scilicet prope parastatam nouissimam dextro Basilicæ latere; diciturque etiam hodie sanctæ Mariæ Magdalenæ. Est totum marmoreum, & emblematibus orhatum, atque supra sex gradus marmoreos locatum: habetque supra elegantissimum tabernaculum, totum teßellatum ex aureis lapillis, cum insignibus nobilium familiarum Columnæ, Hannibaldensis, & Cafarorum, Cancellis ferreis clusum, & quattuor è granito mormore Columnis sustentatum. Circa tabernaculum marmoreum est mœnianum ligneum, alijs aliquot sine ordine dispositis columnis impositum: ex quo sanctorum reliquiæ, quæ in eo tabernaculo religiosissime seruantur, populo Romano ostenduntur, quorum seriem infra exponam. Retro sub absida fuit altare sanctorum Chrysanti, & Dariæ, in quo ipsorum corpora recondita olim fuerant: sed quum tempore quo ecclesia corruit sub Steno sexto, pollutum, & dirutum fuisset, translata sunt in Oratorio sanctæ Mariæ, & sancti Pancratij martyris, quod erat in dextro latere Basilicæ, vbi nunc Sacrarium est; ibique sub altare ipsius Oratorij recondita sunt. Dextera Basilicæ parte haud longe

ab

ab eo loco ubi nunc est sepulcrum Siluestri Papæ Secundi, versus Oratorium sancti Thomæ, fuit altare Sanctorum Quadraginta martyrum. A siniſtro portæ Basilicæ latere, euntibus ab ara maxima ad ecclesiæ portas, haud procul a porta quam Sanctam vocant, fuit altare sancti Antonini martyris. Ab eo latere uenientibus a porta Sancta versus aram maximam, haud longe à porta qua itur ad aulam Concilij, fuit altare Beatæ Mariæ de Riposso: neque plura in Basilica Lateranensi antiquitus altaria fuisse inueni. Quæ omnia nostro tempore partim vetustate & temporum iniuria, partim insigni illo Clementis Quinti incendio, mota, translata, vel omnino (præter vnum altare maius) destructa sunt. Post incendium Laterani, multa à diuersis Christi fidelibus altaria missis celebrandis fabricata sunt, quæ modo extant.

Hodie in Basilica Lateranensi præter antiqua duo altaria, maximum scilicet, & sanctæ Mariæ Magdalenæ, quorum certam memoriam habemus, multa de nouo erecta sunt, quarum descriptionem facturus, à Basilicæ fronte, atque adeo ab ipso Oratorio, cum altari sancti Thomæ, quod dextro latere meridiem versus situm est, incipiam. Hoc Oratorium vetustissimum est, à Ioanne Papa Duodecimo constitutum, quando & Basilicam Lateranensem renouauit, qui anno Noningentesimo quinquagesimoquinto Pontifex factus fuit: & antiquis temporibus secretarium Lateranense uocabatur, in quo Romanus Pontifex sacra ad aram maximam facturus, cum Episcopis, & Cardinalibus

Sextam

Sextam cantare, eiusque temporis spatio ipse cum omnibus ordinibus sacratas uestes indui solebat; qua finita e secretario prodiens per porticum ingrediebatur basilicam, & ad altare maximum processionaliter ordinatim proficiscebatur. Habet paruum hemyciclum, & epistylium super quattuor columnas, in cuius tophoro est sequens inscriptio.

HIC. LOCVS. OLIM. SORDENTIS. TVMVLI. SQVALORE. CONGESTVS. SVMPTV. ET. TE. DOMINO. TANTA. RVDERVM. MOLE. SVBLATA. QVANTVM. CVLMINIS. NVNC. VIDETVR. AD. OFFERENDVM. CHRISTO. DEO. MVNVS. OR. . . . . Id nunc latericio pariete intermedio separatum, in duo diuisum est oratoria. In quorum altero, quod meridiem respicit, in absida est altare s. Ioannis Baptistæ, in quo multæ reliquiæ sanctorum conseruantur: in his arca fœderis, mensa Christi, uirga Aaron, & Mosis, & multa sanctorum ossa. Hoc oratorium nō ingrediuntur mulieres, nisi die sancti Thomæ apostoli. In altero uero Oratorio Canonici cum Vicario Archipresbyteri singulis Sabbatis congregari solent ad basilicæ negotia tractanda, expediendaque, quæ congregatio Capitulum ab eis more monastico uocatur. Ante id secretarium in fronte ecclesiæ intus inter duo ostiola, est altare s. Ioannis Baptistæ, Metelli Vari Porcij opera factum. Proxime est sepulchrum Siluestri papæ Secundi, ex porticu Lateranensi eo translatum. Deinde continua & perpetua decem Altarium series, sub de-

cem

cem cibarijs a columnellis sustentatis. Altaria ipsa recens facta, uel saltim post basilicæ incendium, columnellæ e marmore uiridi Tiberiaco sunt cum elegantissimis capitulis. A sinistro uero basilicæ latere, exeuntibus Orientem uersus inter portas Sanctam, & aliam minorem, in secunda porticu siue naui, est altare Melinorum, Deo, Beatæ Virgini, ss. Apostolis Petro & Paulo, Ioanni Baptistæ, & Euangelistæ dicatum. Ponè illud a tergo crassissimæ parastatæ, inter illud & portam sanctam, est uetustissimum porphyreticum sepulchrum, elegantibus signis ornatum, in quo sepultus est Anastasius papa IIII. postea est porta, quam Sanctam uocant. Inde Occidentem uersus, uenientibus in ipso minoris porticus siue nauis pariete, est altare antiquissimum sine nomine, in uetusta cluſa porta locatū: aliud de hinc extat altare etiam sine nomine, post duo insignia uermiculata sepulchra duorum diaconorum Cardinalium Berardi Caracioli Neapolitani, & Ricardi Annibaldensis de Molaria Romani, ut ex litterarum uestigijs & insignibus intelligitur. Post altare s. Ioannis Euangelistæ proxime est porta, qua per gradus itur ad Concilij aulam: deinde altare ss. Lucæ, Stephani, & Marci. In hoc porticu per dispositas stationes manens Presbyteri pœnitentium, qui pœnitentiarij uocantur. In fine huius nauis prope parastatam nouissimam, occidentem uersus, est altare s. Leonardi, Vrsinorum. Initio uero porticus, quæ est retro absidam in hemicycli speciem, sunt quattuor altaria; vnum nouum sine nomine ponè absidam in fornice, alterum Præsepis: a sinistro etiam latere, in paruo sacello, ante quod in terra sepul-

sepultus est Laurentius Valla, Latinis Græciſque litteris eruditiſſimus, eiuſdemque Baſilicæ Canonicus: tertium altare emblematibus ornatum ſine nomine: quartum verſus Sacrarij noui oſtium, in quo quæ ex ſacramentorum reliquijs ſuperfluunt, conduntur. In tranſuerſa Baſilicæ naui prope altare Præſepis, parte leua, eſt altare ſanctæ Catherinæ cum ciborio è ſtuccis ornato.

Prope eſt altare Guillelmi Pererij, Rotæ auditoris, Deo, Sanctis Ioanni Baptiſtæ, & Euangeliſtæ, & Iacobo Minori dicatum, anno Domini MCCCCXCII. Sequitur altare Angelotti Faſci Cardinalis Tituli Sancti Marci, ab Eugenio Quarto facti, & eiuſdem Eccleſiæ Archipreſbyteri. In eadem parte prope abſidam maiorem, eſt ara cum tabernaculo ferreis clauſtris circundata, in qua ſeruatur ſanctiſſimæ Euchariſtia. Ab eodem latere in paraſtata minoris nauis, eſt altare ſanctæ Crucis, quod idem Guillelmus de Perrerijs auditor Rotæ, Deo ſaluatori noſtro dicauit, Anno Domini MCCCCXCII. At prope portam, quæ ad meridiem reſpicit, eſt alia ara cum operculo, quæ Pietatis dicitur.

A dextro Chalcidicæ latere initio porticus ponè ipſam, extructum eſt Sacrarium nouum ab Eugenio Papa Quarto, duabus cameris diſtinctum, in quo olim fuit Oratorium Sanctæ Mariæ Virginis, & Sancti Pancratij, de quo ſæpe in antiquis annalibus mentio eſt. In quo antiquitus fuit altare ornatum, conſecratum ab Innocentio Papa Secundo, in quo collocata fuerunt corpora ſanctorum Chryſanti, & Dariæ,

riæ, & reliquiæ Sanctorum Pancratij, Iacobi Apostoli, Matthæi, & Thaddæi Apostolorum, Timothei discipuli Sancti Pauli, Stephani Protomartyris, Innocentum, de Linteamine, & Sepulchro Domini. Item, reliquiæ sanctorum Blasii, Nicodemi, Vitalis, Geruasii, Protasii, Nazarij, Celsi, Felicitatis, & quadraginta martyrum. Hodie in hoc Oratorio, quod Sacrarium est, quæ ad mysteriorum vsum pertinent sacræ vestes, vasa, & alia eiusmodi seruantur: & sacerdotes rem diuinam facturi, sacratas vestes induunt: per hyemem quoque sacra mysteria ibidem à Canonicis, & reliquis sacrificulis celebrantur. Sunt in ea præter aliquot argenteas Cruces, Capsulæ duæ, vna Christallina, in qua est Caput Sancti Zachariæ prophetæ, cum alijs reliquijs: & alia Eborea, cum tabernaculo ecupro aureato reliquiarum pleno.

Paulo vltra ostium sacrarij, est Sacellum sanctorum Apostolorum Philippi, & Iacobi, cum ara, quod est familiæ Columnæ ius patronatus, in quo sacra facientibus multæ Indulgentiæ sunt concessæ, cum liberatione animarum è purgatorio. Item aliud altare, quod Mortuorum vocant. Deinde sub veteri choro, parieti Basilicæ adiunctum est altare Beatæ Virginis Annuntiatæ, quod insigni pictura Collegium beneficiatorum Lateranensium erexit, dedicauitque anno Salutis MDLV. Haud longe ab eo est marmoreum sepulchrum Antonij Martines de Clauibus Cardinalis Portugallensis, cum eiusdem Cardinalis altari. Pro-

pe

pe columnas æreas in parastata exarata est in marmorea tabula Xysti Quarti bulla, qua anno salutis MCCCCLXXV. pontificatus uero Quarto, Kal. Iulij instituit opus fabricæ Lateranensis, operariosque creauit duos Canonicos, totidem ciues Romanos, & episcopum unum curiam Romanam incolentem, Protectorem uero Cardinalium omnium uetustissimum, multasque, & magnas largitur indulgentias omnibus qui basilicæ Lateranensis reparationi eleemosynas pie tribuerent. Arcæ maximæ appensa est tabula lignea recens cõscripta, in qua descripta sunt nomina sanctarum reliquiarum, quæ tam Laterani, quam in basilica s. Laurentij, quæ Sancta sanctorum dicitur, reconditæ sunt, Cuius tabulæ summa hæc est, quo ad aræ maximæ reliquias attinet. Sub altare maiori est altare ligneum a s. Siluestro stabilitum, & ferreis cratibus septum, sub quo infinitæ sunt sine certo nomine Sanctorum reliquiæ. In ciborio uero marmoreo supra altare præter capita Apostolorũ, sunt hæ reliquiæ. Caput s. Pancratij martyris, humerus sancti Laurentij, Dens s. Petri, Tunica s. Ioannis Euãgelistæ, cineres s. Ioannis Baptistæ, prima camiscia Saluatoris, linteum quo ipse Dominus pedes discipulorum absterssit, purpureum uestimentum Christi cum Guttis sanguinis, velum femoralium Christi crucifixi, Sudarium quo Ioseph ab Arimathia Christi caput inuoluit, præputium Iesu Christi, tabula ex cineribus plurimorũ sanctorum martyrum concinnata, cum ligno sanctæ Crucis, capsa lignea gemmis, & margaritis ornata, in qua multæ reliquiæ inuentæ sunt. Quæ omnia die Paschæ ostenduntur populo. Sub altari quoque mul-

tæ

tæ aliæ sunt reliquiæ, ibi a Nicolao papa IIII. collocatæ.

De basilicæ Lateranensis redditibus, & ornamentis.

CONstantinus pius Imperator omnibus quas construxit ecclesiis annuos tot solidorum aureorum prouentus, ex quibus earundem sartatecta restituerentur, ornamenta & luminaria continuarẽtur, & in ijs deseruientes sacerdotes, & clerici alerentur, contulit. Solidus aũt aureus ad æstimationẽ nostratis monetæ redactus, aureum unum coronatum cum dimidio ualet. Redditus autem præter ornamenta erant ex possessionibus, massis, fundis, domibus, hortis, oliuetis, & uineis. Massa erat, quam nunc Casale diceremus, multitudo agrorum, & rusticorum illos incolentium, in unum coacta. Fundus erat, quam nos possessionem dicimus, paucorum agrorum redditus. Contulit autem Basilicæ Lateranensi Imperator Constãtinus infrascriptas massas, præter ornamenta, quæ etiam enumerabo, quas Damasus in uita s. Siluestri enumerat.

Massa Gargillana in territorio Suessano, præstans solidos 409.

Massa Bauronica in territorio Suessano, præstans solidos 360.

Massa Auriana in territorio Laurentino, præstans solidos 500.

Massa Vrbana in territorio Antiatino, præstans soli-

lidos 240.

Massa Casti in territorio Catinensi, præstans solidos 1000.

Massa Trapeas in territorio Catinensi, præstans solidos 1650.

Summa 4159. Nostræ pecuniæ æstimatione sunt Aurei 6239.

Sequentes etiam pōtifices multos alios redditus huic Basilicæ donasse existimandum, quæ mihi modo incognita sunt. Nunc Basilica Lateranensis ex casalibus, fundis, oliuetis habet in redditibus aureos coronatos plus minus 6000. qui in ministros Ecclesiæ, de quibus infra dicam diuiduntur. Multos præterea tum Pontifices, tum Imperatores maiores redditus, & prouentus, item vectigalia eidem Ecclesiæ obtulisse est existimandum, quorum memoria temporum iniuria deperdita est. Memini tamen me in quibusdam eiusdem Ecclesiæ archiuijs legisse, Alexandrum Papam Secundum, donasse Canonicis Lateranensibus dimidium omnium oblationum aræ maximæ Lateranensis, quæ ibidem toto anno fierent: item, domus omnes Basilicæ adiacentes: multa præterea prædia, & agros per varias Vrbes, & Italiæ loca existentia, quæ omnia in eius priuilegio enumerantur. Innocentium quoque Papam Secundum, donasse inueni Basilicæ Lateranensi centum Lucensis monetæ libras, quibus agri emerentur ad Canonicorum in ea residentium sustentationem, ex quibus D. Bernardus tum prior Lateranensis, postea Episcopus Cardinalis Portuensis, aliquot possessiones emit non longe ab vrbe iuxta formas prope Ecclesiam sanctæ Helenæ:

sed

sed & Lucius II. donauit Canonicis Lateranẽsibus suo diplomate ecclesiã sancti Ioannis ante portam Latinam, cum omnibus quæ ad eam pertinebant redditibus, & uectigalibus: item hospitale iuxta portam Lateranensem situm. Sed & Anastasius Quartus, priuilegio suo quod adhuc extat, donauit huic Basilicæ Ecclesiam sancti Georgij in Marcio, cum palatio in quo sita est, & omnibus quæ ad eam pertinebant redditibus: item agrũ cum molendino extra portam Lateranensem, in capite vbi fuit aliquando lacus quidam, quum ante omnia sua bona confirmasset. Innocentius Tertius, donauit Basilicæ Lateranensi castrum Frascati, & Ecclesiam sancti Andreæ in Silice, cum redditibus suis. Quæ omnia cum antiquis Indulgentijs confirmauit, & renouauit Alexander Papa Quartus, anno Domini MCCLX. Honorius vero Papa Tertius, suo priuilegio confirmauit omnia Basilicæ Lateranensis bona.

De ornamentis aureis, & argenteis, item vestibus, picturis, imaginibus, quæ in Basilica Lateranensi fuerunt, breuissime agamus. In sancti Siluestri vita ita Damasus Papa scribit. Hæc sunt ornamenta & dona, quæ Constantinus Imperator obtulit Basilicæ Lateranensi ab se recens constructæ. Fastigium argenteum librarum MXXV. habens in fronte Saluatorem sedentem in sella quinque pedum, librarum CXX. alias CXXX. Item a tergo respiciens in absida Saluator sedens in throno pedum V. ex argento purissimo, pensans libras CXL. Item quattuor angeli argentei pedum V. cum gemmis alabandinis, singuli pensantes

libras CV. Item duodecim Apostoli cum coronis ex argento purissimo, singuli V. pedum, & librarum XC. Camera Basilicæ ex auro in longitudinem, & latitudinem, librarum D. Altaria septem argentea, pensantia libras CC. Coronæ quatuor aureæ, cum viginti delphinis, pensantes singulæ libras XV. Pharum aureum cũ quinquaginta delphinis, & catena librarum XXV. Pharum cantharum aureum ante altare, in quo ardebat oleum Nardinum pisticum cum delphinis XXC. pensans libras XXX. Pharum cantharum argenteum cum delphinis viginti, vbi ardebat oleum Nardinum piflicum, librarum XL. Phari canthari argentei in medio Basilicæ XLV. pensantes singuli libras XXX. in quibus oleum suprascriptum ardebat. Phari canthari argentei in dextra Basilicæ XL. singuli librarum XX. Phari canthari argentei in leua Basilicæ XXV. singuli librarum XX. Canthari ceroſtroti argentei L. in medio Basilicæ, singuli librarum XX. Metretæ iij. argenteæ, singulæ librarum CCC. portantes medimnos decem. Candelabra septem ex auricalco, singula pedum X. cum argentea celatura sigillis prophetarum inclusis pensantia libras CCC. singula ad luminariorum vsum. Amæ aureæ duæ, pensantes singulæ libras quinquaginta, & portantes medimnas tres. Amæ argenteæ XX. singulæ librarum X. & portantes medimnos singulos. Scyphi ex aureo purissimo septem, singuli librarum X. Scyphus vnus ex metallo, ornatus corallo, & gemmis prasinis & hyacinthinis circum circa auro ex omni parte intercluſus, librarum XX. & vnciarum III. Scyphi argentei XX. singuli librarum

rum XV. Calices minores argentei ministeriales quingenti, singuli librarum duarum. Patenæ aureæ septem, singulæ librarum XXX Patenæ argenteæ sexdecim singulæ librarum XXX. Thymiamateria duo aurea, pensantia singula libras XXX. Donum aromaticum ante altaria singulis annis, librarum CL. Hidriæ duæ argenteæ, pensantes singulæ libras C. quas postea Leo papa primus cum alijs quatuor eiusdē ponderis, quæ erant in Basilicis Apostolorum Petri, & Pauli, conflauit, & omnia vasa sacrata per singulos titulos refecit, quæ a Barbaris Vandalis in direptione Vrbis ablata fuerant.

Constantini pij Imperatoris exemplum in de nouo ædificandis & exornandis Vrbis Basilicis, etiam ceteri Imperatores orthodoxi secuti sunt. nam sub Xysto Papa tertio, eius rogatu Placidius Valentinianus Augustus in Basilica Lateranensi refecit fastigium argenteum, quod a Barbaris sublatum fuerat bello Gothico, librarum MDCX. Carolus Rex Francorum Imperator a Leone Papa tertio consecratus, obtulit Lateranensi Basilicæ crucem auream cum gemmis hyacinthinis, quam idem Pontifex in litanijs se præcedere constituit, iuxta S. Imperatoris rogatum: eam vero furto ablatam, & ornamentis suis spoliatam, Leo quartus inuentam auro & margaritis, gemmisque hyacinthinis, & prasinis exornauit, & pulcherrimam refecit, iussitque ut more maiorum ante pontificem in litanijs præferretur. Hilarius quoque, Simplicius, Hormisda, Gregorij secundus, & tertius, Hadrianus, Leones tertius, & quartus, Nicolaus, Sergius tertius, Innocentius se-

cundus, Lucius secundus, Anastasius quartus, Alexander tertius, Honorius tertius, Innocentius tertius, Martinus quintus, Eugenius quartus, Nicolaus quintus, Xystus quartus, Alexander sextus, Paulus tertius, & alij Romani pontifices, multa aurea, argentea, sericea dona huic Basilicæ obtulerunt. In sacrario nouo sunt adhuc duæ argenteæ cruces magnæ, & deauratæ, in quibus est de ligno crucis, quæ in litanijs sancti Marci portantur, sunt varijs signis, & picturis, noui, veteriſque testamenti ornatæ.
Extant præterea eo loci tres paruæ cruces argenteæ deauratæ, gemmis, & margaritis refertæ, & alia crux aurea, quam Rex Lusitaniæ Iulio secundo donauit, ille vero Basilicæ Lateranensi eam concessit.

Principio statim post Basilicam conditam, diuina in ea speciatim ministeria celebrabant Romanus Pontifex, & presbyteri Vrbis Romæ tam Cardinales, quàm non Cardinales, septem Diaconi, totidem Subdiaconi, & reliquus Romanus clerus, & populus fidelis. Nam psalmodiam, hymnos, & preces, populus cum minoribus maioribusque clericis canebant; Episcopus concionabatur: presbyteri omnes Sanctæ Romanæ Ecclesiæ sacramenta per uices tractabant. Aucta fidelis populi multitudine cum presbyteri per singulos Vrbis Romæ titulos distributi essent, hique in suis paræcijs occupati non ita assistere Romano pontifici possent, clericorum quoque disciplina laberetur; Gelasius Papa circa annum Domini CD. Clericos, qui ab arctiore vitæ instituto Canonici, idest, regula-

res vocati sunt (hi Apostolorum, & primitiuæ Ecclesiæ more secundum beati Augustini regulam in communi viuebant) Laterani collocauit, qui presbyterorum veterum tam Cardinalium quàm non Cardinalium loco, Basilicæ Lateranensi speciatim addicti, quotidie deseruirent in administrandis præcipue Sacramentis, & publicis precibus fiendis. In quibusdam vero solennitatibus Romanus Pontifex antiquum cum Presbyteris Cardinalibus, & alijs Basilicarum Vrbis prælatis, morem retinebat. Nam vetere instituto in Basilica Lateranensi rem diuinam facere solebat. Canonicorum porro priscis illis temporibus præcipuum (vt dixi) munus erat, sacramenta plebi Dei administrare: nam in psallendo minus erant occupati, quum eo tempore psalmodiam adhuc fideles populi frequentarent. Ceterum cum religionis zelus paulatim decreuisset, Lateranensisque Basilica non ita in psalmodia frequentaretur a populis, & Canonici maioribus occupati rebus, cantiones frequentare nequirent, optima occasione accidit, vt haud longe post Gelasii tempora a Monachis id munus Laterani susciperetur. Qui paulo ante a beato Benedicto Abbate in Occidente instituti, optime viuendi normam acceperant. Is enim in monte Casino Monachorum cœnobio ædificato, eis primus omnium occidentalium iura viuendi dedit, qui quum nullis sacris tum initiarentur, orationibus tantum, precibus, hymnis, psalmis, & cantui in ecclesia vacare solebant. Huic sanctissimo patri Benedicto, quum anno Domini DXLII.

obijßet, in monaſterij Caſinenſis regimine vir ſanctus abbas Conſtantinus ſuffectus eſt, eiuſdem patris diſcipulus. Huic tertius Simplicius, cui quartus Vitalis, & eidem Bonicius Abbates ſucceſſere. Sub Abbate Bonicio Longobardi, qui Iuſtino minore Auguſto, anno Domini DLXVIII. Italiam inuaſerant, Caſſinenſe Monaſterium nocturno tempore fratribus quieſcentibus cœperunt, & omnibus direptis effecerunt, vt ne vnus quidem illic homo permaneret. Fugientes itaque ex eodem Cœnobio Fratres Romam ſub Ioanne Papa tertio, profecti ſunt: ex cuius Pontificis conceſſione iuxta Lateranenſem Baſilicam Monaſterium cõſtruxerunt ſub titulo ſanctorum Ioannis Baptiſtæ, Euangeliſtæ, & Pancratij, vbi per centum & triginta annos, quo ad Caſinenſe Monaſterium dirutum permanſit, perſtiterunt, & laicorum loco in Lateranenſi Baſilica ſacras horas, & pſalmos canere cœperunt, Canonicis tantum ſacra in ea facientibus, & ſacramenta omnia adminiſtrantibus. Huius monaſterij meminit ſanctus Gregorius libro Dialogorum 2. cap. 1. Ceterum quum proceſſu temporis Monachorum Lateranenſium laberetur inſtitutum, Gregorius Papa tertius, Monaſterium ſanctorum Ioannis Baptiſtæ, Euangeliſtæ, & Pancratij prope Lateranenſem Baſilicam antiquitus conſtructum renouauit, quod tum monachis ſuperiorum Pontificum in curia penè deſtitutum erat; cui prædia multa & dona contulit, & quæ inuenerat ipſius Monaſterij alienata reddito pretio eidem loco reſtituit, vbi & Congregationum monachorum reformauit, & Abbatem conſtituit, ad perſoluenda quotidie ſacra officia laudis di-

uinæ

uinæ in Basilica sancti Saluatoris quæ dicitur Constantiniana iuxta Lateranum, diurnis nocturnisque temporibus, quemadmodum tunc in Basilica sancti Petri apostoli fieri mos erat. Quo vero tempore Monachi eo loco cesserint, & Canonici multiplicati Monachorum munia in psallendo & horas canonicas cantando supplere cœperint, incompertum. Certum est aliquot sæculis post Canonicorum tantum Lateranensium, qui monachorum more in communi viuebant, Priorem-que, qui Abbatis loco omnibus præesset, habebant, mentionem fieri, & Monachis omnino præteritis. Canonicorum ordinem dilabentem Laterani iuxta beati Augustini regulam post multa tempora primus omnium Romanorum Pontificum reformauit Alexander Papa secundus, qui ante Pontificatum Clericus regularis fuerat, & in amplissimam dignitatem, vitæque splendorem restituit; ita vt Monachis Casinensibus magno tunc sanctitatis & pietatis nomine florentibus, & celeberrimis, nulla in re cederent. Quare ea deinceps Congregatio ingentem maximorum virorum prouentum tulit. Ex eo enim monasterio prodierunt Honorius secũdus, Innocentius secundus, Lucius secundus, Alexander tertius, & Honorius tertius, Romani Pontifices: multi præterea & magni nominis Cardinales. Post Alexandrum secundum, Paschalis secundus Papa, Canonicum ordinem diuturni Schismatis tempore paulatim laxatũ, Pontifex factus salubri studio & prouidentia in Lateranensi cœnobio correxit. Floruit vero maxime hæc Congregatio Laterani sub Alexandro tertio, & aliquot eius successoribus, cum magna hominum præstantissi-

morum copia, tum eximiæ sanctitatis opinione. Hi monasterium Lateranense incolebant, quod inter porticum sancti Venantij, & Basilicæ Lateranensis absidam inchoatum, vbi adhuc in area eadem veteris claustri nouem columnæ supersunt, ab ea area ad eandem Basilicæ partem protenditur, quæ occidentem spectat. Vbi adhuc in ipsa area vetus Clausstrum totum vermiculatum cum hoc elogio in Zophoro è musiuo iam exolescente conspicitur.

Canonicam formam sumentes discite normam,
Quam promisistis hoc clausstrum quando petistis,
Discite sic esse tria vobis adesse necesse
Nil proprium, morem castum portando pudorem,
Clausstri structura sit uobis docta figura,
Vt sic clarescant animæ, moresque nitescant,
Et stabiliantur animo qui canonicantur,
Vt coniunguntur lapidesque sic polliuntur
Gaudeat . . . nouellis . . . . Christoque fidelis
Qui sua dimisit operi vel mundi . . . .

Extant in eodem loco omnia monasterij vestigia, vt superne clausstrum aliud nouum cum cellis hinc inde extructum; dormitoria duo, cellulæ, refectorium, clausstrum aliud interius dirutum, vbi sunt aliquot Canonicorum domicilia. In medio vero clausstri vermiculati est hortus cum cisterna, & aliquot pulcherrimis pilis, & omnia postremo extant quæ in recte institutis cœnobijs ædificari solent.

Permanserunt autem clerici ibi, qui Canonici vocati

cati sunt in communi monachorum more viuentes, in monasterio Lateranensi Basilicæ adiecto annos plus minus DCCC. vsque ad Bonifacij VIII. pontificatum, qui circa annum Domini MCCC. eos Canonicos claustrales monasterio Lateranensi exire ordinauit, & seculares clericos qui canonici sæculares vocantur collocauit, singulisque ex redditibus monasterij singulas præbendas speciatim constituit.

Permanserunt autem pacifice Laterani canonici sæculares vsque ad Eugenij IIII. papæ tempora. Hic pontifex quum fuisset ante pontificatum canonicus cælestini habitus, monachismum, & vitam regularem maxime coluit, clericos sæculares odio habens. Is, exactis & in ordinē omnino redactis canonicis sæcularibus, in Basilica Lateranensi canonicum regularis vitæ ordinem quemadmodum antea fuerat renouauit, in eamque eosdem Canonicos regulares, Frisonariæ reformatos reduxit, claustrumque cum dormitorio in quo habitarent, a fundamentis penè restituit. Qui in ea permanserunt vsque ad obitum Nicolai Papæ v. Quo mortuo ciuili tumultu a Romanis loco pulsi sunt, canonicique sæculares iterum introducti, qui ibidem a Calisto III. Nicolai v. successore confirmati, Basilicam Lateranensem vsque ad Paulum II. tenuerunt: Qui Eugenij IIII. auunculi sui vestigia secutus, vbi primū coronatus est, meliori (vt ei visum est) ratione canonicos regulares Lateranum reducēdos censuit. Nam veteres quidem sæculares canonicos eo loco exigere noluit, sed ijs regulares adiunxit in Basilicæ Lateranensis obsequijs; tamen vt seorsum vnumquodque

Collegium

Collegium diuina celebraret mysteria. Et vt rem pacifice transigeret, Canonicorumque sæcularium nomen eo in loco quiete aboleret, veteres sæculares Canonicos vt præbendas suas sibi resignarent hortabatur, maioribus redditibus in compensationem datis, si Romæ beneficium aliud vacaret, & tam in horum quos in suam voluntatem sponte trahere poterat, quàm decedentium locum nullum amplius sufficiebat. Eorum vero, qui renuntiare suos Canonicatus nolebant, nullam uel resignationem alijs factam, vel renuntiationem acceptabat. Atque ita illorum Collegium paulatim abrogare dispo suerat, vt tandem beneficia illa omnia in vnum corpus redacta Canonicis regularibus sufficerent sine vllo suo dispendio, cum eum illos tum pascere ob inopiam oporteret: & demum omnibus sublatis Canonicis, regulares postea libere monasterij redditibus potirentur, nemini iniuria facta. Quo tempore inter vtrumque Collegium multæ rixæ & seditiones fuere in præcipuis solennitatibus, & præsertim Corporis Christi, dum vniuscuiusque Collegij caput sacrorum mysteriorum honorem sibi vendicaret. Quamobrem Paulum multum ab se ciuium Romanorum animos abalienasse ferunt, quòd dicerent illa beneficia a maioribus suis instituta, pulsis ciuibus legitimis possessoribus, aduenis dari. Neque enim his quæ diximus contentus Paulus, seorsum etiam quosdam Canonicos sæculares allocutus est, minis etiam adhibitis, quibus eos abdicare se illis Canonicatibus impellebat. Nonnulli ex his eius minas contemnentes, tempus vindicandi quæ amiserant expectabãt, quod postea eo mortuo accidit. Nam in hoc ipso conatu repentina morte

quum

quum decessisset, denuo regulares ipsi tumultu ciuili a furente populo, qui eas sibi præbendas eripi graue ferebat, exacti sunt. Quare sub Xysto quarto, loco sanctæ Mariæ de Pace in Vrbe obtento, canonicam Lateranensem Romanis reliquere, veteresque sæculares Canonici eo loco restituti, qui Basilicam ad nostra vsque tempora custodiunt, & cantoribus aliquot mercedeque conductis clericis diuina mysteria in ea celebrant. Clericorum porro ordo, qui nunc Basilicam Lateranensem tenet, triplex est. Nam aliqui eorum Canonici, aliqui Beneficiati, aliqui Clerici dicuntur. Maioris dignitatis sunt Canonici numero decem & octo, cum Archipresbytero; habentque singuli in redditibus CCL. plus minus aureos: hi Missas cantant diebus festis. Minoris dignitatis sunt Beneficiati numero vigintiduo, quorum annui redditus per singulos sunt circiter centum aurei: hi assistunt choro. Nouissimi omnium Clerici numero octo, dimidioque minus quàm beneficiati habent: cantores octo, mansionarij duo, sacrista cum socio, & aliquot camilli. Horum munus est sacra facere, assistere altari, & per vices suas omnibus horis Canonicis, & Missæ maiori a conductitijs Clericis, & Cantoribus cantatæ, interesse. His omnibus præest Prioris loco Archipresbyter vnus, qui Archipresbyter Lateranensis Basilicæ dicitur, estque vt plurimum Cardinalis.

Romanus Pontifex in Basilica Lateranensi in omnibus stationibus Ecclesiæ (quid vero statio sit, infra aperiam) super aram maximam sacra facere solebat. In reliquis vero omnibus ferialibus diebus, & minoribus quibusdam solennitatibus, nemo super eam Missam celebrare

celebrare solebat, præter unum ex septem Episcopis Cardinalibus S. R. E. qui erant ipsius Basilicæ hebdomadarij, hoc est, qui singuli per hebdomadas suas Romani pontificis uice sacra in hac ipsa Basilica quotidie facerent. Quum uero Romanus Pontifex in ara ipsa maxima celebrabat, ei omnes, qui in curia Romana aliqua dignitate, honore, siue magistratu fungerentur, aderant, & assistebant. Inter quos primi erant septem Episcopi Cardinales, uidelicet, Ostiensis, Portuensis, S. Rufinæ, Prænestinus, Tusculanus, Sabinus, & Albanus. Hi Romani pontificis Collaterales, & primæ sedis Episcopi appellabantur, quorum primo consecratus Prior episcoporum Cardinalium dicebatur, qui nunc Decanus collegij uocatur.

Post hos aderant quinque Patriarchalium ecclesiarum Prælati, uidelicet, Prior canonicorum basilicæ Lateranensis, Archipresbyteri basilicarum sancti Petri, & sanctæ Mariæ Maioris, Abbates monasteriorum sancti Pauli, & S. Laurentij extra muros. Assistebant ēt XXIIX. presbyteri Cardinales S. R. E. qui totidem ecclesiis (quæ Tituli uocantur) intra urbem Romam cū episcopali auctoritate præsidebant, quorum primus Archipresbyter uocabatur. Aderant præterea Archidiaconus. S. R. E. cum XVII. diaconis Cardinalibus. ex quibus xij. dicebantur diaconi Cardinales Regionarij, quod soliti essent legere Euangelia in Stationibus ecclesiarum Vrbis, quum Papa ad eas proficisceretur: alij quinque cum Archidiacono, diaconi Cardinales Palatini, siue altaris Lateranensis ministri dicebantur, quòd in palatio & basilica Lateranensi, & Vaticana,

ticana, quum papa celebraret, per uices suas Euangelia legerent. Hi etiam xvij. diaconi totidem ecclesiis intra Vrbem, quæ diaconiæ uocabantur, præerant. Intererant etiam Diaconus, & Subdiaconus Græci, ex monasterio Cryptæ Ferratæ uocati, qui Epistolam & Euãgelium Græca lingua, Papa celebrante, legerent. Post hos Abbates Vrbis omnes numero xx. Præsentes etiam erant unus & uiginti Subdiaconi S. R. E. quorum primus Prior dicebatur: ex his septem Basilicarij siue Palatini, septem Regionarij, & totidem Scholæ cantorum uocabantur. Palatini epistolas in palatio, & basilicis Lateranensi, & Vaticana per uices suas ante Papam, quum ipse missam cantaret, & ad eius dem mensam sacras lectiones legebant. Regionarij idem munus per basilicas alias urbis Romæ in earundem festis diebus, & stationibus obibant. Schola uero cantorum caput & magistrum habebat Primicerium. Hi septem Subdiaconi cum suis Primicerio & alijs ministris, dum Papa celebrabat, ubicunque is esset, Missam, & Horas canonicas canere solebant. Post hos aderant Acoluthi, & Capellani Pontificis, Lectores, Exorcistæ, & Ostiarij, quorum unusquisque adimplere sibi demandata munera satagebant. Atque hi ex clero Papæ aderant. Ex laicis uero antiquitus aderant Præfectus Vrbis pallio serico indutus, & caliga una rubea & alia aurea calciatus; cum septem Palatinis officijs, siue Iudicibus, qui & Ordinarij uocabantur, & cum clero, & populo Romano Pontificis electioni intererant. Horum nomina sunt, Primicerius, & Secundicerius: hi duo dextera, leuaque Papam

in

in omnibus processionibus & publicis conuentibus comitabantur, Episcopis Cardinalibus eis loco proximiore cedentibus, & in maioribus solennitatibus in matutinis octauam super omnes Episcopos lectionem legebant. Horum loca nunc tenent duo Priores Cardinales Diaconi, qui Assistentes vocantur. Erant autem tamquam primi Papæ, & Apostolicæ sedis consiliarij. Tertius erat Arcarius: is præerat tributis. Quartus Sacellarius, qui stipendia militibus soluebat, & Romæ sabbato Scrutiniorum Romanis quidem eleemosynam, Clericis vero Presbyteria largiebatur. Quintus erat Protoscriniarius, qui duodecim præerat Scriniarijs. Sextus Primicerius defensorum, qui aduocatis præerat. Septimus Adminiculator, ideſt, aduocatus pauperum, qui pro ijs omnibus intercedat. Hi mortiferam nullam dabant sententiam, quamquam iudices essent: & quum essent clerici, ad nullos tamen ordines promoueri solebant. Aderant præterea Senatores, Iudices, Aduocati, Scriniarij, Præfecti nauales, cum suis prioribus, & omnibus postremo nobilibus, & proceribus Romanorum astantibus.

Abbates autem Vrbis (de quibus supra dixi) erant hi numero XX.

1 Abbas sancti Cæsarij in Palatio.
2 Abbas sancti Gregorij in Cluio Scauri, vbi est brachium S. Andreæ Apostoli.
3 Abbas sanctæ Mariæ in Auentino, vbi est de corpore S. Sabini Episcopi.
4 Abbas sancti Alexij, vbi est corpus eius, & S. Bonifacij martyris.

5 Abbas

5 *Abbas sanctæ Priscæ, & Aquilæ, vbi est pars corporum eorum.*

6 *Abbas sancti Sabæ Cellæ nouæ, vbi est corpus sancti Tiburtij martyris.*

7 *Abbas sancti Pancratij martyris in trans Tiberim.*

8 *Abbas sancti Siluestri inter duos hortos, quod Monasterium ædificauit Papa Dionysius, cuius corpus ibidem requiescit.*

9 *Abbas sanctæ Mariæ in Capitolio, vbi est ara Dei filij.*

10 *Abbas sancti Blasii iuxta palatium Traiani Imperatoris.*

11 *Abbas sanctæ Agathæ Virginis, quæ est in capite Suburæ.*

12 *Abbas sancti Laurentij in Panisperna, vbi fuit positus in Craticula.*

13 *Abbas sancti Thomæ iuxta formam Claudiam.*

14 *Abbas sancti Blasii inter Tiberim, & pontem sancti Petri.*

15 *Abbas S. Trinitatis Scotorum.*

16 *Abbas S. Valentini iuxta pontem Miluium.*

17 *Abbas sanctæ Mariæ in Castro aureo.*

18 *Abbas sanctæ Mariæ in Pallara, vbi fuit sagittatus S. Sebastianus.*

19 *Abbas sanctæ Mariæ in Monasterio iuxta S. Petrum ad Vincula.*

20 *Abbas sanctorum Cosmæ, & Damiani in vico aureo trans Tiberim.*

Romanus Pontifex *supra aram maximam Basilicæ Lateranensis solennia sacra, omnibus quos supra enumerauí*

merauí præsentibus, celebrare solebat in omnibus Stationibus basilicæ Lateranensis, uidelicet, Dominica prima Quadragesimæ, Dominica Palmarum qua palmas distribuebat, Feria v. in cæna Domini qua oleos sanctos conficiebat, Sabbato sancto quo baptizabat, Prima, & secunda die Paschæ ad uesperas tantum, Sabbato in Albis, quo agnus dei e cera benedicebat, Sabbato Pentecostes, In solennitatibus s. Ioannis Baptistæ, Exaltationis sanctæ Crucis, In Dedicatione eiusdem Basilicæ, & in Anniuersario die electionis suæ. Hæ autem erant Lateranenses Stationes recentiorum temporum. Vetustissimæ enim, præter has quas enumerauí, Laterani stationes fuere, Feria v. post paschа, Dominica in Albis, & aliquot alijs diebus, quos infra enumerabo, ut ex D. Gregorij papæ homilijs ijsdem diebus Laterani habitis intelligitur.

Veteres Romani Pontifices, Leo, Hilarus, Gelasius, Symmachus, Gregorius, & alij, antiquitus episcoporum Italicorum concilia, pro statu Ecclesiastici constitutione, apud S. Petrum celebrare solebant. Postea cum minus commode, tute, & salubriter propter distãtiam loci, solitudinem Vaticani, & ecclesiæ frigidiorẽ locum, sacerdotum conuentus in basilica Vaticana haberentur; easdem Synodos Laterani congregarunt. Primus (quod sciam) Symmachus papa Laterani duo concilia celebrauit, pro schismate suo tempore orto, tollendo, cum alibi nisi cum periculo ea celebrare non posset. S. Martinus papa & martyr contra Monothelitas hæreticos, Stephanus iij, contra schismaticos, & pro nouí pontificis Romani comitijs, Hadrianus pro Caroli magni

magni Francorum regis priuilegijs, Nicolaus papa in causa Ioannis archiepiscopi Rauennatis, Sergius III. & Ioannes X. pro reformatione ecclesiæ, Leo VIII. pro Othonis Imperatoris priuilegio, Leo IX. aliquot, Nicolaus II. duo, Alexander II. sex, Gregorius VII. decem, Victor III. unum, Paschalis II. quattuor, pro sacrosanctæ ecclesiæ potestate, & iure tuendis, concilia maxima Laterani celebrarunt. Ex omni uero orbe Latino Generalia Concilia Callistus II. Innocentius II. Alexander III. Innocentius III. & nouissime Leo X. in eadem basilica conuocarunt.

Quamquam ab antiquis usque temporibus porticus, secretarium, & basilica S. Petri Apostoli in Vaticano, locus præscriptus summorum Pontificum sepulturæ fuerit (quod conueniens esse uidebatur, successores, & Vicarios eo loci iacere debere, ubi & prædecessor, magister, & huius S. Ecclesiæ fundator apostolorum princeps Petrus dormiebat; ob quam rationem etiam in ara maximam eiusdem templi semper eos consecrari, & inaugurari mos fuit) tamen uarijs casibus & euentibus factũ ẽ, ut multi eorũ ẽt Laterani propriũ elegerĩt sepulturæ locũ, quorũ hæc nomina sũt, ut ex archiuis eiusdẽ basilicæ accepi. Leo V. Sergij III. et IIII. Siluester II. Ioannes X. XI. XII. et XIIX. Agapiꝰ II. Bonifac. VII. Alexãdri II. & III. Paschalis II. Callistꝰ II. Honoriꝰ II. Innocẽtij II. et V. Cælestini II. et III. Lucius II. Anastasiꝰ IIII. Clemẽs III. & ante capita Apostolorũ in media ecclesia æreo & marmoreo sepulchro Martinꝰ V.

In hac basilica multas sanctorum reliquias fuisse memorant, de quibus in his uersibus mentio est.

Et ſacra ſanctarum ſi nomina reliquiarum
Lector ſcire uelis, docet hoc te charta fidelis
De Chriſti cuna, quæ uirga refloruit una,
Cælo manna datum, paranymphi manna beatum
Menſa gerens cenam, turbamque cibans duodenam
Vnda ſacer ſanguis, quem fudit myſticus anguis
His biſſenorum coniungitur arca uirorum
Arca tenens pactum ſeptem candelabra tactum
Quæ ſilicem fregit, & aquas hunc dare coegit
Vas auri puri, præſtans incendia thuri
Gauſape quod ſacris aderat tingendo lauacris
Clauditur, & ciſta chlamys inconſutilis iſta
Veſtis purpurea, textrice manu phariſæa
Hac latet in capſa, de cæli culmine lapſa
Cumque tot his donis ſunt panes propoſitionis
Et panis frangenti, quæ turbæ manſit edenti
Sanguine Baptiſtæ pariter locis omnibus iſte
Eſt ſacer, & magni ſudaria continet agni
Præconiſque dati pars corporis incinerrati
Deque pilis tunica pretioſæ carnis amica
A longis annis paranymphi ſacra Ioannis
Veſtis ſeruata iuuenum triaque reparata
Membra dedit uitæ iacet inſuper abdita rite
Eiuſdem plena ſignorum ſacra catena.

Ioannes Diaconus capite IIII. *libri, quem de baſilica Lateranẽſi conſcripſit ante CCCC annos, has enumerat reliquias, ſic ſcribẽs. Multæ & pene infinitæ reliquiæ ſunt tã in hac eccleſia Lateranẽſi, quàm ĩ Patriarchio. In baſilica autem inter multas hæ ſunt præcipue. Arca fœderis, Candelabrũ, Menſa, Propoſitio panũ, q̃ dicitur*

Sancta

Sancta, *Aureum thuribulum, Vrna habens manna, Virga Aaron, quæ fronduerat, Tabulæ testamenti, Virge Mosis qua percusso silice aquæ manarunt. In altari varò principali posito inter quatuor columnas porphyreticas sub eleganti ciborio sunt reliquiæ, de cunabulis domini, de quinque panibus ordeaceis & duobus piscibus, de mensa Domini, linteus quo extersit pedes discipulorum, tunica inconsutilis quam fecit sancta Maria virgo filio suo Iesu Christo, purpureum vestimentum eiusdem Domini nostri. Ampullæ duæ de sanguine & aqua lateris eius. Sudariũ quod fuit super caput eius. De loco Ascensionis Christi. De sanguine* S. *Ioannis Baptistæ, de cinere combusti corporis eiusdem, cilicium eius de pilis camelorum. De manna sepulturæ* S. *Ioannis Euangelistæ ampulla plena: tunica, & vestis eiusdem, quæ superposita tribus iuuenibus mortuis, viui surrexerunt. Hæc ille. Quarum reliquiarum seriem & nomina, centesimo & trigesimo ferè anno post, renouata sunt à Nicolao Papa iiij. Extat enim & alia tabula easdem reliquias referens in absside hemyciclo e musiuo Nicolai Papæ iiij. tempore facta, in qua reliquiarum omnium Lateranensis basilicæ, quarum tunc notitia habebatur, memoria extat sic.*

Hæc Basilica sancti Saluatoris domini nostri Iesu Christi, sanctiq; Ioannis Baptistæ, atque B. Io. *Euangelistæ, his sacrosanctis ac venerabilibus insignita constitit reliquijs.*

In primis, hoc altari ligneo, quod sancti Dei Pontifices & martyres ab apostolorum tempore habuerunt. In quo per cryptas & diuersa latibula missas celebrabant

perſequutionis rabie imminente. Super quo deſuper eſt Menſa Domini, in qua Chriſtus cœnauit cum diſcipulis ſuis in die cœnæ. Infra autem ſub altari ſunt de ſanguine & aqua de latere Chriſti ampullæ duæ. Item eſt ibi de cuna Chriſti. Tunica inconſutilis, & purpureũ ueſtimẽtum eius. Item ſunt ibi ſudarium quod fuit ſuper caput eius, & linteũ unde pedes diſcipulorum exterſit. De quinque panibus ordeacis. Item de cineribus, & ſanguine s. Ioãnis Baptiſtæ, & Cilicium eius, de pilis camelorum. De manna ſepulchri S. Ioannis Euangeliſtæ, & tunica eius: etiam pars catenæ cum qua ligatus uenit ab Epheſo: forcipes cum quibus tonſus fuit de mandato Cæſaris Domitiani. Sub iſto nempe altari eſt arca fœderis: in qua ſunt duæ tabulæ Teſtamenti: Virga Moyſi. & Virga Aaron. Eſt ibi Candelabrum aureum, & Thuribulum aureum thymiamate plenum: Et urna aurea plena Manna. Item de panibus propoſitionum.

Hanc autem arcam cum candelabro, & his quæ dicta ſunt, cum quattuor præſentibus columnis Titus & Veſpaſianus a Iudæis aſportari fecerunt de Hieroſolyma ad Vrbem, ſicut uſque hodie cernuntur in triumphali fornice, qui eſt ſupra eccleſiam s. Mariæ nouæ, ob uictoriam & perpetuum . . . . . reliqua non poſſunt legi.

In marmoreo ferculo ſuper altare s. Mariæ Magdalene, ſunt hæ reliquiæ: Caput s. Zachariæ patris s. Ioãnis Baptiſtæ in theca argentea. Caput s. Pancratij martyris in alia theca ex argento. Catena qua B. Ioannes euangeliſta uinctus de Epheſo ad Vrbem adductus eſt. Item uas quo idem ſanctus uenenum bibit, & illi nihil nocuit.

Item

Itẽ eiusdem sancti linea tunica. Theca argẽtea plena ossibus s. Mariæ Magdalenæ. Spatula B. Laurẽtij martyris. Interula linea D. N. Iesu Christi quam ei B. Virgo fecit, in capsula argentea. Linteus quo Christus apostolorũ pedes tersit. Pars harundinis qua percussus fuit in capite in domo Pilati. Forfices quibus B. Io. Euangelista attonsus fuit. Velum quo uelatum fuit corpus s. Saluatoris in cruce pendentis. Sudarium quo caput Christi in sepulchro positi inuolutum fuit. Cineris s. Ioãnis Baptistæ. Vestes & Capilli s. dei genitricis Mariæ. Dens s. Petri apostoli. Præputium circunciſionis Christi, quod tẽpore direptionis Vrbis amissũ fuit, nup uero inuẽtũ. Vas in quo est sanguis et aqua, q̃ fluxerunt de latere D. N. Iesu Christi. Frustulum crucis Christi. Plurimæ aliæ sine nomine sanctorum reliquiæ.

In sacrario est capsa lignea cum multis sanctorum sine nomine ossibus, puluere, & cineribus, q̃ olim in ecclesia s. Ioannis ante portam Latinam inuenta fuit, & eo translata. Item caput s. Gordiani, & cranium s. Epimachi, & aliæ multæ sanctorum reliquiæ.

Precãdi formula. *Ad altare sacramenti.* Miserere mei deus secũdũ magnã misericordiã tuã. Et secundũ multitudinẽ miserationũ tuarũ dele iniquitatem meam. Amplius laua me ab iniquitate mea, et a peccato meo munda me. Quoniã iniquitatẽ meã ego cognosco: & peccatũ meũ cõtra me est semp. Tibi soli peccaui, & malũ corã te feci; ut iustificeris in sermonibus tuis, et uincas cum iudicaris. Ecce enim in iniquitatibus conceptus sum, & in peccatis concepit me mater mea. Ecce enim ueritatem dilexisti: incerta & occulta sapientiæ

tuæ manifestasti mihi. Asperges me domine hyssopo, & mundabor: lauabis me, & super niuem dealbabor. Auditui meo dabis gaudium & lætitiam, & exultabũt ossa humiliata. Auerte faciem tuam a peccatis meis, & omnes iniquitates meas dele. Cor mundum crea in me Deus, & spiritũ rectum innoua in uisceribus meis. Ne proijcias me a facie tua: & spiritum sanctum tuũ ne auferas a me. Redde mihi lætitiam salutaris tui, & spiritu principali confirma me. Docebo iniquos uias tuas: & impij ad te conuertentur. Libera me de sanguinibus deus, deus salutis meæ: & exultabit lingua mea iustitiam tuam. Domine labia mea aperies, & os meum annunciabit laudem tuam. Quoniam si uoluisses sacrificium, dedissem utique: holocaustis non delectaberis. Sacrificium Deo, spiritus contribulatus: cor contritum & humiliatum, deus, non despicies. Benigne fac Domine in bona uoluntate tua Sion, & ædificentur muri Hierusalem. Tunc acceptabis sacrificium iustitiæ, oblationes & holocausta: tunc imponent super altare tuum uitulos. Oratio.

Deus, qui ut salutarem abstinentiam exemplo & lingua doceres, carnis nostræ mortalitate assumpta quadraginta dierum ieiunium mirabiliter obseruasti, & non in solo pane hominem uiuere, sed in omni uerbo quod ex ore diuino prodit, tentanti Satanæ respõdisti: concede nobis, lautissimos cibos, exquisitasque epulas, & omnia gulæ irritamenta respuere; & talẽ & taliter uictum quærere, quali & qualiter ad salutem, & uitã, uti salutaria præcepta tua præcipiunt; uitæ autem præsentiam & corporalis salutis munera ad ueræ æternæq;

uitæ

uitæ finem facias ordinare. Qui cum Patre & Spiritu.

Ad altare maius basilicæ Lateranensis. Antiphona. Gratias tibi deus, gratias tibi uera & una Trinitas, una & summa Deitas, sancta & una Vnitas, Pater, Fili, & Spiritussancte, miserere nobis. Vers. Benedicamus Patrem & Filium cum Sancto spiritu. Resp. Laudemus & superexaltemus eum in sæcula. Oratio. Omnipotens sempiterne deus, qui dedisti famulis tuis in confessione ueræ fidei æternæ Trinitatis gloriam agnoscere, & in potentia maiestatis adorare unitatem, quæsimus, ut eiusdem fidei firmitate ab omnibus semper muniamur aduersis. Per dominum nostrum.

De baptisterio Lateranẽsi, & eius ornamentis.

Quemadmodum magna antiquis patribus, in deligẽdis clericis, qui sacramenta plebi Dei, & in his baptismum omnium primum exhiberẽt, diligentia fuit (hinc enim muneris presbyterorum Cardinalium origo manauit) sic quoque non minus accurati fuere, & præsertim post pacem Christianis datam, in extruendis opportunis locis, in quibus a ministris ecclesiæ exhiberentur. Nam sicut ad orationem & uerbum Dei audiendum luculentissimas basilicas, ad Eucharistiam exhibendam aras & sacella; sic etiam ad baptismum tradẽdum, fontes & baptisteria amplissima exædificarunt. In cuius sacramenti exhibitione adeo diligẽntes fuere ueteres patres, ut ad id munus non nisi presbyteros uitæ sanctitate, doctrina, & religione claros crearint: & in multis ciuitatibus unum tantum per singulas urbes

fontem, siue locum, quem Baptisterium uocauere, prope maiorem ciuitatis basilicam, quæ Mater ecclesiæ uulgo dicitur, quod scilicet in unius Episcopi custodia esset, condiderunt. Quod ad nostra usque tempora aliquibus in urbibus obseruatum, quemadmodum Pisis, Florentiæ, Bononiæ, Parmæ, Vrbeueteri, & alibi licet intueri. In quo uno tingebantur pueri iuuenes, senes, diuites, & pauperes. Quare Gregorius Nazianzenus in Oratione de Baptismo obiurgat opulentos, quos pudebat cum pauperibus simul tingi. Is mos cum alibi, tum Romæ in usu olim erat. Vbi prope maiores Vrbis basilicas, Lateranensem scilicet, & Vaticanam, Sancti pontifices, Siluester, ex Constantini Augusti concessione, elegantissima lauacra siue baptisteria, multis donis, & maximis ornamentis referta, & Liberius construxere. In eis porro ueteres Pontifices baptizare solitos intelligitur ex Bonifacij Quinti constitutione apud Bibliothecarium, qui edixit, ne acolythus baptizaret cum diacono, sed subdiaconum sequeretur. Itẽ idem in uita papæ Hadriani scribit, Regem Francorum Carolum magnum cum clero, & populo Romano sabbato sancto stetisse in basilica Lateranensi, quousque in baptisterio sacramentũ baptismatis Pontifex cõficeret. Illud porro præter ingẽtes reddit⁹, quos paulo post enumerabo, ex Cõstãtini Augusti liberalitate, his quoq; donis ornauit B. PP. Siluester.

Id antiquitus totum erat ex lapide porphyretico: & omni, ex parte extra, & intra desuper, ac quantum aqua contineret, ex argento purissimo trium millium & octo librarum coopertum. In fontis medio supra colũnã porphyreticam erat phiala aurea librarum quinquagin

ta,

ta, in cuius annexo lychnuco, ex stipa ammianti arde bant balsam. CC. libræ. In labro fontis erat agnus aureus librarum XXX. aquam eò corriuatam fundens: ad cuius dexteram collocata erat imago s. Saluatoris argentea pedum quinum, librarum CLXX. ad leuam uero erat signum argenteum sancti Ioannis Baptistæ totidem pedum librarum C. In cuius manu erat index: Ecce agnus dei, ecce qui tollit peccata mundi. Ibidem etiam erant cerui argentei septem, fundentes aquam, singuli librarum XXC. Item thymiaterium aureum librarum X. gemmis prasinis & hyacinthinis XLII. undique ornatum. Aliquot deinde miri operis porphyreticas columnas cum elegantissimis epystilijs Imperator Constantinus aduexit, ut fontem ipsum perficeret; uerum impeditus ornamenta illa extra opus intacta dimisit. Quæ usque ad Xysti III. pontificatum ita permanserunt. Quarum octo suprapositis marmoreis epystilijs in eam quam nunc cernimus octangulam formam, supra ipsum fontem idē Pontifex erexit, uersibusque in zophoro incisis exornauit, ut in eius uita Bibliothecarius auctor ē. Quos iā exolescētes, & carie, tēporeq; fere consumptos, quāta potui diligētia admotis scalis descripsi: sūt aūt hi,

Gens sacranda polis hic semine nascitur almo,
Quam fecundatis spiritus edit aquis.
Virgineo fœtu genitrix ecclesia natos,
Quos spirante deo concipit, amne parit.
Cælorum regnum sperate hoc fonte renati,
Non recipit felix uita semel genitos.
Fons hic est uita, & qui totum diluit orbem,
Sumens de Christi uulnere principium.
Mergere peccator sacro purgande fluento,

Quem ueterem accipiet, proferet unda nouum.
Insons esse uolens isto mundare lauacro,
Seu patrio premeris crimine, seu proprio.
Nulla renascentum est distantia, quos facit unum,
Vnus fons, unus spiritus, una fides.
Nec numerus quemquam scelerum, nec forma suorum
Terreat, hoc natus flumine sanctus erit.

Hadrianus papa Romanus ingentis animi uir, patriæ ornamenta uetustate exolescentia renouare aggressus, multos aquæductus refecit; in quibus formam aquæ Claudiæ, quæ per mediam aream Lateranensem decurrit, renouauit: ex qua aquam in baptisterium Lateranense corriuauit, ut idem Bibliothecarius auctor est. Hadrianus quoque IIII. *muro in eodem baptisterio a tribus lateribus erecto, nauim eiusdem ecclesiæ coæquauit. Cuius tectum ruinam minans Leo x. & post Paulus* III. *nouissime Pius* IIII. *additis supra plumbeis laminis, & infra ligneis laquearibus exornatum, firmarunt. Baptisterij tholum Paulus* III. *restituit, & tignis suppositis reparauit. Nostra porrò ætate omnibus ornamentis, non solum aureis, & argenteis, sed etiam lapideis, quæ insignia fuere, ut uestigia subindicant, expoliatum, in eam quam nunc cernimus formam, redactum est.*

Baptisterium totum est forma octangula. In medio habet fontem in terra excauatum ad quinque ulnas, totum tabulis lapideis coopertum, præter pauimentum, quod est e calce: tribus gradibus in id descensus est; in cuius parte extat pilus lapidis Lydij, quem paragonem uocant, paruus, baptismatis usui, cum S. Siluestri papæ

pæ signo. Extremus Baptisterij paries intus totus erat porphyreticis, & marmoreis tabulis albis quadratis & oblongis ad regulam positis, & elegantissime incisis, uarijsque e tessellato opere emblematibus interiectis coopertus. Cuius tectum, quod supremum columellarum perystilium, contingit, paulo tamen tholo interius, refecit Leo X. Id enim eius insignia testantur.

In baptisterio Lateranensi antiquitus Romanus Pontifex sabbatis Paschæ, & Pentecostes baptismum celebrare solebant, & quotquot adferebantur pueros baptizare, ut ex antiquis libris ritualibus liquet.

Proximo uero Paschæ die, & feria II. quibus diebus Papa ter uesperas decantabat, primis Laterani celebratis, secundas in hoc baptisterio, tertias uero in Oratorio S. Crucis concinnebat.

De redditibus Baptisterij Lateranensis.

Multos & magnos redditus Baptisterio Lateranẽsi, quemadmodum & basilicæ S. Saluatoris, donauit ex suggestione S. Siluestri papæ, pius Imperator Constãtinus. Quorum seriem, & numerum ex Damaso & Bibliothecario hunc fuisse didici.

Massa Festi ex territorio Prænestino, præstans solidos ccc.

Massa Gaba ex agro Gabino, præstans solidos ccij.

Massa Pictas ex agro supra scripto, præstans solidos ccv.

Massa Statiliana ex territorio Sorano, alias corano, sol. ccc.

Massa Taurana in Sicilia ex agro Parthenicensi, sol.

solidos D.

Massa Laninas ex agro Carseolano, præstans solidos CC.

Massa Statiana ex agro Sabino, præstans solidos CCCL.

Massa Murina ex agro Albano, uia Appia solidorum CCC.

Massa Virginis ex agro Sorano, alias corano, solidorum CC.

Massæ Transmarinæ in Africa

Massa Vnicis ex agro Mucario, præstans solidos. DCCC.

Massa Capsis ex agro Capsitano, præstans solidos DC.

Massa Varia Sardana, præstans solidos D.

Massa Camaras ex agro Cirtano, præstans solidos. CCCCV.

Massa Numas in agro Numidico, præstans solidos DCL.

Massa Sulphurata ex Agro Numidico, præstans sol. DCCXX.

Massa Baldarioliaria in agro Numidico, solidorum DCCCX.

Massæ in Græcia.

Massa Cephaleia in Græcia, præstans solidos D.

Massa Amazon in Megalula, præstans solidos CCXXII.

Fundus Bassi, præstans solidos. CXX.

Fundus Catulli ex territorio Nomentano, præstans solidos L.

Intra

Intra Vrbem domus uel horti præstantes simul solidos MMCCC.

Sũma solidorum 10234. Nostratis pecuniæ 15351

Quorum reddituum nihil præterea superest.

Quod omnibus his spoliatum Honorius 3. papa cum suis quæ supererant pertinentijs, & oblationibus, & ædiculis quæ circum sunt, Canonicis Lateranensibus donauit.

Precandi formula in baptisterio, ad Spiritũ sanctum.

Veni sancte spiritus: reple tuorum corda fidelium, & tui amoris in nobis ignem accende. Vers. Emitte spiritum tuum & creabimur. Resp. Et renouabis faciem terræ. Oratio. Deus, qui corda fidelium sancti spiritus illustratione docuisti, da nobis in eodem spiritu recta sapere, & de eius semper consolatione gaudere. Per Christum dominum nostrum. Amen.

De porticu s. Venantij ante baptisterium.

Ante baptisterium Lateranense est porticus a proxima æde s. Venantij dicta, cuius ueteri tecto ruinam passo, aliud e tignis, & imbricibus factum est, quod duabus ingentibus columnis porphyreticis cum capitulis corinthijs, & duabus marmoreis, & crassissimis parastatis cum epystilio omnium pulcherrimo sustinetur. Ad terram intercolumnia tabulis marmoreis septa sunt, in cuius porticus dextero primo intercolumnio ita scriptũ est: In nomine domini, anno octauo Domini Henrici Imperatoris, indictione vij. mẽsis Iunij die V. &c. Pro columnarũ basibus sunt duo capitula Corinthia elegãtissima inuersa. Porticus habet ex utroq: latere duas absidas in hemycicli formã, quarum testudines pretioso musiuo

exornatæ

exornatæ sunt. In dextera sunt picti pastores armenta pascentes cum auibus, auiarijsque emblematibus scite expressis, Hæc absis habet altare marmoreum Deo & ss. Virginibus Rufinæ, & Secundæ dicatum, sub quo earũ dem Virginum corpora recõdita sunt ab Anastasio papa IIII. anno Domini MCLIV. Qui quum ante pontificatum esset episcopus Cardinalis Sabinus, & Papæ Vicarius, ea inuenerat, & pontifex factus id altare ipse consecrauit. Altera uero ædicula, cuius absis floribus uarij coloris e musiuo exornata est, habet altare muro fixum in ss. Andreæ apostoli, Luciæque uirginis honorem ab eodem pontifice dicatum, & utriusque sancti reliquijs reconditis consecratum. Quæ dedicatio facta est VI. Kal. Octobris, die ss. Cypriani, & Iustinæ, quorum etiam corpora in pilo marmoreo recondita sub eodem altari locauit, quæ sub altari sanctarum Virginum Rufinæ, & Secundæ inuenerat, quum ut ipsamet corpora reperiret, altius terram ea parte fodissет. Vtræque absides cum tota porticu antiquitus e tabulis uarijs marmoreis, & emblematibus diuersis coopertæ erant, quibus nunc pro maiori parte sublatis ineptæ quædam picturæ parietes occupant. Solum fuit, & nunc pro maiori parte adhuc est marmoreis tabulis stratum. Frons Baptisterij tota fuit opere tessellato ornata e lapillis uiridibus, rubeis, aureis, albis, & similibus, in quadratam, rotundam, oblongam, & ouatam formam periti artificis manu incisis. Quis porro hanc porticum condiderit adhuc mihi incompertũ est, nisi forte is fuerit Ioãnes papa Quartus Dalmata, qui proximam s. Venantij ædem ædificauit. Qua de causa etiam porticus sancti

cti Venantij dicta est. Ad hanc porticum antiquitus Romanus pontifex die Paschæ, & feria II. quibus ter uesperas celebrabat Laterani in baptisterio, & in oratorio sanctæ Crucis, ijs omnibus decantatis cum episcopis Cardinalibus, ceterisque ordinibus accedere, ibique in præparatis faldistorijs & sedibus cum Cardinalibus sedere solebat, nam minorum ordinum clerici, & laici in terra super tapeta quiescebant, ubi a priore diaconorũ Cardinalium, & alijs Primicerijs Papæ, & omnibus circunsedentibus propinabatur optimum uinum, quod claretum uocant. quo temporis interuallo Primicerius cum schola cantorum surgebat, & hanc laudem papæ Græca lingua ita decantabat.

Pascha sacrum nobis hodie ostensum est, pascha nouum, pascha sanctum, pascha mysticum, pascha maxime uenerabile est redemptoris. Pascha immaculatũ, pascha magnum, pascha fidelium, pascha ianuas paradisi nobis aperuit, pascha omnes reformans mortales. Nouum papam Pium Christe conserua, &c. Quibus peractis pontifex ad palatium reuertebatur.

De duobus oratorijs in baptisterio Lateranensi, sanctorum Ioannis Baptistæ, & Euangelistæ.

Hilarus papa, qui anno Domini CDLXI. post Leonis magni obitum, Romanus pontifex creatus fuit (ut Anastasius Bibliothecarius in eius uita auctor est) tria in basilicæ Constantinianæ baptisterio Oratoria condidit, s. Ioannis Baptistæ, s. Ioannis Enangelistæ, & sanctæ Crucis, & omnia ex argento, & lapidibus pretiosis

tiosis ornauit. Ex his duo quidem Oratoria, de quibus nunc verba faciam, S. Ioannis Baptistæ, & S. Ioannis Euangelistæ, in baptisterio Lateranensi quidem sunt; oratorium vero Sanctæ Crucis paulò extra id lauacrũ conditum est. Duoqus porrò in Baptisterio oratorijs ab e constructis Hilarus Papa in primis ianuas æreas argento cælatas fecit. Oratorium autem S. Ioannis Baptistæ à dextra baptisterij adhuc superest. Cuius Confessionem (vt idem Bibliothecarius tradit) fecit Papa Hilarus argenteam liqrarum centum, cui etiam crucem auream donauit. Item ante Confessionem ipsam posuit coronam argenteam librarum XX. Dedit etiam pharum cantharum librarum XXV. Lucernam auream cum lychnuchis luminum X. librarnm V. Ceruos argenteos tres fundentes aquam, singulos librarum XXX. Turrim argenteam com delphinis librarum LX. Columbã aurcam librarum II. Sub cuius altari muro affixo infinitas pene sanctorum reliquias suspensa tabella extare refert. Oratorium est paruum, quadratum, in cuius triqus angulis sunt tres columnæ alabastrinæ, nam quarta alio est emarmore. Testudo tota è musiuo pulcherrimo. Habet sub se absidulam staccatam, & elegantem. Pauimentum vermiculatum est. Olim totum oratorium, vt ex vestigijs liquet, taqulis marmoreis inciustatum fuit. Cuius ostij antæ ex epystilio vetusto & pulcherrimc fructo factæ sunt. Intus autem supra portæ zophorum est hic versus: Domine dilexi decorem domus Diæ Extra vero in epystilio: Hilarus Episcopus sanctæ plebi Dei. Ante portam est aliud peristylium marmoreum duabus columellis prophyreticis cum capitulis è lapide ophite,

ophite, quem serpentinum vocant, uiridibus fulcitum. Ianuæ æreæ sunt, olim argento cælatæ cum hac inscriptione: In honorem beati Ioannis Baptistæ, Hilarus Episcopus Dei famulus offert. Inter portam Oratorij & fontem Lateranensem pauimentum vermiculatum est. In hoc sacellum, in quo est remissio omnium peccatorum, mulieribus ingredi fas non est. In quo olim appensa erat eiusmodi tabula, reliquiarum nomina continens.

In nomine domini amē. Anno MCCCXI. Mēse Ianuario, Dominica prima post octauam Natiuitatis Domini, consecratum fuit altare capellæ beati Ioannis Baptistæ in fontibus, & in eodem altari sub lapide superiori reconditæ sunt sanctissimæ reliquiæ, videlicet: S. Iacobi fratris Domini. S. Matthæi apostoli, & euangelistæ. S. Thaddæi apostoli. S. Timothei discipuli s. Pauli. Sanctorum Innocentum. s. Zachariæ patris s. Ioannis Baptistæ. s. Simeonis iusti. ss. Stephani, Vincentij, & Christophori martyrum. s. Augustini Doctoris. ss. Mariæ Magdalenæ, & Marthæ. Sanctorum Benedicti, & Antonij abbatum. Sanctarum Luciæ, Margaritæ, Secundæ, & Rufinæ virginum. Sanctorum Vitalis, Blasii, XL. martyrum, Geruasii, Protasii, Stephani Papæ, Nazarij, Celsi, Antonij, Vincentij episcopi, Probi, & Hyacinthi martyrum. Sanctarum Victoriæ, & Euphemiæ virginum. Sanctorum Paterniani, Nerei, Achillei, Secundi, & Crescentij martyrum. Firenati, & Sociorum, Habundantij, Theodori, Alexandri Papæ, Theodori, Iuuentij, & Iuuenalis martyrum. De lapide loci vbi Christus est crucifixus. Quæ omnia sunt supra primam tabulam prædicti altaris,

ris, præter alias multas, quæ sunt sub lapide inferiori. Quarum nomina incerta sunt, & incognita. Quapropter sancti patres statuerunt, ne feminæ unquam ipsum sacellum ingrediantur. Hæc in antiquo libro Ioannis diaconi Lateranensis, scripta inueni.

Precandi formula.

Pater noster. Aue Maria. Antiphona. *Hic est præcursor dilectus, & lucerna lucens ante dominũ; Ipse est enim Ioannes, qui uiam domino præparauit in eremo: sed & agnum dei demonstrauit, & illuminauit mentes hominum; ideoque plusquam propheta uocatur, de quo Dominus dixit; Inter natos mulierum non surrexit maior Ioanne Baptista.* Vers. *Fuit homo missus a deo.* Resp. *Cui nomen erat Ioannes.* Oratio. *Deus, qui filio tuo domino nostro Iesu Christo B. Ioãnem Baptistã præcursorẽ misisti, da nobis qui eius commemorationem colimus spiritualium gratiam gaudiorum, & omnium fidelium mentes dirige in uiam salutis æternæ. Per dominum nostrum &c.*

De Oratorio s. Ioannis Euangelistæ.

Ex ædiculæ s. Ioannis Baptistæ regione a leua baptisterij aliud est Oratorium sancti Ioannis Euangelistæ, omnibus suis ornamentis etiam marmoreis expoliatum. Quod Hilarus papa, qui illud condidit, insigni argentea centum librarum Confessione, & cruce aurea exornauit. Supra primam eiusdem marmoream portam, qua ex lauacro iter est in uestibulũ ante sacellum, sunt eiusmodi uerba.

LIBE-

LIBERATORI. SVO. BEATO. IOANNI. EVANGELISTAE. HILARVS. EPISCOPVS FAMVLVS. CHRISTI.

Post hanc portam est uestibulum oblongum, & strictum, sine feneſtris, ex quo proditur in eccleſiam s. Venantij. In ueſtibuli medio e regione prioris portæ eſt aliud oſtium oratorij s. Ioannis Euangeliſtæ, quod quadratum eſt, & alio oratorio paulò maius: tectum habet fornicatum, & pulchro muſiuo pictum: ſuſtinetur quatuor marmoreis columellis octangulis cum capitulis Ionicis; tres habet abſidulas, omnes ſtuccatas, cum totidem altaribus e marmoreis tabulis eaſdem occupantibus: quæ intus inania columnarum porphyreticarum fragmentis innixæ ſunt: ſub quibus multas ſanctorum reliquias eſſe ferunt. Olim totum tabulis lapideis ornatum fuit, nunc ineptis picturis, & quibuſdam ſignis affectum eſt: ſolum marmoreum habet.

Precandi formula.

Pater noſter. Aue Maria. Antiphona. Iſte eſt Ioannes, qui ſupra pectus domini in cæna recubuit, beatus apoſtolus, cui reuelata ſunt ſecreta cæleſtia. Verſ. Valde honorandus eſt beatus Ioannes. Reſp. Cui Chriſtus in cruce matrem uirginem uirgini commendauit. Oratio. Eccleſiam tuã domine benignus illuſtra, ut beati Ioannis dilecti apoſtoli tui & euangeliſtæ illuminata doctrinis ad dona perueniat ſempiterna, & nos famulos tuos ab omni aduerſitate cuſtodi. Per dominum noſtrum.

De oratorio S. Crucis.

Retro baptisterium occidentem uersus, est oratorium sanctæ Crucis, ab eodem Hilaro papa factum, ad quod porta lauacri recentiori iter est. Id ante se areolam habet, olim parua porticu circundatam, cuius nunc septẽ columnæ & tres parastatæ supersunt ante baptisterium & idem oratorium. Cuius portæ peristylium duabus columnis alabastrinis sticatis sustinetur. In zophoro est uersus hic.

INTROIBO. IN. DOMVM. TVAM. ET. ADORABO. AD. TEMPLVM. SANCTVM. TVVM. IN TIMORE. TVO.

Nunc magna ex parte omnibus ornamentis suis, & marmoreis etiam spoliatum est, & eorum loco repositæ sunt inepti artificis picturæ. Nam (ut Bibliothecarius refert) papa Hilarus qui oratorium hoc condidit, illud multis & maximis donis exornauit. Inter quæ in eius uita hæc ipse commemorat.

In primis fecit in oratorio Sanctæ Crucis Confessionem, in qua lignum Dominicæ crucis, & crucem auream librarum XX. cum gemmis, collocauit. Confessionis ianuas argenteas librarum quinquaginta. Supra Confessionem arcum aureum librarum IIII. a columnis onychinis sustentatum, cum agno aureo pensante libras duas. Coronam auream ante Confessionem. Pharum cum delphinis librarum V. Lãpades aureas IIII. pensantes singulas libras duas. Nympheum, & triperticum ante oratorium ipsum, ubi erant columnæ, quæ dicuntur Hecatonpensa. Cuius (ut dixi) adhuc super-

sunt

sunt septem columnæ. Lacus & conchas cythariacas, alias castriatas duas cum columnis porphyreticis perforatis, aquam fundentes. Et in medio lacum porphyreti cum cum concha cithariaca in medio aquam fundente, circundata a dextris & sinistris, in medio cancellis æreis, & columnis cum fastigijs, & epystilijs undique ornatis ex musiuo, & columnis Aquitanicis, & Tripolitis, & porphyreticis. Quorum ornamentorum ne uestigium quidem aut umbra amplius superest.

Precandi formula ad omnis sanctos.

Pater noster. Aue Maria. Antiphona. S. Mariæ mater dei & uirgo, Angeli, Archangeli, Throni & Dominationes, Virtutes, Principatus & Potestates Cherubin atque Seraphim, Patriarchæ & Prophetæ, sanctæ legis Doctores, Apostoli, Euangelistæ discipuli domini, omnes Christi martyres, Euangelij Doctores, Sacerdotes, Leuitæ, sancti Cõfessores, Anachoritæ, Eremitæ, Virgines Christi, & Viduæ, sanctiq; oẽs intercedite pro nobis. Vers. Orate pro nobis omnes sancti dei. Resp. Vt digni efficiamur promissionibus Christi. Oratio. Omnipotens sempiterne deus, qui nos omnium sanctorum merita sub una tribuisti celebritate uenerari, quæsumus, ut desideratum nobis tuæ propitiationis abũdantiam multiplicatis intercessoribus largiaris. Per dominum nostrum.

Adijcit Bibliothecarius in eiusdem Pontificis uita: Hilarum papam aliud oratorium in honorem s. Stephani in baptisterio Lateranensi construxisse: cuius (quod sciam) nulla uestigia extant.

Ioannes Canonicus regularis, Lateranensis

monasterij, & diaconus, qui ante annos CCCC. Alexandro Papæ iii. librum de basilicæ Lateranensis dignitate conscripsit, refert prope hanc sanctæ Crucis ædiculam fuisse aliud oratorium s. Gregorij nomine fabricatum, in quo vsque ad sua tempora eiusdem sancti Patris lectulus iuxta aram permanebat, cuius vestigia aliquot cum picturis ponè sacellum sanctæ Crucis in vinea Marij Fregepanis extare opinor.

De Ecclesia S. Venantij.

INter absidam S. Andreæ, quæ est in porticu ante baptisterium Lateranense, & oratorium S. Ioannis Euangelistæ, a latere fontis septentrionem versus est oratorium, immo potius ecclesia quadrata S. Venantij, quam Ioannes Papa iiij. Dalmata, qui anno Domini DCXXXVIII. creatus fuit, condidit, & sub eius altari corpora sanctorum martyrum Venantij, Domnionis, Anastasij, Mauri, Asterij, Septimij, Sulpiciani, Telij, Antiochiani, Pauliniani, & Caiani, ex Dalmatia & Istria Romam aduecta, recondidit. Quam multis muneribus donauit, arcubus scilicet amplis duobus, pensantibus singulis libras XV. simul, & alijs multis vasis argenteis.

Ecclesiæ paries in qua est chalcidica, antiquitus vsque ad zophorum è tabulis marmoreis incrustata fuerat, supra zophorum vero vsque ad tectum è musiuo ornata est. In absidæ fornice opere tessellato picti sunt B. virgo, in medio sancti Petrus, Paulus, Ioannes Baptista, & Ioannes Euangelista; item ss. Venantius, & Domnio

martyres

martyres cum pallio libros in manibus tenentes. Ioannes IIII. *qui basilicã inchoauit, & eius successor Theodorus, qui forte eam perfecit, cum pallio & planetis cæruleis sine mitra uel aliquo capitis ornamento. Quorum Ioannes ecclesiam, Theodorus uero librum in manibus tenent. Supra absidem in pariete paulo infra tectum, est imago S. Saluatoris cum duobus ex utroque latere angelis, & his etiam sanctis. uidelicet, s. Paulinianus, s. Telius, s. Asterius, s. Anastasius coronas in manibus tenentes: s. Maurus cum pallio, s. Sulpicianus diaconus, s. Antiochianus, & s. Caianus cum coronis in manibus. Supra quorum signa, sunt tres fenestræ clusæ cum quattuor interstilijs euangelistarum animalibus, item Hierusalem & Bethleem ciuitatibus. In zophoro absidis sunt hi e musiuo uersus:*

MARTYRIBVS. CHRISTI. DOMINI. PIA.
VOTA. IOANNES
REDDIDIT. ANTISTES. SANCTIFI--
CANTE. DEO

AC. SACRI. FONTIS. SIMILI. FVLGENTE.
METALLO
PROVIDVS. INTSANTER. HOC. COPV
LAVIT. OPVS

QVO. QVISQVIS. GRADIENS. ET. CHRI--
STVM. PRONVS. ADORANS
EFFVSASQVE. PRECES. IMPETRAT.
ILLE. SVAS

Ara maxima intus uacua est, & paulo supra aliquot gradus eleuata prope absidam. Habet supra se ciborium marmoreum, quattuor nobilissimi operis columnis albis striatis cum capitulis ornatissimis sustentatum, sub quo corpora sanctorum, quos supra enumeraui, dormiunt.

De monasterio Honorij papæ iuxta Lateranum.

Honorius papa (ut auctor est in eius uita Bibliothecarius) in domo sua iuxta Lateranum monasterium condidit in honorem Dei, & beatorum apostolorum Andreæ, & Bartholomæi, quod Honorij appellabatur. Cui prædia patrimonij sui, & multa dona obtulit. Ita ille. Ceterum quo in loco id, uel qua parte fuerit, quū hodie aut dirutum, aut mutato nomine incognitum sit, incompertum est. Forte erat ubi nunc domus hospitalis esse uidimus.

De Patriarchio Lateranensi.

Patriarchium, siue Palatium Lateranense prope basilicam Constantinianam eodem quo basilica condita est tempore, a beato Papa Siluestro Constantini Imperatoris sumptibus exædificatam fuisse opinor. Quod quamquam apud probatos scriptores nō meminerim me legisse, id tamen facile suspicor: quod & uetusta patrum per manus traditione hoc acceperimus: & qui id prætera extruxerit, nemo (quod sciam) memoratur, præsertim quum qui alia Patriarchia condiderint memoria extet, & speciatim earum quæ sunt iuxta s. Petrum in Vaticano, & a recentioribus ante quadringentos annos scriptoribus id aperte referatur. Primus, qui Lateranensis Palatij Siue Patriarchij, quamquam obscure, men-

mentionẽ faciat, est Anastasius Bibliothecarius in uita sancti Siluerij Papæ, qui anno salutis DXXXV. Romanus pontifex est factus. Vbi recitans quorundã subornatorum testium aduersus Papã accusationes, qui Gothis tum Vrbem obsidentibus, eam ipsam prodere uoluisse affirmabant: Illum in hunc modũ Vithegi Gothorum regi scripsisse asseuerabant: Venit ad portã quæ appellatur Asinaria (hæc est s. Ioannis Basilicæ proxima) iuxta Lateranas, (quòd scilicet eo loci tũc maneret põtifex) & ciuitatẽ tibi trado, & Belisarium patricium. Idẽ paulò post apertius Palatij mentionem facit in uita Vigilij Papæ, qui post Siluerium statim pontifex fuit, ubi de Theodora Augusta Iustiniani Imperatoris uxore loquens, ita scribit: Cognoscens Augusta, quod Vigilius Papa reuocare nollet Anthimum Patriarcham Cõstantinopolitanum hæreticum, misit Anthimũ Scribonẽ cũ iussione Romã ad Belisarium dicens: Exceptis oĩbus, in basilica s. Petri parce. Nã si Lateranis, aut in palatio, aut in qualibet ecclesia inueneris Vigiliũ, mox impositũ in nomine perduc eum usque ad nos. Et pauló infra: Vigilius ex Vrbe discedens, reliquit Romã Ampliatũ presbyterum, & uicedominum suum, & Valentinum episcopum Sanctarum Rufinæ, & Secundæ ad custodiendum Lateranas, & gubernandum chorum. Idem in uita Ioannis III. papæ. Hic (inquit) constituit, ut oblationis, & hamulæ, uel luminaria in cœmeterijs sanctorum martyrum, per omnes dominicas de Lateranis ministrarẽtur. Vbi sine dubio de Palatio loquitur. Ceterum Sanctus Gregorius Papa Libro regesti sui xi. apertissime Patriarchij Lateranẽsis mẽ

tionem.

tionem his uerbis facit: In nomine domini dei & Saluatoris nostri Iesu Christi, indictione VI. die XXIII. mensis Nouembris, temporibus domini beatissimi Papæ Gregorij, coronatus est Phocas, & Leontia Augusta, septimo palatio quod dicitur Secundianas: uenitque eorum Icona Romam, VII. Kal. Maij: & acclamatum est eis in Lateranis, in basilica Iulij ab omni clero uel senatu, Exaudi Christe: Phocæ Augusto, & Leontiæ Augustæ uita. Tunc iussit ipsam Iconam domnus beatissimus & Apostolicus Gregorius Papa reponi in oratorio sancti Cæsarii martyris intra palatium. Ex quibus scriptoribus aperte liquet s. Gregorij tempore ante annos plus minus mille, palatium siue patriarchium Lateranense prope basilicam Constantinianam situm Romanorum pontificum peculiare domicilium fuisse; quod a multis pontificibus reparatum, nouisque in dies fabricis, oratorijs, aulis, basilicis, cameris, triclinijs, porticibusque antiquis dirutis renouatum, & auctum, passim in ipsorum uitis legitur. Patriarchij porrò Lateranensis nomine intelligitur primum aula magna, quam Salam concilij uocant, pulpitus marmoreus Bonifacij VIII. papæ, porticus duæ, quibus ex eo loco iter est ad scalam sanctam, & ædiculam Sancta sanctorum. Item palatium omne quod ab area, quæ ante frontem basilicæ Constantinianæ est, altissimis parietibus, menianis, porticibus, & multis, maximisque parietinis refertum, nunc pene totum dirutum, & sine contignatione, tecto, solarijsque cernitur. Cuius portæ ualuis æreis ornatæ sunt, e regione Sancta sanctorum. Zacharias papa porticum ante patriarchium Lateranense (ut

tradit

tradit Bibliothecarius) sacris imaginibus ornauit: ubi etiam omnem substantiam suam per manus Ambrosii primicerij notariorum introduci mandauit. Fecit autē a fundamentis ante Scrinium Lateranense porticum, atque turrim, ubi & portas æreas, atque cancellos instituit, & pergulam Saluatoris ante fores ornauit, & per ascendentes scalas in superioribus super eandem turrim triclinium, & cancellos æreos construxit, ubi & orbis terrarum cosmographiam depinxit, atque diuersis uersiculis exornauit, & omne patriarchium pene de nouo restaurauit, in magna enim penuria eundem locum inuenerat. Hæc ille. Fecit etiam in eodem palatio basilicam, quæ Panetaria dicebatur, de qua infra dicam. Idem quoque Pontifex in ipso Patriarchio inuenit reconditum caput s. Georgij martyris in antiqua capsa, cum Græcarum literarum inscriptione id significante; quod cum clero & populo Romano psallēdo ad eius diaconiam, quæ in Velabro sita est, solenni ritu deportauit, atque recondidit; idem pontifex statuit, ut singulis diebus alimenta de patriarchio Lateranensi a cellario suo pauperibus, & peregrinis egenis præberentur, qui ad sanctum Petrum permanebant. Itidem omnibus inopia pressis, & infirmis per singulas Vrbis regiones præstari iussit.

In uita quoque Hadriani primi sic scribit Bibliothecarius: Pontifex sub ualidissimis obligationum interdictionibus edixit, ut in perpetuum singulis diebus centum pauperes ad minus, & si etiam plus fuerint, congregarentur in Lateranensi patriarchio, & constituerentur in porticu, qui est iuxta scalam (quam nunc Sanctam

ctam dicimus, ideſt, ſub porticibus porticus ueteris Lateranenſis, quæ nunc obſtructæ ſunt) quæ aſcendit ad patriarchium, ubi etiã dicti pauperes depicti erant; & quinquaginta panes penſantes ſinguli libras duas, ſimulque & uini decimata duo penſantia ſingula libras LX. & ollæ pulte plena diſtribuerentur ſingulis diebus opera fideliſſimi pientiſſimique alicuius paracellarij ijſdem pauperibus Chriſti, ut unuſquiſque eorum panis, uini, pultiſque partem acciperet.

In eodem patriarchio Leo III. papa, multa amplæ ædificia conſtruxit, inter hæc maximam aulam, quæ introeuntibus interiorem patriarchij partem ſtatim ante ualuas æreas occurrit, quam tribus chalcidicis, in poſtico ſcilicet, & a lateribus auxit, cunctaque uarijs picturis, & muſiuo exornauit.

Leo porrò IIII. papa, ſedilia in ingreſſu patriarchij marmoribus conſtruxit, quæ nullus unquam pontificum, ut perficeret, cogitarat. Solarium quoque, quod Leo III. conſtruxerat, quum præ uetuſtate fractis trabibus ruinæ proximum eſſet, nouum in meliorem formã reſtaurauit. Antiquas ſacri palatij Lateranenſis & bonas quaſdã conſuetudines prædeceſſorum ſuorum tẽporibus antiquatas, ad memoriam reducens, cunctas renouauit, & perpetuas eſſe iuſſit. Cuiuſdam patriarchij ſcalæ ſic mentionẽ facit Bibliothecarius in uita Stephani III. Philippus presbyter de patriarchio Lateranenſi expulſus, per ſcalam, quæ ducit ad balneum, diuertẽs, ad ſuum reuerſus eſt monaſterium.

Poſt Leonẽ IIII. lungo annorũ interuallo (quãquæ ueriſimile, imo neceſſariũ ſit, multos Pontifices Lateranẽſes

ſes ædes reſtituiſſe, multas in ijs fabricas cõſtruxiſſe, & uetera reparaſſe, neminẽ inueni uſque ad Calliſti Papæ II. tẽpora, qui aliquid in patriarchio cõſtruxerit. Is anno domini MCXIX. creatus, pace cum Henrico V. Imperatore poſt ſexagĩta fere annorũ diſſidiũ facta, animũ ad reparãdũ patriarchiũ Lateranenſe, diuturni ſchiſmatis cauſſa a ſuperioribus põtificibus diu uexatis et profugis negligentius habitũ, & ideo ruinæ expoſitum, conuertit. Ante oĩa igitur in medio palatio interiori a fundamentis ædificauit Oratorium ſiue ædiculam in honorem s. Nicolai Epiſcopi, pulchram, & oblongam, cũ tecto ligneo imbricato, quam etiam totam pinxit, in cuius abſida eos omnes Romanos pontifices, qui ante ſe fuerunt, ab Alexandro II deinceps pingi iuſſit, quãquam fœdiſſima pictura. Hi fuere Alexander II. Gregorius VII. Victor III. Vrbanus II. Paſchalis II. Gelaſius II. Item his adiunxit ex antiquis ſanctos Leonem, & Gregorium magnos, & ſe ipſum in abſidæ teſtudine ad pedes Saluatoris. In cuius altari multas reliquias recondidit. Hanc porrò ædiculam peculiari Romani pontificis uſui ipſe condidit: iuxta quam idem Pontifex duo coniuncta conclauia ſiue cubicula, ſub quibus ueſtiariũ, ideſt, guardarobã addidit, cõſtruxit. Cubiculorũ uero unũ iconijs picturis exornauit, quod audiẽtiæ addixit, & rebus publicis tractãdis. In quo ſuperiora oĩa ſchiſmata, quæ eccleſiaſticæ libertatis aſſerendæ cauſſa exorta fuerãt, annotauit: vt Alexandri II. cũ Cadolo Parmẽſe, Gregorij VII. Victoris III. & Vrbani II. cũ Ghiberto Rauẽnate, & Paſchalis cũ tribus adulterinis alijs põtificib⁹. Poſtremò pacẽ, quã ipſe cũ Hẽrico V. Imꝑatore, eiuſq;

Imperatoris

Imperatoris priuilegium in tabula magna descriptũ adiunxit: quæ adhuc uetustate exolentia pene cerni possunt. Sub Alexãdri itaque II. *tabula, in qua ipse pictus est, cum Cardinalibus pedibus Cadolum conculcans, sunt huiusmodi uersus*

REGNAT ALEXANDER CADOLVS CADET ET SVPERATVR
. . . . . NIHILATVR . . . . . .

Sub Gregorij uero VII. *Victoris* III. *& Vrbani* II. *Signis, sunt eiusmodi alij duo uersus.*

GREGORIVS, VICTOR, VRBANVS CATHEDRAM TENVERVNT
GIBERTVS CVM SVIS TANDEM DESTRVCTI FVERVNT

Sub Paschalis uero, & Gelasii II. *simulachris quosdam schismaticos pontifices sub pedibus tenentibus, sunt hi alij duo.*

Ecclesiæ decus PASCHALIS PAPA SECVNDVS
Albertum damnat, MABINVLFVM, THEODEKICVM

Sub Calisti uero II. *figura, sunt hi*

ECCE CALIXTVS HONOR PATRIAE,
DECVS IMPERIALE
NEQVAM BVRDINVM DAMNAT, PACEMQVE REFORMAT.

Qui-

Quibus figuris ostendebat Romanam Ecclesiam sub Alexãdro II. excuti cœpisse Imperatorum iugum, qui eam oppressam tenebant: & sub se Pontifice id omnino perfectum esse, ut non solum ecclesia Romana, sed omnis Christiana Ecclesia, in libertatem uindicata esset, quando pace cum Imperatore Henrico V. facta, omnes, quas non tantum in Romano pontificatu, sed etiam in omnibus alijs Cathedralibus Ecclesiis siue Abbatijs rationes, iurisdictiones, priuilegia, & iura a superioribus Romanis pontificibus, ut Hadriano, Leone VIII. & Clemente II. Imperatoribus Carolo Magno, Othone, & Henrico III. concessa, eiurasse, & abdicasse, liberasque in omnibus Ecclesiis & Abbatijs per clerum, & monachos electiones fieri permisisse. Priuilegij porrò Henrici V. a Calisto II. concessi, quod adhuc (quamquam exolescens) muro pictum cernitur, exemplum sequens est.

EGO HENRICVS DEI GRATIA, ROMANORVM IMPERATOR AVGVSTVS. *Pro amore Dei, & S. R. E. & domini papæ Callisti, & pro remedio animæ meæ dimitto Deo, & sanctis eius apostolis Petro & Paulo, Sanctæ Catholicæ Ecclesiæ omnem inuestituram per annulum, & baculum: & concedo in omnibus ecclesiis fieri electionem, & liberã consecrationem. Possessiones, & regalia B. Petri, quæ a principio huius discordiæ usque ad hodieruum diem, siue tẽpore patris mei, siue etiam meo, ablata sunt, quæ habeo eidem Sanctæ Romanæ Ecclesiæ restitutio; quæ autem non habeo, ut restituantur fideliter iuuabo, possessiones*

sessionis etiam omnium aliarum ecclesiarum, & principum, & aliarum tam clericorum, quàm laicorum, consilio principum, & iustitia, quæ habeo, vt reddantur fideliter iuuabo. Et do veram pacẽ Calliſto Papæ S.R.E. & omnibus qui in parte ipsius sunt vel fuerunt, & in quibus Sancta Romana Ecclesia auxilium postulauerit, fideliter iuuabo.

CALLISTVS EPISCOPVS SERVVS SERVORVM DEI DILECTO FILIO SVO HENRICO DEI GRATIA ROMANORVM IMPERATORI AVGVSTO, *salutem & Apostolicam benedictionem. Concedo electiones Episcoporum, & Abbatum Theutonici Regni, quæ ad regnum pertinent, in præsentia tua fieri, absque Simonia, & aliqua violentia; vt si qua inter partes discordia emerserit, Metropolitani, & prouincialium consilio, vel iudicio, saniori parti assensum, ac auxilium præbeas; electus autem regalia per sceptrum a te recipiat (exceptis omnibus quæ ad Romanam Ecclesiam pertinere noscuntur) & quæ ex his iure tibi debet, faciat. Ex alijs vero partibus Imperij consecratus, infra sex menses regalia per sceptrum a te recipiat. De quibus verò mihi querimoniam feceris, secundum officij mei debitum auxilium meum præstabo. Do tibi veram pacem, & omnibus qui in parte tua sunt, vel fuerant tempore huius discordiæ. Datum Anno* MCXXII. IX. *Kal. Octobris.*

Hæc omnia in priori cubiculo annotata sunt. Alterum vero cubiculum huic proximum & varijs picturis ornatum, particularibus Pontificum vsibus Calliſtus

Papa

papa addixit, quod adhuc semifractum, & sine tecto superest. Idem etiam Pontifex aquam ex antiqua forma ad portam Lateranensem corriuauit, lacumque equorum potui ibidem fecit, & aliquot supra ipsum riuum molas, palatij usibus construxit, uineas quadam secus locum arboribus fructiferis refertas ad pontificum oblectationem plantauit.

Innocentius II. Papa in penitiori parte Lateranensis patriarchij duo alia cubicula a fundamentis fecit, retro, ædiculã S. Nicolai, ea parte quæ frõtẽ basilicæ Lateranensis respicit (hæc adhuc semirupta supersunt) q̃ uarijs picturis ornauit: in quorũ uno coronationem Lotharij II. Imperatoris ab se in basilica Lateranensi consecrati pinxit. In cuius tabulæ prima parte pictus est Rex, qui ante portas basilicæ Lateranensis iurat Rmanis se conseruaturum consuetudines suas: post a Papa suscipitur, amplectiturque, deinde coronatur. Cui picturæ hi uersus suppositi fuerunt.

REX STETIT ANTE FORES IVRANS
PRIVS VRBIS HONORES
POST HOMO FIT PAPAE SVMIT QVO
DANTE CORONAN

Quos uersus Fridericus Barbarussa Imperator tanquam in Imperij præiudicium, quod non a papa, sed a Deo immediate esse contendebat, eradi iussit, ut tradit Otho Frisingẽsis in lib. de rebus gestis Friderici Impatoris. Totũ porrò ipsũ Patriarchiũ idẽ Põtifex renouauit.

Hadrianus autem IIII. conclauia fere omnia, & cameras in eodem palatio uetustate collabentia, restituit, cisternamque capacem fabricauit,

patriarchio admodum neceßarium.

Clemens papa III. *Lateranenſe palatium haud mediocri impẽſa ampliauit, parietes altiores fecit, puteũ ante ſtatũam equeſtrem æneam M. Aurelij, quæ in campo erat, conſtruxit.*

Cæleſtinus III. *cubicula aliquot, & conclauia, in eodẽ palatio cõdidit, ut ex eius inſignibus, quæ hactenus in marmoreis paraſtatis uidentur, liquet: portas æreas patriarchij interioris & exterioris fecit, quæ nunc etiã uiſuntur. Quarũ interiores hanc inſcriptionem habẽt,*

INCARNATIONIS DOMINICAE ANNO MCXCVI.
PONTIFICATVS VERO DOMINI CAELESTINI PAPAE III.
ANNO VI. CENCIO CAMERARIO MINISTRANTE.
HOC OPVS FACTVM EST.

Exteriores uero, quæ ſuper gradus ſcalæ ueteris palatij Lateranenſis ſunt, hanc inſcriptionem habent.

ANNO V. PONTIFICATVS DOMNI CAELESTINI PAPAE III.
CENCIO CARDINALE S. LVCIAE, EIVSDEM DOMNI PAPAE CAMERARIO IVBENTE
OPVS ISTVD FACTVM EST.

Hadrianus poſtea V. palatiũ Lateranenſe lõga ꝑdeceſſorum ſuorũ abſentia ruinæ proximũ, reparari iuſſerat,

ſed

sed morte præuentus totum negotium imperfectum Nicolao III. reliquit, qui omne pene restituit uetustate dilabens, quo Pontifices seditionibus Romanorum intestinis uexati diu abfuerant.

Clemente V. in Gallijs ab Vrbe cũ Curia absente (uti supradixi) cum basilica Lateranensi palatium quoá omne incendio consumptum est, tum ipse tum qui ei successore Ioannes XXIII. & Benedictus XII. missis cum magna auri summa ministris, restituerunt.

Gregorio porrò XI. ex Gallijs ad Vrbem cũ Romana curia reuerso, & paulo post mortuo, qui ei successit Vrbanus VI. parum in Vrbe uixit: sed Bonifacius IX. Neapolitanus occasione molis Hadriani, quam in munitissimam arcem prius conuerterat, ductus, primus omniũ Romanorum pontificum Lateranensi palatio omnino relicto, apud Basilicam s. Petri sedes perpetuas posuit; præsertim quum ibidem paulo ante Vrbanus V. egregias ædes struxisset. A quo tempore deinceps Lateraní nullus Romanorũ pontificũ amplius habitauit. Quare breui factũ est, ut palatiũ ipsum ruinæ expositũ esset.

Eugenius IIII. non nihil in eo restituit.

Nouissime Xistus IIII. omne pene collapsum reparauit, nouas portarum antas fecit.

Leo X. quum Lateranensem basilicã uisitasset, oĩbus Cardinalibus & nobilibus Vrbis comitatus, episcopatus Romani (ut dicitur) possessionem accepisset, in eodem palatio aliquando pernoctauit.

Postremo sub Paulo III. & Iulio III. ruinã minitans, eorundẽ permissione a canonicis dirutũ est, cõtignationesq; oẽs cũ trabibus & imbricibus tegulisq; ab eisdẽ

in eccleſiæ uſum translata: ita ut ex tãta machina nihil præterea quàm ingẽtes parietinæ, craſſiſſimæ paraſtatæ, & maxime aggerũ ac murorum ſtrues, omnes ſine cõti gnatione ſuperſint. Extant adhuc ueſtigia & parietes aulæ Leonianæ, cubiculorũ Innocẽtij II. & Calliſti II. ædiculæ S. Nicolai, & conclauiorum Cæleſtini, III. quæ uel ex inſignibus, uel picturis, aut elogijs adhuc agnoſci poßunt, quamquam nullus ad ea niſi admotis ſcalis modo aditus ſit.

De baſilica Leonina minori.

Introeuntibus interiorem Patriarchij partem ſupra aliquot gradus ſtatim ſeſe offert aula magna cum tribus tribunis, quã a Leone III. conditore Leonianã aulã ue teres uocabant. Hæc uel muſiuo, uel marmorea cruſtatione, tota exornata erat. Supereſt adhuc uetuſtum e muſiuo emblema circum abſidã tribunæ in poſtico aulæ, in quo S. Petrus ſedens pictus eſt, qui Carolo magno Imperatori leua uexillum, Leoni uero papæ III. dextra pallium ante ſe genuflexis porrigit, cum hiſce inſcriptionibus: SANCTISSIMVS.D.N.LEO III. PAPA. Item, D.N.CARVLO REGI. Infra uero ſub s. Petri pedibus.

BEATE PETRE . . . . . .
. . . . . LEONI PAPAE ET BITORIA
CARVLO REGI DONA

Hæc (ut dixi) antiquitus baſilica Leoniana minor ad differentiã maioris, q̃ & Caſa maior uocabatur, dicta eſt; eratq; iuxta põtificis cubicula ſiue cameras, in qua pontifex

pontifex, in quibusdam præcipuis solennitatibus cũ Cardinalibus comedere solebat, ut secũda & tertia feria Paschæ, & alijs quibusdam diebus. In ea quoque publici conuentus, siue consistoria fieri solebant: nunc tectum & pauimentum dirutum est, supersuntque tantum altissimæ parietinæ, quibusdam pretiosi operis columnis ornatæ.

De porticu Lateranensi.

Ante palatium Lateranense (cuius frons aliquãdo totus opere arcuato aptus erat, hodie uero arcus oẽs muro clausi sunt, præter arcũ portæ palatij ueteris, quæ habet ualuas æreas, a Cælestino III. factas) est porticus antiqua uersus septentrionem locata, ad quam per gradus scalæ sanctæ aditus est: olim fuit tota & marmoreis tabulis incrustata, & uarijs e musiuo emblematibus ornata, nunc ea diruta, omnia fere uetustate consumpta sunt. Initio porticus occidentem uersus in fine alterius porticus, quæ hospitale, & pulpitum Bonifacij VIII. respicit, est antiqua fabrica, siue uetus aula quadrata, quam ueterem basilicam fuisse opinor: nunc clusa, & pro domo in usu est. Prope est oratorium sancti Siluestri. Deinde porta, quæ respicit gradus scalæ, (quã nunc Sanctã uocant) antiquitus uero patriarchij erat; cuius fores æneæ sunt a Cælestino III. factæ. Deinde est columella in duas partes diuisa cum proximo altari muro affixo. Postea a dextra sunt Portæ Lateranẽsis patriarchij interioris, post uestibulum ante oratoriũ Sãcta sanctorum, quod oratoriũ siue basilica S. Gregorij dicebatur, duob' altarib' uacuis, altero muro affixo prope fenestrã & cãcellos

oratorij sancti Laurentij, altero in eius medio. Postea est oratorium S. Laurentij, siue Sancta sanctorum, quod a multis & celeberrimis reliquijs ita appellatur. In fine vero porticus orientem versus prope magnã fenestrã, est altare supra veterem basim cum hac inscriptione.
CALLISTVS PAPA III AN. MCCCCLVII.
Porticus ineptis quibusdã picturis exornata est. Supersunt etiam nunc tenuia quædam vestigia veteris incrustaturæ e lapillis tessellatis.

De pulpito Bonifacij VIII. Papæ.

INter aulã (quã salam Concilij) uocant, & hãc quã supra descripsi porticum, est alia porticus oblonga, & de nouo restituta, qua ad palatium ex basilica Constantiniana & sala concilij iter est; in cuius fine occidentem versus est pulpitũ marmoreum a Bonifacio VIII. factum, totum fere depictum, & emblematibus ornatũ. Pulpitum extra concilij aulam porrectum est, totum è lateribus & marmore factum. Picturæ pro temporum conditione elegantissimæ existimantur, Cimabouis egregij pictoris manu factæ, qui primus Italiæ picturã post antiquos restituit. In his pictus est Bonifacius VIII. populo ex eo mœniano benedicens, Constantini baptismus, & basilicæ Lateranensis exædificatio: multis in locis sunt familiæ Caietanæ, ex qua Bonifacius fuit, insignia, cum hoc elogio.
DOMINVS BONIFACIVS PAPA VIII. FECIT TOTVM OPVS PRAESENTIS THALAMI.
ANNO DOMINI MCCC.

Ante

Ante quas ꝓxime descripsi porticus, est cãpus Lateranẽsis amplissimus, aquæ Claudiæ formas pertingens, in quo olim fuerunt multæ præclaræ domus: in his Cancellarij, Camerarij, Episcopi Albanensis, & aliorum, quarum adhuc vestigia, & parietinæ supersunt. Fuit etiam ibi antiquitus M. Aurelij ænea equestris statua, quam Xystus iiij. è sordido loco in augustiorem in area ipsa reposuit; quam postremò Paulus iij. in aream transtulit capitolinam. Nõ abre autem in Lateranensi area diu fuit M. Aurelij equestris statua, quum ipsum his in locis natum fuisse referat in eius vita Iulius Capitolinus.

De aula quam nunc Salam concilij vocant.

Sinistra basilicæ Lateranẽsis parte est porta, qua ꝑ aliquot marmoreos gradus ascenditur ad aulam amplã & spatiosam, quæ concilij sala hodie P nominatur. In cuius absidæ fornice est hoc signũ L. O. E, id est, Leo Papa, qui musiueis signis ineptis eã A ornauit. Hæc aula nostris temporibus Sala cõcilij dicitur, quod ibi primus (vt opinor) Eugenius iiij. concilium celebrare disposuerit, & nouissime Iulius ij. celebrarit. Antiquitus ab amplitudine Casa maior, vel ab auctore Basilica Leoniana dicebatur, quam Leo Papa iij. pontificum Romanorum vsui constituxit, & exornauit. In qua diebus quibusdam solennibus, vt Paschatis, & Natalis domini, Romani pontifices cum Cardinalibus prandere solenni ritu consueuerant. Eam (vt scribit Anastasius Bibliothecarius) Leo iiij. renouauit. Accubitũ enim (inquit) quẽ Leo iij. papa à fundamẽtis constituxerat, & multa in

eo neceßaria ornamenta parauerat, et tunc præ uetuſtate, & prædeceßorum ſuorum pontificũ incuria deperdita fuerãt, idem Leo IIII. *alacriter nimis oĩa ea quæ deleta fuerant, renouauit. Ibi enim die Natalis domini Gregorius* IIII. *&* Sergius II. *papæ epulari ſolebant. Ita ille. Die uero Paſchæ finita miſſa, quam Pontifex ad S. Mariam Maiorem celebrare ſolebat, coronatus cum proceſſione ad Palatium reuertebatur; & acceptis laudibus a Cardinale S. Laurentij, ducebatur a primicerio, ſecundicerio, atque iudicibus cum mitra intra baſilicam hanc magnam Leonianam, quæ dicebatur Caſa maior, ubi eo die comedere ſolebat. Hoc innuere uidetur Oratio, quæ ſcripta eſt in zophoro abſidæ maioris, ſic.*

DEVS. CVIVS. DEXTERA. BEATVM. PETRVM. AMBVLANTEM. IN. FLVCTIBVS. NE. MERGERETVR. EREXIT. ET. COAPOSTOLVM. EIVS. PAVLVM. TER NAVFRAGANTEM. DE. PROFVNDO. PELAGI. LIBERAVIT. TVA. SANCTA. DEXTERA. PROTEGAT. DOMVM. ISTAM. ET. OMNES. FIDELES. CONVIVANTES. QVI. DE. DONIS. APOSTOLI. TVI. HIC. LAETANTVR.

In hac porro aula, quæ Leonina dicitur, legimus Nicolaum papã Concilio congregato Archiepiſcoporum, Epiſcoporum, & Cardinalium, aſtantibus proceribus & optimatibus multis, reſtituiſſe ad dignitatem ſuam Ioãnem Archiepiſcopum Rauennatem, qui ſuperbia elatus

tus ab Apostolica sede desciuerat, & propterea ab eodem papa dignitate multatus fuerat, ut commemorat Anastasius Bibliothecarius.

De oratorio s. Siluestri.

Oratorium s. Siluestri est in porticu Lateranensi ante uetus patriarchium, ubi sunt duæ sedes perforatæ porphyreticæ, quod quis condiderit incertum. Primum de eo mẽtionẽ fieri in Zachariæ papæ uita apud Bibliothecariũ inueni, qui sic scribit: Zacharias papa sacris imaginibus tã oratoriũ B. Siluestri, quàm omnẽ porticũ decorauit. Hoc oratorium habet in medio altare uacuũ, reliquijs (ut credi par est) plenũ, tectũ ligneum, & imbricatum, pauimentum tessellatum. Supra portã uero tabernaculum marmoreum sustẽtatum a duabus colũnis porphyreticis, in quo diu locata fuit uetusta s. Saluatoris imago, quæ a quodã Iudæo olim in frõte percussa sanguinẽ emisit. Hodie tabernaculũ semifractum tãtum supereſt. Paulo extra portam sunt duæ antiquæ sedes porphyreticæ perforatæ, una scilicet ex utraque parte, quæ in antiquis thermis lotionis usui fuere: postea a Romanis pontificibus eo loci positæ, in quibus cæremonias quasdam recẽs creati peragere solebant. Nostro tempore, die S. Siluestri in eo Oratorio Canonici Lateranenses sacra missarũ solennia celebrant. Erant in hoc palatio ædiculæ, siue sacella, & aliquot basilicæ, ut Vigilij papæ, Iulia, Zachariæ papæ: item oratoria S. Cæsarij martyris, S. Sebastiani, alias basilica Theodori papæ, S. Petri, S. Crucis, S. Georgij, & Sancti Gregorij Papæ: item

cellaria

cellaria maius & minus, uestiarium, uicedominium, in quo papæ Vicedominus, siue (ut hodie dicimus) Vicarius habitabat, & alia multa ædificia, quæ passim Bibliothecarius in Romanorum Pontificum uitis commemorat, q̃ omnia diruta sunt, & nulli amplius cognita.

De oratorio S. Laurentij, quod nunc dicitur SANCTA SANCTORVM.

Ex quodam obscuro loco Anastasii Bibliothecarij, conijcere possumus, sacellum, quod nunc Sancta sanctorum dicitur, olim dicatum fuisse a papa Theodoro sancto martyri Christi Sebastiano, ideoque Theodori Papæ basilicam aliquando uocitatam fuisse. Nam bibliothecarius in ea ædicula, quam basilicam uocat, apostolos reconditos fuisse innuere uidetur, his uerbis in uita Papæ Sergij: Egressus idem beatissimus pontifex Sergius foris basilicam, quæ dicitur domini Theodori papæ, apertis ianuis, sedens in sede sub Apostolis, generalitatem militiæ, & populi, qui pro eo occurrerant, honorifice suscepit, eosque rogauit, ne Zachariam Spatarium, quem occidere uolebant, uiolarent. Ego porro ex uerbo illo (sub Apostolis) existimaui aliquando hanc basilicam Theodori papæ fuisse, quam S. Sebastiano dedicasse refert Bibliothecarius. Sed hanc leuem cõiecturam esse, quis facile suspicari poterit. Nam capita Apostolorũ eo loci illo tempore fuisse ex ipso Bibliothecarij loco non ita clare elici posse existimo. Illud adde, quod paulo post in uita Stephani III. idem Bibliothecarius aperte huius Oratorij S. Laurentij sic mentionem

nem faciat: Alio uero die Constantinus subdiaconus, & diaconus a Georgio Episcopo in Oratorio S. Laurentij intra patriarchium Lateranense consecratus est. Vt ut sit, illud satis constat hoc Oratorium, quod antiquitus S. Laurentij, nunc Sancta sanctorum dicitur, in patriarchio Lateranensi uetustissimum esse. Quod nisi Theodori papæ fuerit, quis primus condiderit incomper tum hactenus habeo. Illud satis manifestum est, id ab Honorio III. renouatum fuisse. Quod postea Nicolaus III. Vrsinus ruinosam a solo, opere perpetuo sub ipso cum lateribus marmoreis stabiliuit, ac in superiori testudinis parte picturis pulcherrimis ornatum refundari iussit, capitibus Apostolorum cum præputio Christi, capillis B. Virginis, & capite Beatæ Agnetis seorsum positis, quarum reliquiarum unaquæque in propria theca, erat, & deinde manu sua in palatium nouum Lateranense ab se renouatum de nocte transtulit, & a religiosis personis custodiri, donec oratorium completum fuisset, iussit. Quo perfecto adstante uniuerso populo Romano, prælatis cunctis, & Cardinalibus, ipse manibus suis sub altari eiusdem basilicæ easdem argenteas reliquiarum thecas reposuit, quod altare prid. nonas Iunij consecrauerat. Ita F. Ptolemæus Lucensis Ordinis Prædicatorum, qui eo tempore uixit, in chronico suo.

Hoc porrò Oratorium est in nouissima parte porticus Lateranensis patriarchij orientem uersus situm. Habet ualuas æreas miri operis cum ciboriolo uel tympano e musiuo & imagine S. Laurentij, cui oratorium dedicatum est, duabus quadratis, & elegantis structuræ columellis sustentato. Aedicula parua est, & tota picta,

testudinem

testudinem habet lateritiam, plumbeis laminis tectam, pauimentum tessellatum, sedilia circumcirca lapidea, parietes e tabulis marmoreis incrustati: unum tantum altare habet, sub quo diu iacuerunt capita apostolorum, & lignum S. Crucis: supra, est imago S. Saluatoris, multis & maximis ornamentis aureis, & argenteis, gemmisque referta, & cortinis aureis decorata. Hæc antiquis temporibus Romanorum pontificum peculiaris ædicula (quam capellam uocabant) erat, postea a quatuor canonicorum collegio diu recta fuit, nunc a custode quodam uiro religioso societatis S. Saluatoris iussu custoditur: est enim nobilissimorum ciuium eam, & Saluatoris imaginem custodientium sodalitas, a Romanis pontificibus instituta, quæ etiam hospitali Lateranensi præest.

In hoc uero oratorio reliquiæ quamplures pretiosissimæ, & certissimæ fuerunt, quarum multæ adhuc ibidem extant, multæ suo loco ablatæ. Inter ceteras aliquã do fuit ibi pars ligni sanctissimæ crucis, cuius ita meminit Bedas in libro de temporum ratione: Papa Sergius in sacrario B. Petri apostoli, capsam argenteam, quæ in angulo obscurissimo diutissime iacuerat, & in ea crucem diuersis ac pretiosis lapidibus adornatam, domino reuelante reperit: de qua tractis quatuor peralis, quibus gemmæ inclusæ erãt miræ magnitudinis, portionem ligni salutiferi dominicæ Crucis interius repositam inspexit: quæ ex tempore illo annis omnibus in basilica S. Saluatoris, quæ appellatur Constantiniana, die Exaltationis eius ab omni osculatur atque adoratur populo. Et in Sergij papæ uita, etiam eiusdem mentionem facit

Ana-

Anastasius Bibliothecarius.

Hanc ligni sanctissmi portionem excidio Vrbis sub Clemente VII. *à militibus aliquot theca argentea direpta ablatam, Pontifex prodigiose, & non sine ope diuina recuperauit; & aurea, crystallinaque cruce inclusam, in palatio Vaticano, ubi est Sacristia pontificia, seruari iussit.*

In eodem etiam Oratorio diu (ut dixi) iacuerunt apostolorum Petri, & Pauli capita, quæ Innocentius papa III. *(ut ex hac inscriptione liquet) Sub altari S. Saluatoris æreis armarijs recondidit.*

S

P A V

L V S

S

P E

T R V S

HOC OPVS FECIT FIERI DN̄VS INNOCENTIVS PP. TERTIVS

NICOLAVS PP. III. HANC BASILICAM FECIT A FVNDAMENTIS RENOVARI ET ALTARE FIERI

Vrbanus V. quum parum ex dignitate eo loco iacerent, in basilica, fabricato ad id apte ferculo marmoreo, supra aram maximam collocauit. Qui uero Apostolorum capita in eo oratorio primus recondiderit, non inueni. Illud certe ex uetusto rituali libro constat eodem in loco ante annos plus minus noningentos sub Sergio primo, qui anno DCLXXXVII. *pontifex factus est, seruari solita fuisse: in eius enim uita tum primum apud Bibliothecarium reliquiarum apostolorum in patriarchio Lateranensi existentium mentionem fieri inueni, quas in Theodori basilica fuisse refert.*

Capitum apostolorum Petri, & Pauli, quæ in oratorio S. Laurentij asseruabantur, ante quadringentos annos in ueteri rituali libro aperta mentio est, ubi diei Veneris sancti cæremonias explicat. Quas accurate consideranti illud mihi in mentem uenit, his temporibus, quibus hæc fiebant, ædiculam ipsam S. Laurentij paulo grandiorem quàm nunc est fuisse; nam tam angusto, quam nunc cernimus loco difficulter admodum tot & tantæ cæremoniæ cum magno Cardinalium & aliorum ordinum numero a Pontifice celebrari potuissent. Nam quum legimus Nicolaum III. *eam renouasse, facile fieri potuit, ut eam ex ampla & multorum hominum capace, paulo restrictiorem refecisset.*

De sacra uero Saluatoris imagine, quæ eodem in sacello seruatur, primum mentionem fieri inueni apud Bibliothecarium in uita Stephani papæ II. *qui anno domini* DCCLII. *pontifex factus est, his uerbis. Quum Aistulfus Longobardorum Rex Romanos accerrime uexaret, Stephanus papa conuocato clero populoque*

Romano

Romano cum multa humilitate processit in litania cum sacratissima imagine S. Saluatoris domini nostri Iesu Christi, quæ græce acheropita (idest non manu hominis facta) dicitur, simulque cum ea alia diuersa sacra mysteria proprijs humeris suppositis, nudis pedibus cum alijs sacerdotibus portauit; pergensque ad ecclesiam sanctæ Dei genetricis Mariæ, quæ ad præsepe dicitur, posito in omnium capitibus cineræ, maximo cum fletu omnipotentem deum deprecabatur. Ita Anastasius Bibliothecarius. Hæc sanctissima imago usque ad nostra tempora in hoc oratorio conseruatur. In quo præter eas, quas supradixi, infinitæ pene aliæ reliquiæ erant, quæ a Leone X. Papa, & excidio Vrbis partim ablatæ ac direptæ, partim uetustate consumptæ sunt, quarum seriem ex descriptione Ioannis diaconi Lateranensis, qui eas ante CCCC. annos enumerauit, descripsitque, exponam. In Oratorio (inquit) S. Laurentij, quod est in palatio Lateranensi, sunt tria Sanctissima altaria. Supra primum in arca cypressina, quam Leo III. papa condidit, sunt tres capsæ. In quarum una est crux aurea adornata gemmis & lapidibus pretiosis, idest, hyacinthinis, smaragdinis, & prasinis: & in media cruce est umbilicus domini nostri Iesu Christi, & desuper est iuncta balsamo, & singulis annis eadem unctio renouatur, quando domnus Papa cum Cardinalibus facit processionem Sanctæ Crucis, ab ipsa Ecclesia S. Laurentij in basilicam Lateranensem. In alia uero capsula argentea & deaurata cum historijs, est crux de smalto depicta; infra quam est crux Christi. In tertia capsa quæ est argentea, sunt sandalia, idest, calciamenta

domini

domini nostri Iesu Christi. Est etiam ibi alia capsa deaurata, in quo est de ligno illo S. Crucis, quam Heraclius Imperator deuicto Cosdroa Persarum Rege, secum tulit de Perside vna cum corpore S. martyris Anastasii. Hæc porrò capsula est in altare eiusdem ecclesiæ marmoreo S. martyri Laurentio dicato. In quo sunt etiam hæ reliquiæ. Brachium S. Cæsarij martyris: ossa duo S. Ioannis Baptistæ: os vnũ S. Hieronymi presbyteri Cardinalis: spatula S. Dionysii Areopagitæ: os de crure S. Stephani Papæ, & martyris. Reliquiæ sanctorũ Damasi Papæ, Feliciani, Anastasiæ, Agapes, Chioniæ, Irænes, Pistis, & Elpis virginum, Nerei, & Achillei, Priscæ, & Aquilæ. Caput S. Praxedes: & de genu S. Tiburtij filij Chromatij Martyris. In hac eadẽ area cypressina est panis vnus cænæ domini, & XIII. lenticulæ eiusdem cænæ domini. De arundine, & spongia cũ aceto ad os domini posita, & lignum de sicomoro vbi Zachæus ascendit. Super hoc altare est imago S. Saluatoris mirabiliter in quadã tabula depicta, quã Lucas euãgelista designauit, sed uirtus domini ãgelico ꝓfecit officio: sub cuius pedibus in quadã pretiosorũ lapidũ fascia multæ reliquiæ sunt recõditæ, quarum hæc sunt nomina: lapis in quo cõsedit Maria virgo: lapis Iordanis vbi Christus sedit, dũ baptizaretur: lapis Betleẽ: lapis mõtis Olueti, ubi dominus orauit ad patrẽ: de lapide super quo sedit angelus ad sepulcrũ; de columna ubi Christus fuit flagellatus: de sepulchro Christi: de lãcea, qua latus eius fuit ꝓforatũ: de ligno crucis: de loco, qui dicitur Lithostratos; de Caluariæ loco: S. Silex ubi Christus cõditus est: lapis de mõte siõ: lapis in quo dñus trãs-

figuratus est in monte: lignum de Sancto præsepe, vbi Christus natus positus fuit: lapis de monte Sina, vbi lex fuit data: lapis de Sepulchro S. Mariæ. In alio quoque altare eiusdem oratorij sunt capita sanctarum virginum Hagnetis, & Euphemiæ. In tertio vero sunt carbones aspersi de adipe S. Laurentij. Sunt quoque in eodem Oratorio reliquiæ sanctorum Quadraginta martyrum, & multorum aliorum. Hæc porrò sunt nomina reliquiarum, quæ ante quadringentos annos in oratorio Sancta sanctorum enumerauit Ioannes Diaconus canonicus Lateranensis, in libro quem de basilica Constantiniana Alexandro Papæ III. scripsit.

Reliquiarum verò, quæ hodie in eo Oratorio extare dicuntur, index sequens est, ex magna tabula aræ maximæ basilicæ Lateranensis affixa descriptus: In sacello Sancta sanctorum, quod S. Laurētij appellatur, in quod mulieres nunquā ingrediuntur, sunt infinitæ reliquiæ, à Leone papa x. visæ, & multis astantibus ex duabus fenestrellis erutæ, & ostensæ, et iterum in eodem locatæ. In quarum prima à latere dextro, sunt multæ reliquiæ in vasis crystallinis, vitreisq; compositæ. In sinistra uerò est caput humanum integrum cum alijs multis incognitis reliquijs. Supra altare est ornatissima imago S. Saluatoris acheropita in tabernaculo maximis ornamētis æneis, argenteis, & gemmis, margaritisque referta, cum multis aureis sericeis cortinis à diuersis pontificibus ibidem ad loci ornatum positis, quæ die xiiij. Augusti in media basilica Lateranensi populo adoranda exibetur; & quando solennis processio Romæ fit, maximo cum honore, & reuerentia defertur ad basilicam S. Ma-

riæ Maioris. Sub altari vero est capsa cypressina multis clauibus clausa à Leone III. Papa facta, bisq; literis aureis ornata: SANCTA SANCTORVM. intra quã sunt aliæ plures capsulæ, & tabernacula reliquijs plena. In his parua capsula argentea deaurata ad modum crucis, in cuius medio est crux aurea. Item alia capsula argenta deaurata cum alia cruce auri puri. Itẽ alia capsula argentea deaurata. Item alia capsula argẽtea cum modico ligni S. Crucis. Item sub ipso altari est caput S. Anastasii cum alijs multis sanctorum ossibus. Item alia capsula eburnea ad formam cucurbitæ. Item vas crystallinum cum parua arcula. Item alia capsula eburnea cum multis sanctorum ossibus. Item capsula argentea græco opere cælata, circumligata cordula alba cum sigillo, in quo sculptus est puer hamo piscans, à Nicolao iij. facta, in qua est caput S. Praxedis integrũ, cum alijs multis sanctorum ossibus. Item capsula argentea ab Honorio iij. facta cum capite S. Hagnetis. Item alia capsula argentea cum ampulla plena sanguine sanctorum martyrum. Item alia arcula ad modum crucis plena reliquijs. Item vas aeneum cum multis reliquijs. Item capsula ex ebano. Item duo lignea vascula. Pyxis lignea cum alijs plurimis ligneis uasculis, & capsulis, & aliquot tabernaculis, & alijs vasculis, pyxidibus, et arculis magno numero reliquiarum plenis. Item aliquot tubera è serico panno reliquiarum plena. Item duæ vetustissimæ tabulæ, cum apostolorũ Petri, & Pauli figuris. Item multi panniculi sanguine sanctorum martyrum tincti. Item alia capsula lignea, in qua sunt tres Agnus Dei è cera, & multæ sine nomine reliquiæ. Itẽ

tres panni albi cum ossibus sanctorum. Item pannus bō bacinus rubei coloris cum cruce sigillatus. Item plures sacculi, capsulæ, arculæ, & pyxides reliquiarum plenæ, quarum nominæ incognita sunt. Hæc porrò sunt, quæ de ædicula Sācta sāctorū inueni. Precādi formula.

Ad S. Saluatoris imaginem, Pater noster, Aue maria. Oratio. Conditor cœli, & terræ, rex regum, & dominus dominantium, qui me de nihilo feciſti ad imaginem, & ſimilitudinem tuam, & me de proprio ſanguine redemiſti, quē ego peccator nō ſum dignus nominare, nec inuocare, nec corde cogitare. Te ſuppliciter deprecor & humiliter exoro, vt clementer reſpicias me ſeruū tuū nequā. Et miſerere mei, qui miſertus fuiſti Channeæ, & Mariæ Magdalenæ: qui pepercisti publicano, & latroni in cruce pendenti. Tibi confiteor peccata mea, pater pīſſime, quæ, ſi volo, abſcondere non poſſum tibi domine. Parce mihi Chriſte, quem ego nuper multum offendi in ſuperbia, auaritia, gula, luxuria, in vanagloria, in odio, in accidia, in adulterijs, in fornicatione, in furto, in mendacio, in blaſphemia, in ioco, in riſu, in verbis ocioſis, in auditu, in guſta, in tactu, cogitando, loquendo, operando. Et in omnibus modis, quibus ego fragilis homo & peccator peccare potui, mea culpa mea culpa, mea maxima culpa. Ideo precor tuam clementiā, qui de cælo pro mea ſalute deſcendiſti, qui Dauid a peccati lapſu erexiſti, parce mihi Domine; parce mihi Chriſte, qui Petro te negāti pepercisti. Tu es creator meus, & adiutor meus, plaſmator, & redēptor meus gubernator, pater, domin⁹, Deus, et rex me⁹. Tu es ſpes mea, fiducia mea, gubernatio, auxiliatio, cōſolatio, fortitudo, defenſio, & liberatio mea, vita, ſal⁹, & reſurrectio

mea

mea. Tu es firmamẽtũ, et refugiũ meũ, lumẽ et desideriũ meũ, adiutoriũ, & patrociniũ meũ. Te deprecor, & rogo, adiuua me, et saluus ero: guberna me, et defende me cõforta & cõsolare me, cõfirma et lætifica me, illumina & uisita me. Suscita me mortuũ, quia factura & opus tuũ sum: domine ne despicias; famulus, & seruus tuus sum, quãuis malus, indignus, & peccator. Sed qualiscũq; sim, siue bonus, siue malus, semper tuus sum. Ad quẽ ego fugiam, nisi ad te uadã? Si tu me eĳcis, quis me recipiet? Si tu me despicis, quis me aspiciet? Et recognosce me indignũ ad te refugiẽtẽ, quãuis sim vilis & immundus, quia si vilis & immundus sum, potes me mũdare: si cæcus sum, potes me illuminare: si infirmus sum, potes me sanare: si mortus & sepultus sũ, potes me resuscitare quia maior ẽ misericordia tua, quã iniquitas mea: maior est pietas tua, quã impietas mea: plus potes dimittere, quã ego cõmittere: et pl' parcere, quã ego peccator peccare. Nõ ergo me despicias domine, neq; attẽdas multitudinẽ iniquitatũ mearũ, sed secundũ multitudinẽ miserationum tuarum miserere mei, & propitius esto mihi maximo peccatori. Dic animæ meæ, Salus tua sum. Qui dixisti, Nolo mortẽ peccatoris, sed magis, ut uiuat et cõuertatur; cõuerte me domine ad te, & noli irasci cõtra me. Deprecor te, clemẽtissime pater, pp misericordiam tuam supplico, & exoro, vt pducas me ad bonum finẽ, ad verã pœnitentiam, puram confessionem, & dignam satisfactionem omnium peccatorum meorum. Amen.

De hospitalibus domibus Lateranensibus.

Ioãnes Colũna nobilissimus ciuis Rom. ꝑsbyter Car. tit. s. Praxedes ãte ãnos ccc. et lx. ab Honorio III. PP. creatus

hoſpitales domos ad Lateranum occidentem verſus, ſuis opibus cum magnis reditibus in alimenta peregrinorũ egenorumque hominum, cum ſingulari pietatis laude primus ædificauit, quæ poſtea à diuerſis Romanis pontificibus, & Cardinalibus, Epiſcopiſque auctæ, & inſignibus prouentibus in dies in pauperum perpetuos vſus locupletatæ. Nũc S. Saluatoris hoſpitale vocatur, aliquot Romanorum ciuium cura, & protectione adminiſtratũ circum amplas ædes, et occidentem verſus ædiculã cum ara habet ad conſeruandam euchariſtiam. In hoſpitali ſunt ſatis ampla cubicula, & conclauia, & multorum pro ægrotis lectulorum capacia. Poſt ædiculam meridiem verſus extant cuſtodum, & miniſtrorum hoſpitalis magnificæ ædes, quæ habent multas iuriſdictiones, & priuilegia à Romanis pontificibus conceſſa. Huius hoſpitalis cuſtodibus ciuibus Romanis cura etiam commiſſa eſt ædiculæ S. Laurentis ſiue Sancta ſanctorum, in qua imago S. Saluatoris conſeruatur. Ibidem coquina, triclinium, aromataria, penus, & omnia ægrotis neceſſaria, Hyeme parãtur pro infirmis ad cxx. lecti, æſtate fere duplicantur pro maribus tantum, nam feminæ ſeorſum in alio conclaui manent ab maſculorum hoſpitali ſeparatæ in lectulis xxxij, qui & ipſi æſtate duplicantur ob maiorem ægrotantium numerum. In eo etiam ſunt medici, æditui, miniſtrique, prior, & prioriſſa infirmorum, xenodochij, cuſtodes, guardiani duo. Mares à maribus, fœminæ à fœminis miniſtris ſeorſum mira pietate gubernantur. Ante hoſpitale ſeptentrionem verſus vltra formam aquæ Claudiæ, eſt cœmeterium, quem Campũ Sanctum vocant, in quo ſepeliuntur, qui diem ſuum in

hoſpitali

hoſpitali obierint. Huius hoſpitalis ſocietas eſt nobilium Romanorum ſub appellatione S.Saluatoris.Res eſt pïſſima,& Chriſtianis hominibus maxime digna: ibi enim pauperes omnes,& calamitoſi,ægrotantes,ſumma cum pietate ſuſcepti,tractati,& curati, neceſſarijs omnibus, dum viuunt,ſubleuantur.

De quinta eccleſia, & titulo S.Crucis in Hieruſalem. Cap. V.

Onſtantinum Imperatorem decem eccleſias in vrbe, & ſuburbijs fabricaſſe,auctor eſt Damaſus Papa in S. Silueſtri vita.Hæ fuerunt, ſanctorũ Petri,& Pauli apoſtolorum,Laterananenſis,S. Laurentij extra muros, S. Agnetis,SS.Marcellini,et Petri,S. Martini in Montibus: Oſtiæ,ſanctorum Apoſtolorum Petri & Pauli,& Ioannis Baptiſtæ Albæ, S. Ioannis Baptiſtæ.Et hanc,de qua nobis ſermo eſt inſtitutus,ſanctæ Crucis in Hieruſalem,in antiqui atrij Seſſoriani(cuius adhuc multa veſtigia extant) parte,in imis eſquilijs propeã phitheatrum caſtrenſe. Quæ porrò cauſa fuerit huius baſilicæ conſtruendæ,breui aperiam. Cum religioſiſſimus Imperator Conſtantinus aduerſus Maxentium tyrannum, qui vrbis Romæ ui Imperium occuparat, bellum ciuile pararet, atque exercitum duceret; erat quidem iam religionis Chriſtianæ fautor,verique dei venerator,patris Conſtantij pij Imperatoris exemplo permotus,quem Chriſtianorum ſtudioſum fuiſſe conſtat,

nondum tamen,ut est solenne nostris imitari,signũ Dominicæ passionis acceperat.Et quum in eiusmodi belli grauissimi cura pius Imperator uersaretur, animo secum euoluebat,quem nam (quod magis imperio suo necessarium esse existimabit) sibi Deum potissimum ad eã pugnã protectorem inuocaret,vel Romanorum veteres deos,vel ipsum deum, quem Constantium patrem coluisse cognouerat, cuius beneficio cæteris Imperatoribus felicius, & prosperius omnia contigissent. Religioni enim Christianæ admodum Imperator Constantius addictus fuerat,quamquam baptismi sacramenta eum suscepisse non constet. Considerabat enim optimus princeps firmiori sibi,& præstantiori ad Imperium recte administrandum opus esse præsidio,quâm armati essent exercitus. In hac cogitatione dum superiorum principum exempla singillatim examinaret,quorum alij alijs dijs freti, alij diuinationibus, & oraculis re prosperas pollicentibus confisi,pessimum fuissent vitæ finem sortiti: Deum eum,quem pater suus Constantius coluisset, atq; Imperij custodem, & felicitatis omnis auctorem expertus esset,colere ipse quoque secum cõstituit.Ac statim profusis precibus deum ipsum ardentissime inuocare cœpit,vt se quis esset ostenderet sibi,manumq; suam negotijs regni vt porrigeret obsecrat.Hæc autem oranti,ac indesinenter eidem supplicanti diuinum quoddam ostentum,summaq; admiratione dignissimum (quẽadmodum ipse postea narrare solebat)apparuit.Nam die quadam paulo post meridiẽ sole iam declinante,dum anxius multa secum de imminentis belli necessitate prouoluẽs,ad cælum sæpius oculos

los erigeret, inde auxilium petens, ipsis dicebat oculis in cælo super solem crucis signum e luce adornatum, & cõstructum, ac scripturã additã se uidisse, sic dicentem. ἐν τούτῳ νίκα .i. HOC VINCE. Id quoq; a toto exercitu admirabundo, & stupenti visum affirmabat. Quo miraculo attonitus, & cogitabundus, quum de eo quod viderat, plurima in animo volueret, eum nox apprehendit, in qua dormienti sibi Christum vna cum crucis symbolo, quod in cælo viderat, apparuisse, ac præcepisse dicebat, vt signum sibi iuxta formam eius, quod in cælo viderat, compararet, illoq; contra hostium exercitus vexilli & signi loco vteretur. Hoc ab Imperatore audiuisse se iureiurando affirmari Eusebius tradidit li. 1. de vita Cõstantini. Mox die exorto amicis cõgregatis totam rem aperit, quorum consilio admonitus Christi sacerdotes ad se statim accersiuit, à quibus de Christi pietate, doctrina, & religione, itẽ de signo quod sibi apparuerat, adamussim instructus ẽ. Illi. n. de deo patre, ac filio suo, de causis aduẽtus eius in carnẽ, accuratissime eũ instruxerunt: quare lætus, & de victoria iã securus, id signum in sua frõte primum designauit, deinde artificib⁹ cõuocatis, ei⁹ imaginem pinxit, pcepitq; ut auro, & lapidibus pretiosis, gemmis, & margaritis, unionibusque exprimerent signum autem, quemadmodum ex Constantini nũmis intelligitur, sic erat ☧ vel sic ☧. In quibus in eius rei memoriã circa id signum scriptum est: HOC SIGNO VICTOR ERIS. Illud porrò militaribus uexillis, & signis apposuit, ac præcipuum totius imperij, & exercitus uexillum, quod labarum dicunt, in speciẽ dominicæ crucis adaptauit. Quo salutari signo

munitis ad bellum ciuile separabat. Superatis autem Alpibus, firmissima propinquarũ vrbiũ præsidia expugnauit. Triplici deinde prælio Maxentij copijs profligatis, Italiam omnem pristinæ maiestati asseruit. Quum autẽ ad Vrbem venisset, in qua se toties victus tyrannus concluserat, castra in pratis. Quinctijs iuxta pontem Miluium è regione Vrbis locauit. Contra quem quum alio põte nassibus super Tiberim paulo supra pontem Miluiũ de industria dolose facto Maxentius exijsset, atque pugna incohata fugam simulans in Vrbe reuerteretur, per eundem pontem cum non sine diuina uirtute laxatis tabularum fibulis, nexibusque resolutis, in dolum quẽ Constantino parauerat, ipse incidit. Tiberis enim gurgitibus cum plerisque suorum satellitum absortus est, corpusque thoracis pondere limo fixum, vix tãdem reperiri potuit: atque ita Dei virtute, & salutaris signi opera Constantinus citra ciuilem sanguinem, quod semper optauerat, egregia victoria potitus, Vrbem Romanam à sæuissima atque immani tyrannide liberauit, Italiamque atq; Africam suo adiunxit imperio. Statim autem vbi vrbem triumphans ingressus est, faustis acclamationibus S. P. Q. R. exceptus, qui à crudeli tyrannide liberati paulũ respirare cœperant, in curiam venit, omnesque oratione habita bono animo vt essent imperauit. Tum deo liberatori gratias agens, imaginum quas sibi senatus triũphales erexerat, dexteris, crucis signum figi iussit, & media vrbe salutare hoc signum erecto tropheo locauit, omnibusque locis sic inscripsit: SALVTARI HOC SIGNO IMPERIVM ROMANVM CVSTODITVR. Confestim etiam sublimem in Crucis formam

mam hastam constructam, manibus imaginis suæ eo loco vbi à Tyranno hominum proscriptiones, & publicationes bonorum fieri solebant, collocatæ fixit, & elogium hoc addidit.

Salutari hoc signo.

Tamquam veræ virtutis, &
Fortitudinis argumento
Vrbem vestram iugo tyranni ereptam
Liberaui. S.P.Q.R.
Auctoritati pristinæ dignitatique restitui
Imp. Cæsar. Fl. Constantinus max. P. F. Augustus.

Se natus verò in eius rei memoriã eximiæ structuræ arcum in subura sub palatij radicibus versus montem cœlium construxit, eique cum hoc elogio dedicauit.

Imp. Cæs. Fl. Constantino Maximo
P.F. Augusto. S.P.Q.R.
Quod instinctu diuinitatis mentis
Magnitudine cum exercitu suo
Tam de tyranno, quam de omni eius
Factione vno tempore iustis
Rempub. vltus est armis
Arcum triumphis insignem dicauit.

Ob hanc causam, haud longe post Nicænum magnũ concilium, Helena Augusta Constantini mater diuinis monita visionibus, beatissimum crucis lignum in quo

mundi

mundi salus pependit, apud Hierosolymam reperit. De qua re quid Rufinus libro primo capite. VIII. Socrates libro primo capite. decimoseptimo, Theodoritus libro primo capite decimooctauo, Sozomenus libro secundo capite primo, Ambrosius in oratione funebri Theodosii scripserint, breuissime explicabo. Helena Imperatoris Constantini mater, cuius gratia Imperator Drepanum Bithiniæ uicum, ciuitatis iure donatum Helenopolim appellauit, matrona fide, religione, & magnificentia singularis, pro filij salute anxia, oraculo in somnis admonita, Hierosolymam precandi gratia profecta est. Tũ loca, in quibus sacrosanctum Christi corpus crucifixum & sepultum fuerat, ab incolis diligentissime perscrutari cœpit. Accessit Christianissima mulier, ut inuiseret loca sancta. Infudit ei spiritus sanctus, vt locum in quo lignum crucis erat, perquireret. Qui idcirco inuẽtu difficilis erat, quòd ab antiquis Christianæ fidei hostibus nulla sancti loci memoria conseruata, eo paululum profundiore magnis altisque aggeribus repleto, ibidem tẽplum cum simulachro Veneris fuerat defixum, vbi virgineis cantibus insultare Christo solebant, & ludia fabricata fuerant, totusque resurrectionis Dominicæ, & Cranij locus maxima lapidum, & murorum congerie fuerat stratus, vt omnis religionis nostræ memoria quæ tum primum germinare cœperat, funditus aboleretur, vel, ut si quis Christianus eo loci Christum adorare uoluisset, Venerem uideretur adorasse, & propterea infrequens, & pene obliuioni datus fuerat locus, cum Christiani nec illo proficisci, nec alijs indicare auderent, &

contrarium in gentili cultu, & statu confirmaretur. Sed cum (vt supra dixi) religiosa fœmina properasset ad Gelgothæ locum, cuiusdam Hebræi indicio, quem Iudam vocatum scribunt, (is cum ex paterno quodã scripto manifestauit) vel, quod magis existimo, cælesti sibi indicio designatum, ait: Ecce locus pugnæ, vbi est victoria. Quæro vexillum salutis, & non inuenio. Ego (inquit) in regnis, & crux domini inpuluere. Ego in aulis, & in ruinis Christi triumphus. Cuncta igitur ex eo loco profana atque polluta cum Veneris templo deijciens, aperit humum, & ruderibus alte egestis dominicum sepulchrum, terra diu opertum, apparuit, & iuxta illud tres confuso ordine cruces reperiæ, quas inimicus absconderat, ruina contexerat, vnam Christi, duas latronum, qui cum eo crucifixi sunt. Sed non potuit obliterari Christi triumphus. Incerta erat Helena (vt mulier) sed certam indagationem diuinum numen inspirabat. Quærit ergo medium lignum, sed poterat fieri ut patibula iuter se ruina confudissei, casus mutasset, & inuertisset. Redit ad euangelij lectionem, inuenit quòd in medio patibulo Latinis, Græcis, & Hebraicis literis a Pilato præfixus titulus fuerat, I. N. R. I. Hinc collecta est series veritatis, titulo crux patuit salutaris. Inuenit ergo titulum, Regem adorauit, non lignum vtique, quia hoc Gentilis est error, & vanitas impiorum. Sed illum adorauit, qui pependit in ligno, scriptus in titulo. Ita Ambrosius. Sed Rufinus, qui Ambrosij tempore vixit, & qui ab eo acceperũt, Socrates, Sozomenus, Theodoritus, in ceteris quidẽ cũ Ambrosio cõsentiũt: ceterũ in eo discrepãt, quod

quòd quum reperti muneris lætitiam vniuscuiusque crucis indiscreta proprietas obturbasset, titulus enim à cruce auulsus, & cruces ipsæ hinc inde sine ordine sparsæ atque proiectæ, dominici patibuli signa prodere non poterant, & diuinum lignum adhuc obscurum erat, quod pretiosi sanguinis stillicidia excepisset: Macarius tum eius vrbis episcopus ad humanæ ambiguitatis incertum, & dubium exprimendum, diuinum testimonium efflagitauit, & obtinuit, quod eiusmodi fuisse referunt. Forte accidit in eadem vrbe primariam quandam illius loci matronam graui ægritudine confectam semianimen in lecto iacere. Tunc episcopus vbi cunctantem Augustã, atque omnes pariter qui aderant, videt, Afferte (inquit) huc tres quæ repertæ fuerunt cruces, & quæ sit quæ dominum tulit, nunc ipse nobis huius mulieris sanitate ostendet, & cum Imperatrice, & comitibus ad eã, quæ decũbebat, ingressus, flexis genibus huiusmodi ad deum preces effudit. Tu domine, qui per vnigenitum filium tuum salutem generi humano per passionem crucis conferre dignatus es, & nunc in nouissimis temporibus adspirasti in corde ancillæ tuæ perquirere lignum beatum, in quo salus nostra pependit; ostende euidenter ex his tribus quæ crux fuerit ad dominicam gloriã, vel quæ extiterit ad seruile supplicium, vt hæc mulier quæ semiuiua decumbit, statim vt eam lignum salutare contigerit, à mortis ianuis reuocetur ad vitam. His dictis adhibuit primo vnam ex tribus, & nihil profecit; adhibuit secundam, & ne sic quidem aliquid factum est; vt verò tertiam admouit, repente adapertis oculis mulier surrexit, & stabilitate viriũ recepta alacrius

crius multò quàm cum sana fuisset, tota domo discurrere, & magnificare dei potentiam cœpit. Sic euidenti indicio Augusta voti compos facta, templum maximum & nobilissimũ in eo loco in quo crucem repeperat, Imperiali excellentia construxit, quod Dominicæ resurrectionis, ac nouam Hierusalem exaduerso veteris, & desertæ constitutam vocauit. Cæterum seuerus Sulpicius Sozomenus libro II. cap. I. & Nicephorus libro VIII. cap. XXIX. crucem mortuo cuidam impositam, ipsum excitasse à mortuis scribunt. In ijsdem etiam regionibus tam pius Imperator, quàm eius mater Helena, magnificentissima templa exædificarunt. Hierosolymis quidem in loco Cranij S. Saluatoris, & Theophaniæ tẽpla Constantinus; apud Bethleem Natiuitatis in memoriam dominici Natalis, & in monte Oliuarum Ascensionis Helena condidere. Ex cruce porrò dominica sanctissima Augusta tres partes fecit, quarum vnam argenteis thecis inclusam, vnà cum titulo Romam misit, & in Basilica Sanctæ Crucis in Hierusalem in atrio Sessoriano prope amphitheatrum castrense in Esquilijs per hæc tempora condita, locauit: alteram Hierosolymorum episcopo custodiendam eo in loco dereliquit, quæ ad memòriam salutis, & eam illic visere volentium, ibidem vsque ad Heraclij tempora ingenti veneratione seruata est: tertiam porrò ad filium misit Constantinopolim, quam ille acceptam, credens eã ciuitatem fore saluam, vbi portio crucis asseruaretur, in sua ipsius statua condidit, quæ Constantinopoli in forò quod Constantini dicitur, in porphyretica, & magna columna consistebat, quod apud Constantinopo-

lim

lim habitatores pro certo semper habitum fuit. Adiecit Nicephorus aliam crucis portionem à Constantino in Columna marmorea in ἀρτοπωλίῳ, hoc est foro panario collocatam, cuius virtute multi sanitatem amissam recuperarint. Hæc porrò crucis portio, quæ Constantinopoli fuit, cum ea quæ inuasionis Cosdrois Persarum Regis tempore amißa, ab Heraclio Imperatore recuperata fuit, & deinde Constantinopolim ex Hierosolymis translata, diu in ea vrbe, scilicet, vsque ad Turcarum tyrannidem permansere. De hoc ligno veterem Sybillam prophetaße scribunt, quum cecinit: O ter beatum, & felicissimum lignum, in quo deus extensus est. Inuenta cruce Imperatrix, & clauos, quibus crucifixus est dominus, inuenit. Ex vno clauorum frænum equi filij sui fieri præcepit, alterum diademati siue galeæ filij, quibus vteretur ad bellum, intextuit; vnum ad decorem, alterum ad deuotionem vertit. Misit Constantino filio diadema siue galeam gemmis insignitam, quæ pretiosior ferro innexa crucis redemptionis gemma connecteret. Misit & frænum. Vtroque vsus est Constantinus. Et fidem transmisit ad posteros reges. Galea quidē ad capitis præsidium, & hostium tela repellenda: Fræno vero vt sibi protectorem deum pararet, et uetus Zachariæ uaticinium expleret, quod dixit: Et quod in frænis fuerit, sanctum erit domino omnipotenti. Tertius porro clauus in mare Hadriaticum (vt D. Ambrosius ait) deiectus est ad componscendas sæuientis maris procellas. Reliquit demum hoc veræ pietatis indicium religiosa Imperatrix: virgines enim quas ibidem deo sacratas reperit, ad prandium inuitauit, & tanta eos deuo-

tione

tione curaße dicitur, vt indignum crederet si famularum dei vteretur obsequijs : sed ipsa manibus suis ancillæ habitu succincta cibos apponeret, pocula singulis porrigeret, & aquam manibus infunderet ; & orbis terrarum Regina, Imperatoris mater, Cæsarum auia famularum Christi se ancillam deputarit. Multa demum ecclesiis, & pauperibus largita octuagesimo ætatis anno bona senectute in domino quieuit. Corpus Romam veterem delatum nobilissimi operis porphyretico mausoleo in æde SS. Marcellini, & Petri, via Lauicana, vt ex Damaso tradit Bibliothecarius, Imperatoris iußu conditum est. Qui post dominicæ crucis inuentionem, crucis supplicium lege vetuit. Et hæc quidem Hierosolymis sic gesta fuisse, quos supra citaui scriptores prodidere. Cæterum (vt dixi) Dominicæ crucis partem Helena ipsa Ramam misit, quæ in hac ipsa basilica conseruata est. De cuius sanctissimæ crucis charactere nõ alienum erit subijcere, quæ ueteres auctores scitu digna memoriæ prodiderunt. Rufinus historiæ Ecclesiasticæ libro 1. capite xxix. Sed & illud (inquit) apud Alexandriam gestum est, quòd etiam thoraces Seraphis, qui per singulas quasque domos in parietibus, in ingressibus, in postibus etiam, ac fenestris erant, ita abscissi sunt omnes, & abrasi, vt ne vestigium quidem vsquã, vel nominis appellatio, aut ipsius, aut cuiuslibet alterius dæmonis remaneret. Sed pro his, crucis dominicæ signum vnusquisque in postibus, in ingressibus, in fenestris, in parietibus, columnisque depingeret. Quod cum factum esse hi qui superfuerant ex Paganis, uiderent, in recordationem rei magnæ, ex traditione sibimet anti

quitus commendatæ veniße perhibentur. Signum hoc noſtrum dominicæ crucis inter illas, quas dicunt Ieraticas, ideſt, ſacerdotales literas, habere Aegyptij dicũtur, velut vnum ex ceteris literarum, quæ apud illos ſunt elementis. Cuius literæ fere vocabuli hanc eſſe aſſerunt interpretationem: Vita ventura. Dicebant ergo hi, qui tunc admiratione rerum geſtarum conuertebantur ad fidem, ita ſibi ab antiquis traditũ, quòd hæc quæ nunc coluntur, tamdiu ſtarent, quamdiu viderent ſignum iſtud veniße, in quo eßet uita. Vnde accidit, ut magis hi qui erant ex ſacerdotibus, vel miniſtris templorum ad fidem conuerterentur, quàm illi quos errorum præſtigiæ, & deceptionum machinæ delectabant. Eandem rem ita commemorat Socrates hiſtoriæ Tripartitæ lib. IX. c. XXIX. cumque templum Serapidis ſpoliaretur, inuentæ ſunt literæ in lapidibus ſculptæ, quæ apud Aegyptios vocantur ſacræ. Habebant ipſi characteres figurã crucis. Hoc Chriſtiani videntes atq; pagani, ſinguli eorũ hoc ſignũ religioni propriæ deputabãt. Chriſtiani dicebant ſignum eße ſalutiferæ paſſionis Chriſti. Pagani vero aliquam communionem Chriſto, & Serapidi per hoc ſignum aßerebant. Interpretes autem ſignum crucis inſinuare dicebant vitam ſuperuenturam, quam ob cauſam Chriſtiani ad ſummum faſtigium ſunt euecti. Cumq; per alias literas quæ apud eos ſacræ dicuntur, indicaretur finem habiturum ſerapidis templum quando character crucis apparuiſſet, qui vitã ſuperuẽturã ſine dubio declararet, lũge plurimi ad Chriſtianiſmum feſtinabant, & peccata confitentes baptizabantur.

Hanc

Hanc porrò basilicam Sanctæ Crucis in Hierusalem a sancto Siluestro decimotertio Kalendas Aprilis dedicatam, Constantinus Imperator his redditibus & ornamentis donauit. Agri omnes basilicæ vicini, quos Imperator Constantinus eidem ecclesiæ largitus est. Possessio Sponsas via Labicana, præstans solidos ducentos sexagintatres. Possessio Patras apud Laurentum, præstans solidos 120. Possessio Angleses, apud Nepet, præstans solidos 250. Possessio Terega apud eandem ciuitatem, præstans solidos 160. Possessio Nymphas in Faliscis, præstans solidos 115. Possessio quam Hercules donauit Constantino Imperatori in Faliscis, præstans solidos 140. Ornamenta eiusdem basilicæ. Theca aurea gemmis ornata, qua ligni S. Crucis pars continebatur. Altare argenteum librarum ccl. Phara canthara argentea l. singula librarum xv. Quattuor candelabra argentea ante Lignũ sanctũ lucentia, singula librarũ lxxx. Amæ Argenteæ tres, singulæ librarũ xx. Scyphus aureus librarũ x. Scyphi argentei iij. singuli librarũ viij. Calices aurei ministeriales v. singuli librarum v. Calices argẽtei ministeriales x. singuli librarum v. Patena argentea auro clusa cum gemmis librarum l. Basilica sanctæ crucis more aliarum facta medianam. nauem, & duas minores alas habet xii. columnis magnis substentatas: ante se habet uestibulum cum porticu, pauimentum tessellatum: laquearia lignea deaurata a Petro Mendocio Archiepiscopo Toletano eiusdem tituli presbytero facta, quando is totam ecclesiam renouauit. Sex in ea sunt al-

taria, præter aram maximam, insigni marmoreo operculo, & concluſa è lapide Lydio, in qua iacent corpora Sanctorum Cæsarij, & Anastasii martyrum, ornata. Operculum è tabulis, & columellis marmoreis fecit ante cccc. annos Vbaldus præsbyter cardinalis huius tituli. Absida pulcherrimis picturis condecorata est, Inuentionis, & Exaltationis S. Crucis. Duo extant ex vtraque absidæ parte mœniana, ostendendis reliquijs apta, sub quibus totidem ostia sunt ad sacellum subterraneum S. Helenæ ducentia, de quo mox dicam. Extat ibidem eiusmodi diuæ Helenæ inscriptio, aliæ similis, quæ Neapoli est.

Romæ.

DOMINAE NOSTRAE FL. IVL
HELENAE. PIISSIMAE. AVG
GENETRICI. D. N. CONSTAN
TINI. MAXIMI. VICTORIS
CLEMENTISSIMI SEMPER
AVGVSTI. AVIAE CONSTAN
TINI. ET. CONSTANTIS. BEATIS
SIMORVM. AC. FLORENTIS
SIMORVM CAESARVM
IVLIVS. MAXIMILIANVS. V. C. COMES
PIETATI. EIVS. SEMPER. DEDICATISS.

Neapoli.

Neapoli,

PIISSIMAE. AC. VENERABILI
DOMINAE. NOSTRAE. HELENAE
AVGVSTAE. MATRI
DOMINI. NOSTRI. VICTORIS
SEMPER. AVG CONSTANTINI. ET
AVIAE. DOMINORVM NOSTRORVM
BEATISSIMORVM CAESARVM

ORDO, ET POPVLVS NEAPOLI
TANVS.

Gregorius III. (*vt auctor est Bibliothecarius*) *Hierusalem ecclesiam sanctam restaurauit, collapsum tectum eius refecit, porticus circumquaque vetustate quassatas trabibus de Calabria adductis cooperuit, ac reparauit, & ambonem marmoreum ibidem fecit, quod nostro tempore dirutum est, eãq; diuersis ornamentis aureis, argẽteis, sericis, & linteis auxit. Xystus* III. *& Symmachus Papæ pro tuẽda sua innocentia quũ ab æmulis accusati essent, duo episcoporum magna Concilia in ea celebrarunt, vt ex primo Conciliorum Tomo liquet. Benedictus* VII. *vt ex eius elogio marmoreo parastatæ affixo intelligitur, in ea sepultus est. Is basilicam hanc, & monasterium renouauit, monachos ad paucos redactos in ea restituit, ampliauit. Priscis enim temporibus clerici eam incoluerant: postea antiquæ monachorum sodalitati concessa est. Leo* IX. *Papa di*

uino officio destitutam monachorũ Casinatum abbati Richerio donauit. Alexander II. eam ijs abstulit, & monasteriũ sanctorũ Sebastiani, & Zosimi martyrũ, qđ Pallaria dicebatur, retrò hortos S. Mariæ Nouæ versus amphitheatrum, eius loco ijsdem concessit, in ea vero Canonicos regulares congregationis S. Fridiani Lucensis ab se Laterani ẽt restitutam, locauit: qui eã usqs ad Clementis VI. tempora tenuerunt, amplissimo hoc priuilegio a Romanis pontificibus ornati, ut presbyterum Cardinalem tituli sui ex suo corpore crearẽt; quod & de diacono Cardinale S. Mariæ Nouæ eius diaconiæ Canonicis concessum fuerat. Ex hoc Canonicorũ monasterio multi Cardinales eximij, & Lucius II. Papæ prodierunt: qui cum ante pontificatum eius ecclesiæ presbyter Cardinalis esset, pontifex creatus totam ipsam ecclesiam, & canonicorum claustra a fundamentis renouauit. Sed & Innocentius VII. ac Marcellus II. ex eo titulo ad pontificatum assumpti sunt. Ceterum Canonicis regularibus deficientibus eam ecclesiam Vrbanus V. patribus Cartusianis donauit, ut ex hoc eius diplomate liquet.

Vrbanus episcopus seruus seruorũ dei ad æternã rei memoriã. Sedis apostolicæ gratiosa benignitas illorum pia, et Deo grata opera, ꝑ quæ cultus diuini nominis augetur, libẽter fauore Apostolico ꝓsequitur, & sup̃ hoc prout expedire cõspicit, auxilijs ẽt prouidet opportunis. Nuper siquidẽ accepimus, ꝙ olim dilectus filius nobil. uir Nicolaus Nolanus, & quõdã Neapoleo de Vrsinis Manupelli comites, quoddã monasteriũ Cartusiẽsis ordinis in Vrbe, in loco qui dicitur Thermæ Diocletianæ

de

de sedis Apostolicæ licentia ædificare disposuerunt, iã sunt plures anni elapsi, & ꝑ hmõi dispositione sic stante prædictus Comes Manupelli, cõdẽs de bonis suis in sua uolũtate ultima testamẽtũ in eodẽ pio monasterio dicti ordinis sic ædificando in loco prædicto certã pecuniæ quantitatẽ usq; ad certũ tẽpus tũc expressum, annuatim soluẽdã, necnõ pro male ablatis incertis quingentos florenos auri legauit, & quoddã aliud legatum pro hmõi monasterio sic in præfato loco cõstruendo fecit, quæ omnia ad summã triũ milliũ florenorũ auri ascendere dinoscũtur: quodq; postmodũ prædicti Comites super ædificatione dicti monasterij sanius habentes cõsiliũ, deliberarũt ipsum monasteriũ in loco S. Crucis in Hierusalem de dicta Vrbe cõstruere, ac hmõi deliberatione sic stãte, et in opere nõ posita, prædictus comes Manupelli prædicto testamento nõ mutato, naturã fuit uniuersæ carnis ingressus, ac deinde idem comes Nolanus hmõi monasteriũ prædicti ordinis in dicto loco S. Crucis de nostra licentia ædificare incepit, opere non modicũ sumptuoso. Nos igitur præmissa plurimũ indomino cõmendãtes, volumus, & auctoritate Apostolica tenore præsentiũ ordinamus, quod hmõi legata per dictũ comitẽ Manupelli pro monasterio in dicto loco qui Thermæ Diocletiani dicitur ædificãdo facta, prædicto Monasterio in dicto loco S. Crucis sic inchoato, pro eo perficiendo, & dotãdo, dari debeãt atq; dentur: & insuper id quod de legato huiusmodi ad nos tamquam ad ordinarium dictæ Vrbis pertinet, pro ædificatione, & dotatione huiusmodi damus, & etiam deputamus de gratia ampliori,

Datum Apud Montem Flasconem x. Kal. Augusti. Pont. nostri anno octauo.

Pius IIII. quod Vrbani v. Papæ tempore agitatũ fuerat executus, Ecclesiã S. Mariæ Angelorũ in Thermis Diocletiani ab se excitatam patribus Cartusianis largitus est, basilicam uero S. Crucis congregationi Lõbardiæ ordinis Cistertiensis ex S. Sabbæ monasterio pulsæ concessit, quæ eam adhuc possidet.

De Sancto Sacello Hierusalem dicto.

Sub ara maxima basilicæ S. Crucis retro absidam, est oratorium subterraneum S. Helenæ, ad quod duobus ostijs descenditur, ex utroque tribunæ latere restitutum, & musiueis signis ornatum a Bernardino Cardinal. Caruaial. In quo musiueis litteris eiusmodi res memoratu dignæ annotatæ sunt.

Sacra capella dicta Hierusalem quòd beata Helena magni Constantini Imperatoris mater Hierosolymis rediens, circiter annũ domini cccxxv. Dominici trophæi insignijs repertis, in proprio eam cubiculo erexerit, terraq; sancta montis Caluariæ naui inde adducta, supra quam Christi sanguis effusus fuit redemptionis humanæ præcium, cuiusque vigore in cælestem Hierusalem mortalibus aditus patuit, ad primum vsque inferiorem fornicem repleuerit, ex quo sacellum ipsum, ac tota basilica, & vniuersa vrbs secunda Hierusalem meruit appellari, apud quam & dominus ad illius robur fidei in Petro iterum crucifigi voluit, ubique vnius Dei veneratio, ac fides indeficiens, & Domini preci-

bus,

bus, & Petri fauore ad vltimum vsque iudicantis domini aduentum in vrbe sublimi, & valente, ac inde veriore Hierusalem creditur permansura. Hunc ergo locum regina ipsa multis Christi, & Sanctorum reliquijs ornauit, & a beato Syluestro XIII. Kl. Aprilis cum multiplici peccatorum venia visitantibus indulta consecrari obtinuit. Inde centum fere labentibus annis, Placidius, Valentinianus. III. Imperator Filius Constantij Cæsaris, Arcadij, & Honorij Imperatorum sororis Placidiæ Filiæ magni Theodosii Filius, in solutionem voti sui, ac matris Placidiæ, & Honoriæ sororis, opere vermiculato eam exornauit. Inde quasi mille centum annis euolutis, Titulus veræ crucis ab Helena Romã delatus, qui supra arcum maiorem istius basilicæ in parua fenestra plumbeatheca muro lateritio clausus tamdiu latuerat, musiuis tamen litteris ab extra id referẽtibus, quod illic Titulus staret, quæ iam litteræ præ uetustate uix legi poterant, Sedẽte Innocentio VIII. pientissimo pontifice anno domini M. cccclxxxxII. Pontificatus sui anno octauo, cum Petrus Gundisaluus de Mendoza presbyter Cardinalis tt. S. Crucis in Hierusalem, Toletanus primas, tectum basilicæ istius, & musiuas illas litteras fenestræ reparari faceret, fabris bitumen quo litteræ figebantur, indiscrete diruentibus, aperto fenestræ foramine, contra eorum, & Cardinalis beneplacitum glorioſus Titulus veræ crucis post tot annos ab Helena visibilis apparuit. Quo die Granata a Ferdinando Hispaniarum rege catholico de Mahumetanis recuperata, & Romæ tunc nunciata. Quare pontifex magna cum processione ad ecclesiam S.

Crucis

Crucis uenit addita indulgentia magna die anniuersa rio illius solennitatis. In altero parietis latere, uetusta te murorum fornice sacelli istius Hierusalem ruinã minante, & musiuis figuris operis Valentiniani, præter Canticum Ambrosianũ quod in fronte descriptũ fuit, omnino deletis; Bernardinus Lupi Caruaial Episcopus Hostiensis S. R. E. Cardinalis tt. S. Crucis in Hierusalem, Patriarcha Hierosolymitanus, & fornicem ipsum, ac figuras musiuas denuò ad instar priorum refecit. Intra ipsam quoque maiorem basilicã, quæ primus Cardinalium est titulus, diuersa altaria nõnullis S. R. E. Cardinalib⁹ in cathalogo sanctorum annumeratis erexit atque dicauit, claustrumque paruum, & magnum, intra domum ipsam patrum Cartusiensiũ, chorumque instituit maioris basilicæ, & utrumque descensum.

In facie uerò basilicæ uersus orientem, ubi sacratissimum corpus D. N. Iesu Christi sub uario ac mirabili opere seruatur, huiusmodi sculpta leguntur. Frãciscus Quignonius tt. S. Crucis in Hierusalem S. R. E. presbyter Card. natione Hispanus, patria Legionẽsis sanctissimo Christi corpori dicauit, anno M. D. XXXVI. Kal. Iulij.

CARTVS. MONVMEN. HOC. POS.

Bartholomæus a Cueua tt. S. Crucis in Hierusalem Presbyter Cardinalis, natione Hispanus, grad⁹ quibus ad maius altare cõscenditur, Basilicæq; totius pauimẽtum, fenestris insuper uitreis additis, in melius restituit.

Dei inuentione Tituli Crucis D. N. Iesu Christi

Alexandri VI. papæ Bulla.

Alexander Episcopus, seruus seruorum Dei: Vniuersis

uersis Christifidelibus præsentes inspecturis salutem & Apostolicã benedictionẽ. Admirabile sacramẽtum uiuificæ crucis, cuius signum erit in cælo dum dñs ad iudicãdũ uenerit, intra nostræ mentis arcana reuoluẽtes, & pia cõsideratione pensantes, quòd in ligno eiusdẽ sãctissimæ Crucis dominus noster Iesus Christus pro humani generis salute mortẽ subire nõ abnuit, ut nos de morte ad uitã reuocaret; dignum imò potius debitũ reputam°, ecclesias & loca sub ipsius sanctissimæ Crucis nomine dedicata, & præsertim in Vrbe consistentia, gratiosis indulgentiarum & remissionũ muneribus decorare, ut per hoc & tanti sacramẽti iugis memoria in mentibus Christi fidelium permaneat, & ipsi Christi fideles, ipsius domini gratia eos præueniente, felicitatis premia consequi mereãtur æterna. Cum itaque nuper, uidelicet anno a Natiuitate eiusdẽ Domini nostri Iesu Christi milleſimo quadrigenteſimo nonageſimo secũdo, ultima dominica mensis Ianuarij, dũ bo.me. Petrus tt.S. Crucis in Hierusalẽ Cardinalis, qui tũc in humanis agebat, eandem ecclesiã digno ornatu reparari faceret, in altiori pariete testudinis dictæ ecclesiæ reptus fuerit Titulus Hebraicis, Græcis, & Latinis literis cõscriptus, & qui supra caput ipsius D.N. Iesu Christi, dum in ligno eiusdem S. Crucis pendebat, appositus extitit, & ipse Titulus nũc ĩ eadẽ Ecclesia debita cũ uenerationeobseruetur, et custodiatur; Nos in Cruce huiusmodi sancta cum Apostolo gloriantes, & satagentes alios ad glorificationem ipsius inuitare, ut uitalis ligni pretio uitæ æternæ suffragia consequantur: ac cupientes, ut Ecclesia prædicta, quæ nunc titulus

dilecti

dilecti filij nostri Bernardini eiusdem ecclesiæ sanctæ Crucis in Hierusalem presbyteri cardinalis existit, congruis frequentetur honoribus, & ipsi Christi fideles eo libentius deuotionis causa ad eandem ecclesiam confluant, quo ex hoc ibidem dono cælestis gratiæ vberius consprexerint se refectos, De omnipotentis dei misericordia, ac beatorum Petri, et Pauli Apostolorum eius auctoritate confisi, omnibus, & singulis Christi fidelibus vtriusque sexus vere pœnitentibus, et confessis, qui ecclesiam ipsam in vltima dominica mensis Ianuarij cuiuslibet anni, a primis vesperis vsque ad occasum solis ipsius dominicæ deuote visitauerint, annuatim omnium peccatorum suorum remissionem auctoritate apostolica tenore præsentium concedimus, & elargimur, præsentibus perpetuis futuris temporibus valituris. Volumus autem, quod si alias visitantibus dictam ecclesiam aliqua alia indulgentia in perpetuum vel ad certum tempus nondum elapsum duratura, eadem die per nos concessa fuerit, præsentes litteræ nullius sint roboris vel momenti. Dat. Romæ apud San. Petrum, Anno incarnationis dominicæ Millesimo quadringentesimo nonagesimo sexto, quarto Kal, Augusti, Pontificatus nostri anno quarto. Signat. L. Maius. A tergo Volaterranus. Cum sigillo plumbeo.

Multæ certissimæ & admodum memoratu veneratione q; dignæ sunt in hac basilica Reliquiæ, quarum breuem indicem subijciam. In altari maiori in concha e lapide Lydio iacent corpora SS. Cæsarij, & Anastasii martyrum. In oratorio supra absidam, tres frustulæ e ligno crucis D. N. Iesu Christi. Pars tituli crucis

Christi

Christi cum litteris Latinis, Græcis, Hebraicis. Vnus ex clauis, quo Christus cruci affixus fuit. Duæ spinæ e corona eiusdem. Vnus ex triginta argenteis, quo uenditus fuit. Transuersæ crucis pars boni latronis. Digitus S. Thomæ apostoli. Quæ omnia argenteis thecis inclusa sunt. In eodem oratorio est arcula reliquiarum plena cum hoc indice. Lapis sepulchri Christi. De monte caluario. De sepulchro beatæ Virginis. De loco, vbi Christus ascendit in cælum. De loco vbi crux Christi reperta fuit. De capite sanctorum Ioannis baptistæ, Clementis Papæ, & Praxedis virginis. De cute cum capillis S. Catharinæ Senensis. Dentes sanctorũ Petri Apostoli, & Gordiani martyris. De costa S. Laurentij martyris. De dorso S. Blasii episcopi. De genu S. Gordiani martyris. De ossibus sanctorum Ioannis baptistæ, Bartholomæi, & Simonis apostolorum, Innocentum, Fabiani, Sebastiani, Thomæ archiepiscopi Cantuariẽsis, Hippolyti, Agapiti, Epiphanij, Felicissimi, Chrysogoni, Dionysii, & sociorum, Mariæ Magdalenæ, Anastasiæ, Pudentianæ, Agnetis, Euphemiæ virginum & martyrum. Item reliquiæ sanctorum Petri, & Pauli apostolorum: Iacobi apostoli fratris domini, Vrbani, et Xysti II. pontificum; Cosmæ, & Damiani martyrũ, Nicolai episcopi, Sabini, Reguli, Nerei, Hermetis martyrum: Benedicti, & Hilarionis abbatum: S. Helizabeth reginæ, S. Brigidæ virginis, sanctorum Iulianæ, Feliculæ, Catharinæ, & Margaritæ virginum, & martyrũ. Item aliæ CXXXVII. thecæ reliquiarum sanctorum, quorũ nomina ob vetustatẽ ignorãtur. In eius thecæ medio ẽ imago Xpi musiuea, quã fuisse S. Gregorij PP. ferũt.

In

In sacello S. Helenæ subterraneo, quod xx. die Martij tãtum mulieres iugrediuntur, sunt hæ reliquiæ. Funis, quo Christus alligatus fuit. Spõgia, qua fele & aceto potatus est. Frustum eius uestis. Capilli & pars ueli B. virginis. Vestis S. Ioãnis baptistæ. Pars lacerti. SS. apostolorum Petri & Pauli. De adipe S. Laurẽtij.

Sub pauimento, quod Eugenius IIII. refecit, multa rudera extant è monte Caluario transportata.

In hoc altari nemo sine papæ licẽtia sacra facere põt.

In hac Ecclesia uetustissimæ, & notæ stationes sunt. Dominica II. Aduentus. Dominica IIII. Quadragesimæ, q̃ dicitur Lætare, alias de Rosa. Feria VI. in parasceue, quo die Romanus põtifex è Laterano procedẽs cuncta sacra mysteria in ea celebrare solebat. Die Inuentionis, & Exaltationis s. Crucis. Vltima Dominica mensis Ianuarij, in memoriã inuentionis Tituli Crucis Christi. Die xx. Martij dedicationis sanctæ capellæ Hierusalem dictæ, sunt multæ & magnæ peccatorum indulgentiæ. Aliis ẽt anni diebus, & præsertim Feria VI. pietatis studio deuota plebs ad eã cõuenire solet.

Precandi formula.

Ad altare maius. Pater noster. Aue Maria. Quintus psalmus pœnitentialis Dñe exaudi orationem meã, & clamor meus ad te ueniat. Nõ auertas faciem tuam a me, ĩ quacumq; die tribulor, inclina ad me aurẽ tuã. In quacumq; die inuocauero te, uelociter exaudi me. Quia defecerunt sicut fumus dies mei, & ossa mea sicut cremium aruerunt. Percussus sum ut fenum, & aruit cor meũ, quia oblitus sum comedere panẽ meũ. A

uoce

uoce gemitus mei, adæsit os meũ carni meæ. Similis factus sum pelicano solitario, factus sum sicut nycticorax in domicilio. Vigilaui, & factus sum sicut passer solitarius in tecto. Tota die exprobrabant mihi inimici mei: & qui laudabant me, aduersum me iurabant. Quia cinerem tamquam panem manducabam, & poculum meum cum fletu miscebam. A facie iræ indignationis tuæ, quoniam eleuans allisisti me. Dies mei sicut umbra declinauerunt, & ego sicut fenum arui. Tu autem domine in æternum permanes, & memoriale tuum in generationem & generationem. Tu exurgens misereberis Sion: quia tempus miserendi eius, quia uenit tempus. Quoniam placuerunt seruis tuis lapides eius, & terræ eius miserebuntur. Et timebunt gentes nomen tuum domine, & omnes reges terræ gloriam tuam. Quia ædificauit dominus Sion, & uidebitur in gloria sua. Respexit in orationem humilium, & non spreuit preces eorum. Scribantur hæc in generatione altera, & populus qui creabitur, laudabit dominum. Quia prospexit de excelso sancto suo, dominus de cœlo in terram aspexit. Vt audiret gemitus compeditorum, ut solueret filios interemptorum. Vt annunciaret in Sion nomen domini, & laudem eius in Hierusalem. In conuertendo populos in unum, & reges ut seruiant domino. Respondit ei in uia uirtutis suæ: paucitatem dierum meorum nuncia mihi. Ne reuoces me in dimidio dierum meorum, in generationem, & generationem anni tui. Initio tu domine, terrã fundasti, & opera manuum tuarum sunt cœli. Ipsi peribunt, tu autem permanes.

&

& omnes sicut uestimentum ueterascent. Et sicut operitorium mutabis eos & mutabuntur, tu autem idem ipse es, et anni tui non deficient. Filij seruorum tuorũ habitabunt, & semen eorum in seculum dirigetur. Gloria. Pudicitiæ amator, sanctissime deus, qui in tantum mundiciam extulisti, vt ex mundissimo utero virginali humanam carnem assumere dignareris, respice fragilitatem nostram, & da nobis concupiscentias continentiæ disciplina frænare, & omnia incitamenta libidinis, rationis virga fugare, vt domestico hoste deuicto, voluptatumque delitijs contemptis, temperantiam summopere amplectentes, gaudij tui, quod omnem delectationẽ transcendit, mundati omni macula, participes fieri mereamur. Per Christum dominum nostrum.

Ad Oratorium S. Crucis. Pater noster. Aue Maria.

O Domine Iesu Christe adoro te in cruce pendentem, & coronam spinam in capite portantem, deprecor te, vt tua crux liberet me ab angelo percutiente.

O Domine Iesu Christe adoro te in cruce vulneratum, felle & aceto potatum: deprecor te, ut tua uulnera sint remedium animæ meæ.

O Domine Iesu Christe adoro te in sepulchro positum, mirrha, & aromatibus conditum; deprecor te, vt tua mors sit uita mea.

O Domine Iesu Christe adoro te descendentem adinferos, liberantemq; captiuos: deprecor te, ne me illuc permittas introire.

O Domine Iesu Christe adoro te resurgentem a mortuis, ascendentem ad cœlos, sedentemque ad dexteram

Dei

Dei patris: deprecor te, miserere mei.

O Domine Iesu Christe adoro te. Pastor bone iustos conserua, peccatores illumina, omnibus fidelibus miserere, & propitius esto mihi peccatori.

O Domine Iesu Christe, propter illam amaritudinem quam pro me misero peccatore sustinuisti in Cruce, maxime in illa hora, quando nobilissima anima tua egressa est de eorpore tuo, deprecor te, miserere animæ meæ in egressu suo. Amen.

Antiphona. O crux splendidior cunctis astris, mundo celebris, hominibus multum amabilis, sanctior uniuersis, quæ sola fusti digna portare talentum mundi, dulce lignum, dulces clauos, dulcia ferens pondera: salua nos omnes in tuis laudibus congregatos. Vers. Hoc signum crucis erit in cælo. Resp. Cum Dominus ad iudicandum uenerit. Oratio. Deus, qui manus, pedes, & totum corpus tuum pro nobis peccatoribus in ligno Crucis posuisti, coronam spineam a Iudæis super caput tuum impositam sustinuisti, quinque uulnera pro redẽptione mundi in ligno crucis passus fuisti, & sanguinẽ tuum pretiosum in remissionem peccatorum meorum fudisti: te humiliter deprecamur, ut des nobis usum pœnitentiæ, humilitatis, castitatis, lumen, sensum, & intellectum, & puram conscientiam usque ad uitæ nostræ finem, & post obitum nostrum paradisi ianuas nos gaudenter introire concedas. Qui uiuis & regnas &c.

De VI. basilica S. Laurentij extra muros, cap. VI.

. Laurentium S. R. E. Archidiaconum, triduò post Xysti II. martyriũ in Valeriani, & Gallieni persecutione, Romæ pro Christi confessione occisum, & uia Tiburtina in agro Veriano iuxta cœmeterium Cyriacetis uiduæ, supra Arenarium sepultum diu, multum S. Romana Ecclesia magnifecit tanquã Dei gloriosissimum athletam. Hinc factum est, ut Constantino Imperatore multas Romæ sacras ædes fabricanti, S. Siluester papa ei hanc etiam basilicam excitare suasit, miro opere, marmoreisque sublimibus columnis ornatã. In qua, sub altari maiori, sacello facto, corpora SS. Stephani protomartyris, & Laurentij collocata sunt. De eius exædificatione ita scribit in S. Siluestri uita Damasus papa: Eodem tempore Constantinus Augustus fecit basilicam beato Laurentio martyri uia Tiburtina in agro Veranio supra arenarium cryptæ. Et usque ad corpus S. Laurentij fecit gradus ascẽsionis & descensionis. In quo loco construxit absidã, & exornauit marmoribus porphyreticis: & desuper locum cõcluſit, & de argento purissimo ornauit pẽsante lib. CC. Et ante ipsum locum in crypta posuit lucernã ex auro purissimo lychnorum decem, pensantem libras xx. Xystus III. papa (ut tradit Bibliothecarius) fecit confes-

sionem

sionem beati Laurentij martyris cum columnis porphyreticis, & ornauit transennam. Fecit quoque in eadē Cōfessione altare eiusdem sancti argenteum librarum quinquaginta, cancellos argenteos supra platonias porphyreticas librarum CCC. absidam supra cancellos cum statua beati Laurentij argentea librarum ducentū. Fecit etiam basilicam aliam beato Laurentio, quæ in Lucinis dicitur, quam Valentinianus Tertius Augustus ei concessit, ubi obtulit multa dona aurea & argentea. Anastasius II. S. Laurentij Confessionem libris centum argenti ornauit. Pelagius II. papa, sancti Gregorij prædecessor, basilicam Sancti Laurentij produxit, atque a fundamentis supra ipsius martyris corpus cameram fecit, quam, & eiusdem sepulchrum tabulis argenteis exornauit. Id etiam nunc ex musiueis signis arcus media basilica siti apparet, in quo inter alios etiam Pelagius ipse pictus est. Gregorius II. papa (ut tradit Bibliothecarius) hanc basilicam, quæ trabibus tecti confractis ruinæ proxima erat, nouis ex Calabria trabibus adductis reparauit: aquam fistulis restitutis, quæ multo iam tempore efluere desierat, in eandem ecclesiam reduxit. Honorius III. papa hanc ecclesiam totam à fundamentis renouauit. In hac ecclesia extat cœmeterium Cyriacæ, alias crypta Tiburtina, ad quam per gradus aliquot est descensus: in qua præter corpus Sancti Laurentij condita fuere corpora sanctorum martyrum Seueri, & Iustini presbyterorum, Claudij Subdiaconi, Romani Ostiarij, Crescentij Lectoris, sub Xysto secundo papa. Item corpora sanctorum

Romanorum pontificum confeßorum, Zoſimi, Xyſti III. & Hilari. Præter hos etiam corpora ſanctorum martyrum Hippolyti, Concordiæ nutricis eius, cum alijs decemnouem familiæ ſuæ, Irenæi & Habundij, Cyrillæ, Triphoniæ, & aliorum multorum, quorum nomina exoleuere. Hæc baſilica olim tota muro ad inſtar caſtri circundata fuiſſe uidetur, cuius adhuc pars magna uiam Tiburtinam attingens ſupereſt. Ipſa ampla porticu, quam fecit Honorius III. ſublimibus XXII. columnis, capitulis, ſpinis, & Zophoro ornatiſſimis, marmoreo choro, lapideis pulpitis, multis altaribus, & ſacellis laquearibus ligneis auratis, ab Oliuerio Caraſa Cardinale Neapolitano factis: pulcherrimo pauimento opere teßellato quorundam nobilium Romanorum ante quadringentos annos impenſa ſtrato. Ipſa habet tres portas, in medio arcum muſiuo ornatu a Pelagio II. factum, qui antiquam eccleſiam a noua diuidit. Noua uerô, ideſt à Pelagio II. ſtructa, in qua eſt ara maxima elegantiſſimis columnis, capitulis corinthijs miri operis, Zophoris, & epiſtylijs, lapideis ſedilibus, maiori Pontificis ſede emblemate inciſa, ornatiſſima eſt. Sub arcu eſt ara maxima, confeſſio, & ſepulchrum ſancti Laurentij. Ad altare maius, ad quod nemo niſi papa, uel Cardinalis cum eius uenia tantum celebrat, operculo marmoreo ornatum, per gradus aſcenditur. Ad confeſſionem ſatis amplam & ornatam gradibus aliquot eſt deſcenſus. In confeſſione eſt ſepulchrum marmoreum crate ferrea circundatum, quo ſancti Stephanus, & Laurentius conditi ſunt. Prope alio ſepulchro dormit ſanctus

ctus Iustinus presbyter & martyr, ut hi uersiculi indicant

Quamuis mage tua mens extulit ille perustus
Iussit te cratis, iussit & alma fides:
Feruore pari Iustini pectus adussit,
Cuius in hoc sacro membra manent loculo.

Huic porrò basilicæ, uti etiam alijs, Constantinus Imperator multos redditus, & ornamenta donauit. quæ breuissime ita a Damaso papa commemorantur: Posßessio Cyriacetis religiosæ matronæ circa basilicam ipsam, quam fiscus persecutionis tempore occupauerat, scilicet, fundum Veranium, præstans solidos 160. Posßessio Aqua Tuscia ad latus, præstans solidos 153. Posßessio Augusti in agro Sabino, præstans solidos 120. Posßessio Augusti in Mutinas, præstãs solidos 110. Posßessio Termulas, præstans solidos 60. Posßessio Aranas, præstans solidos 70. Summa solidorum est 673 aureorum nostratis pecuniæ 1000. Ornamenta, præter laminas, & cancellos argenteos librarum M. Lucerna aurea cum lychnuchis decem librarum xx. lucens ante cryptam, Corona argentea cum delphinis quinquaginta, librarum xxx. Candelabra ærea duo in pedibus denis, singula librarum VIII. Hilarus papa in eadem basilica fecit calices, amas, scyphos, altare, lucernas, lampades, phara, turrim, & multa alia ornamenta aurea, & argentea. Hadrianus qui sacratas uestes, Nicolaus qui cruces, coronas, gabaras, uela serica, eidem basilicæ obtulerunt.

Honorius III. papa, Anno Christi MCCXVI. Petrum Antisiodorensem comitem, tertium ex Lati-

nis Imperatorem Constantinopolitanum, qui Romã uenerat, in hac basilica aureo diademate coronauit. S. Ioannes de Ficocia Romanus, cuius nomini extat parua ecclesia in Vrbe dedicata, abbas huius monasterij fuit.

Damasus II. papa, Guillelmus Fliscus Cardinalis, Innocentij IIII. papæ fratris filius, duobus ornatissimis pilis ab utroque portæ latere in ea sepulti sunt.

Vetustissimis temporibus clerici hanc basilicã, quẽadmodum de alijs diximus, tenuerunt. Postea monachi cum abbate in eadem locati sunt. Quorum disciplina exolescente, auctore Alberico Romano principe, circa annum Christi CML. Agapitus II. papa eam, S. Paulum, & S. Hagnem nouæ tunc tunc congregationi Cluniacensi concessit. Quæ diutissime eam possedit. Ex cuius monasterio Gregorius VII. & Paschalis II. papæ prodierunt. Et congregatione deficiente, quum monasterium Cardinalibus commendari cœpisset, ne patriarchalis ecclesia sine ministris esset, Canonici regulares Sancti Saluatoris Bononiæ, uulgo Scopetini uocati, eam obtinueruut, & adhuc possident. Huius monasterij claustra Clementem Tertium a fundamentis restituisse, auctor est Martinus Polonus in eius uita. Circa eam duas ecclesias antiquitus fuisse Bibliothecarius commemorat, Sancti Stephani, & sanctæ Mariæ. De priore, Simplicius (inquit) Papa fabricauit ecclesiam Sancti Stephani iuxta basilicam sancti Laurentij extra muros. De posteriore, Leo quartus Papa: Octauam Assumptionis beatæ

Dei

Dei genitricis diem, quæ minime Romæ antea celebrabatur, vigilijs sacris, matutinisque cũ oĩ elero pernoctans laudibus, in basilica b. Mariæ virginis, quæ foris muros sita est, iuxta basilicam S. Laurentij martyris celebrare præcepit, in qua etiã magna populi multitudo conuenerat, nouæ solemnitatis cupiens celebrare festiuitatem. Omnibus vero qui conuenerant Pontifex Leo, argentum erogauit. Basilicæ vero ipsi vestem pretiosam, & alia dona obtulit. In hac basilica multæ sanctorum reliquiæ fuisse commemorantur. Quarum breuem epilogum subijciam.

Sub altari maiori, corpora sanctorum Laurẽtij diaconi, & Stephani protomartyris. Illud quidem ibidẽ a Sancto Siluestro papa locatũ, hoc uero a S. Pelagio papa: quod Hierosolymis inuentum primum Constantinopoli, postea Romam translatum est, ut Martinus tradit. Capita sanctorum Hippolyti sine mento & dentibus, & Romani martyrũ thecis argẽteis inclusa. Caput & brachium S. Iustini martyris. Pars capitis S. Balbinæ Virginis. Brachia tria sanctorum Ioannis martyris, S. Petronillæ, S. Apolloniæ. In uno uasculo crystallino reliquiæ sanctorum Stephani, Laurentij cum eius adipe & cinere, S. Thomæ archiepiscopi Cantuariensis. Digitus Sancti Benedicti abbatis. Reliquiæ sanctorum Leonardi, Theodori, & Sabinæ. De capite sanctæ Barbaræ. Dens S. Petri apostoli. Reliquiæ sanctorum Innocentiũ. Spinæ coronæ Christi. Paruum frustulum eiusdem sanctissimæ crucis. De ligno mensæ, super quã cũ XII. apostolis cenauit.

De lapide sepulchri Christi. De lapide sepulchri S. Mariæ virginis, de eiusdem uestimentis. De uestibus, & capillis S. Mariæ Magdalenæ. De velo sanctæ Tranquillæ. Vas æneum, quo S. Laurentius Christianos baptizare solebat, in his Hippolytum & familiã eius, Lucillum, Romanum, & alios. Lapis, cui corpus S. Laurentij iam mortui impositam fuit. In eadem ecclesia aliquando fuit miri operis uas aureum eidem ab Imperatore Othone III I. Saxone donatum, cuius maximum prodigium commendatur, ut ex pictura facta in porticu dextera parte ipsi' ecclesiæ. Quod uas S. Ioãnes de Ficocia abbas huius monasterij olim benedixerat.

Hæc ecclesia quum patriarchalis sit, altare maius ijsdem priuilegijs ornatum habet, quibus aliæ quatuor. Id mirum: quod alijs quatuor non sit addita quæ anno Iobilei uisitari solent.

Stationes eius sunt hæ quinque. Dominica in Septuagesima uetustissima. Dominica II. in Quadragesima. Feria IIII. post Pascha. Feria V. post Pentecosten. Et in die Natalis S. Laurentij, quo Romanus pontifex vesperis, matutino intereße, & missarum solennia celebrare in eadem solebat.

Precandi formula.

Ad altare maius. Pater noster. Aue Maria. Psalmus VI. pænitentialis. De profundis clamaui ad te domine, domine exaudi uocem meam. Fiant aures tuæ intendentes, in uocem deprecationis meæ. Si iniquitates obseruaueris domine, domine quis sustinebit?

Quia

Quia apud te propitiatio est, & propter legem tuam sustinui te domine. Sustinuit anima mea in uerbo eius, sperauit anima mea in domino. A custodia matutina usque ad noctem, speret Israel in domino. Quia apud dominum misericordia, & copiosa apud eum redemptio. Et ipse redimet Israel, ex omnibus iniquitatibus eius. Gloria patri, & filio, &cet. Oratio. Charitatis speculum dulcissime deus, qui amore tuo, & proximi legis præcepta conclusisti: da nobis proximos nostros fraternis uisceribus amare: illumq; solum odio habere, cuius inuidia mors introiuit in orbem terrarum. Da de proximorum prosperitate gaudere, illorum aduersitatibus condolere, de nullius infelicitate lætari, ut omnis inuidiæ malitia reiecta, ad te qui uerus amor, & uera charitas es, ualeamus fideliter peruenire. Qui in Trinitate perfecta uiuis, & regnas Deus, per omnia secula seculorum.

Ibidem ante corpora sanctorum Stephani, & Laurentij. Pater noster. Aue Maria. Antiphona. Stephanus plenus gratia & fortitudine, faciebat signa magna & prodigia in populo. Vers. Sepelierunt Stephanum uiri timorati. Resp. Et fecerunt planctum magnum super eum. Oratio. Da nobis quæsumus domine imitari quod colimus, ut discamus & inimicos diligere, quia eius commemorationem celebramus, qui nouit etiam pro persecutoribus exorare dominum nostrum Iesum Christum.

Antiphona pro S. Laurentio. In craticula te deum non negaui, & ad ignem applicatus te Christum confessus sum: probasti cor meum & uisitasti nocte, igne

me

me examinasti, & non est inuenta in me iniquitas. V. Leuita Laurentius bonũ opus operatus est. Resp. Qui per signũ crucis cæcos illuminauit. Oratio. Da nobis quæsumus omnipotens deus uitiorum nostrorum flãmas extinguere, qui beato Laurentio tribuisti tormentorum suorum incendia superare. Per dominũ.

In cœmeterio Cyriacetis. Antiphona. Istorum est regnũ cælorum, qui contempserunt uitam mundi, & peruenerunt ad præmia regni, & lauerunt stolas suas in sanguine agni. Vers. Tanquam aurum in fornace probauit electos dominus. Resp. Et quasi holocausti hostiam accepit eos in æternum. Oratio. Omnipotens sempiterne deus, qui deprecantium uoces benignus exaudis, maiestatem tuam supplices exoramus, ut sanctorum martyrũ hic & ubique iu Christo dormientium intercessionibus, ad gaudia perpetua peruenire ualeamus. Per dominum.

De VII. Basilica S. Mariæ maioris.

Iberius papa, qui anno salutis CCC LIII. Petri sedem conscendit, basilicam sanctæ Mariæ Matris Dei, miraculo niuis in Esquilijs prope aggeres Tarquinij, haud procul a macello Liuiano, alias Liuiæ, a Ioãne Patritio uiro clarissimo a fundamentis sua impensa extructam, in honorem B. Mariæ Virginis, primam in Vrbe, Nonis Augusti dedicauit, quæ de nomine suo basilica Liberij aliquando uocata est. Bibliothecarius,

Hic

Hic (inquit) fecit basilicam nomini suo iuxta macellam Liuiæ. Auctor Breuiarij ueteris Romani, in lectionibus festi Niuis. Eam basilicam, forte minus capacem, restituit, & maxime (ut nunc cernimus) amplificauit Xystus Tertius papa, qui anno Salutis CDXXXII. creatus est, Magni Leonis prædecessor, elegantissimisque ueteris, & noui Testamenti mysticis figuris in fenestrarum interstitijs, totam miro opere condecorauit, ut indicat titulus hic in exterioris arcus sūmitate. XYSTVS. EPISCOPVS. PLEBI. DEI. & uersus quidā musiuei supra portam maiorem intra ecclesiam, iam exolescentes, & fere consumpti sic.

VIRGO. MARIA. TIBI. XYSTVS. NOVAT.

. . . . . .

Bibliothecarius in Xysti uita hanc rem ita commemorat: Hic fecit basilicam Sanctæ Mariæ matris Domini, quæ ab antiquis Liberij cognominabatur, iuxta macellum Liuiæ, ubi multa dona obtulit: cænacula quoque fecit e regione graduum basiltcæ, ei adhærentia, uel quicquid intrinsecus esse uidetur. Ita ille. Hæc basilica antiquissimis temporibus appellabatur (ut dixi) basilica Liberij, a Liberio papa, qui eam primum condidit. Postea a Xysto Tertio restituta, & beatæ Virgini Mariæ dicata, dicta est Basilica Sanctæ Mariæ matris Domini. Deinde sacello præsepis in eadem extructo, sanctæ Mariæ ad præsepe appellationē obtinuit. Nouissime ad aliarum ecclesiarū, quæ

beatæ

beatæ Virgini in Vrbe dicatæ sunt, discrimen, dicta est, ut etiam hodie uocatur, Basilica S. Mariæ Maioris. Est una ex quinque Patriarchalibus ecclesiis, una ex septem quæ solenni ritu perpetuo uisitari solent, ex quatuor demum anni Iobilei una constituta. Paschalis papa (ut tradit Anastasius Bibliothecarius) ecclesiam beatæ Mariæ ad præsepe restituit, absidãque eius basilicæ a nouo refecit. Hæc basilica alijs patriarchalibus ecclesiis similis est. Quæ absida transuersa cruce, mediana maiore naui, minoribus alis siue nauibus duabus, xl. elegantissimis columnis suffultis constat. Habet altare maius marmoreo operculo ornatum, podia siue mœniana duo lapidea tessellata, alterum pro Reliquijs sanctorum conseruandis, alterum quod imaginem Deiparæ Virginis Mariæ continet: pulpita siue ambones marmoreos duos elegantissimis tabulis incrustatos, sacella aliquot magnifica, altaria circiter xxv. marmoream tessellatam sedem, gradus ad altare maius porphyreticos, Confessionem tabulis marmoreis incrustatam, columnis ornatam. Ante fores uerò templi porticum, & aream, tres portas in mediana naui, & quartã, quam sanctam uocant, habet.

De his, quæ memoratu digna sunt, breuissime dicam. Crucem mediam transuersam, & naues ex utraque parte minores, e ligneis lateritias, & fornicatas fecit Guillelmus Cardinalis Rothomagensis, eiusdem basilicæ aliquando archipresbyter, Episcopus Ostiensis, & S. R. E. camerarius, uir insignis pietate, & magno animo præditus. Quarum nauium dextram colla-

collabentem restituit Paulus IIII. Sacellum uetustissimum Præsepis, cum ara, & imaginibus partus B. Virginis, totum emblematibus decoratum est. Ante quod sub altare sui nominis iacet D. Hieronymus, summus ecclesiæ doctor: quod altare fecit Guillelmus Cardinalis Rothomagensis. Duo alia magna sacella fabricarunt idem Guillelmus in honorem S. Mariæ Virginis, & Fridericus Cæsius episcopus Cardinalis Portuēsis sanctæ Catharinæ dicatum, in quo ipse, & eius frater Paulus Cardinalis dormiunt, beatam Resurrectionis spem expectantes. Tertium miri operis delubrum inchoauerat Guido Ascanius Sfortia Cardinalis S. Floræ, eiusdem basilicæ archipresbyter, quod morte præuentus imperfectum reliquit.

Porticum ante basilicam cum columnis, & epystilio marmoreo fecit Eugenius III. papa Pisanus Ordinis Cisterciensis, ex abbate trium Fontium summus Pontifex factus, ut uersiculi indicant,

Tertius Eugenius Romanus papa benignus
Obtulit hoc munus uirgo Maria tibi:
Quæ mater Christi fieri merito meruisti
Salua perpetua uirginitate sibi.
Es uia, uita, salus, totius gloria mundi,
Da ueniam culpis uirgo Maria nostris.

Gregorius XI. Turrim campanariam restituit. Pauimentum basilicæ uermiculatum fecerunt duo nobiles ciues Romani, Sotus, & Ioannes ipsius filius Paparones, ante annos CCCC. tempore eiusdem Eugenij III. papæ. Pulpita in medio ecclesiæ lapidea uarijs marmoribus porphyreticis uiridibus Lacedemonijs or-

nata

nata, pro epistola, & euangelio decantandis; Alexander III. Senensis fabricauit. Operculum marmoreum nobilissimum, quattuor columnis porphyreticis sustentatum altaris maioris, Guillelmus Cardinalis Rothomagensis; tectum basilicæ laqueari ligneo aurato pulcherrimo Alexander sextus absidæ maioris quæ supereſt ornatus, e musiuo Nicolaus Quartus Asculanus, ordinis Minorum olim generalis minister, & Iacobus columna diaconus Cardinalis fecerunt. Idem Iacobus, & Petrus Columnæ Cardinales, & fortassis alter eorum archipresbyter eiusdem basilicæ, faciem anteriorem ecclesiæ musiueo opere eleganti condecorarunt, quibus signis primam basilicæ exædificationem expresserunt. Tabernaculum, siue ferculum reliquiarum marmoreum & tessellatum, quattuor columuis suffultum, condiderunt Ioannes Capocius, & uxor eius Vinia nobilissimi in Vrbe ciues ante annos trecentum. Quis uero id ferculum, quo beatissimæ Virginis imago clauditur, e nobili marmoreo factum extruxerit, mihi incompertum. Extat in ecclesiæ capite porphyreticum labrũ, quod Ioannis Patricij primi ecclesiæ conditoris sepulchrum esse dicitur.

Bibliothecarius eiusmodi redditus, & ornamenta commemorat, quæ Xystus III. huic basilicæ ab se ædificatæ donauit. Possessio Seuerina in agro Caietano, præstans solidos trecenta duodecim. Possessio Marmorata in agro Prænestino, præstãs sol. 92. Possessio Celeris in agro Aufidinate,

præstans

præstas sol. III. Poßeßio Palmatij iuxta basilicam, cum balineo, & pistrino, præstãs solidos 154. Domus Claudij in Sicimino, præstãs solidi 104. Summa solidorum 1073. aureorum 1600. Ornamenta vero eiusmodi fuere. Altare argenteum librarum CCC. Cantarum pharum argenteum ante altare librarum XXX. Cantariphari, alias coronæ pherales argenteæ XXXVI. singulæ lib. X. Candelabra argentea IIII. singula librarum XX. Cathara ceroßrota ex auricalco XXIV. singula librarum XV. Argenteum thimiamaterium lib. V. Amæ argentæ IIII. singulæ lib. IX. Scyphus auereus lib. xii. Scyphi argentei V. singuli librarum quinquaginta. Calices minißariales aurei duo singuli libræ vnius, alias librarum III. Calices minißeriales argentei X. singuli lib. III. Patenæ argenteæ tres, singulæ librarum IX. Aquamanuli argentei librarum VIII. Ceruus argenteus fundens aquam in baptißerio, lib. xx. Omnia vaßa sacra baptißmatis argentea, singula lib. XV. Multa alia auerea, & argentea ornamenta donarunt huic basilicæ Ioannes, Gregorius III. Hadrianus, Nicolaus, & alij Romani pontifices. Gregorius III. fecit in hac basilica per circuitum super columnas regulare candelabrum instar eccleßiæ B. Petri apoßoli. Fecit etiam ibidem in oratorio ad præsepe imaginem auream librarum quinque, dei genitricis filium amplectentis, gemmis multis ornatam. In eius vero eccleßiæ vßum multas sacras veßes obtulit. Idem fecit Hadrianus papa. Siluester III. olim episcopus Sabinus in ßchißmate cõtra benedictũ VIII. papã creatus,

apud

apud huius basilicæ patriarchium pontificatus iura tenens, permansit anno MXLV. Nicolaus IIII. ibidem dum in Vrbe manebat, commorabatur. Clemens III. Paulus Scholaris uocatus, ciuis Romanus, ab ineunte ætate, in eadem patriarchio educatus est, canonicus ibi fuit; deinde Episcopus Cardinalis Prænestinus factus ab Alexandro III. palatium prope ipsam basilicam condidit pro se & futuris episcopis Prænestinis, quod postea canonicis ab eodem, quum pontifex creatus esset, cum alijs multis rebus donatum est. Honorius III. Cencius ante pontificatum uocatus, in eadem Canonica nutritus, ex ea diaconus Cardinalis assumptus est a Cœlestino III. & S. R. E. camerarius factus, qui Innocentio III. mortuo summus pōtifex renunciatus, cuncta eius Basilicæ priuilegia confirmauit.

Quartis ferijs Quattuor temporum, in statione quæ in ea erat, pontifex Romanus, eos quos Diaconos, & Præsbyteros Cardinales creare constituerat, in hac basilica publice pronunciabat.

Multæ ad eam supplicationes a Romanis pontificibus pro gratijs Deo agendis, uel eius ira mitiganda, aut in difficillimis reipub. Christianæ temporibus, habitæ.

Fœdus sub Hadriano VI. inter eum, Cæsarem Carolū V. & Venetos ad arcendos Italia Gallos ictum, in hac ecclesia publicatum fuit, Pompeio Cardinale columna sacris operante.

Pontifices maximi tres, & supra xx. Cardinales S. R. E. in ea requiescunt. Honorius III. ante sacellū

Præsepis

Præsepis,ĩ terra prope altare S.Hieronymi. Nicolaus IIII. humi prope portam maiorem posterioris eccle siæ partis. Benedictus x. pontificatu iam exactus, & apud eam mortuus.

Hæc basilica ritũ basilicæ Vaticanæ antiquitus habuit clericos, & monachos. De monachis primũ, mox de clericis dicemus. Bibliothecarius in uita Simplicij papæ: Hic(inquit)fecit basilicam S.Andreæ apostoli iuxta basilicã S. Mariæ maioris.Idem in uita Gregorij II. papæ,Gregorius II. (inquit) gerontocomium, quod post absidã sanctæ dei genetricis ad Præsepe situm est,monasteriũ instituit,atque monasteriũ S. Andreæ apostoli,quod Barbaræ nuncupatur,ad eã deductũ desolationẽ,ut in eo ne unus quidẽ monachus relictus esset,accitis monachis ordinauit,in stituitq;,ut horum duorũ monasteriorum monachi in basilica S. dei genitricis Mariæ die noctuq; diuinas deo canerẽt laudes.Ita ille. De quibus monachis nihil præterea memoratu dignum inueni. Horum monasteriorum adhuc uestigia supersunt. Clericos porrò primum,deinde Canonicos cum Archipresbytero,qui modo est Cardinalis,in ea diutissime permãsisse,ex antiquis eius basilicæ, & biblioth ecæ palatinæ monumẽtis inueni, ex quibus ante quingentos annos Canonicos in ea esse cõstat. Nicolaus IIII. qui diu apud eandem basilicam permãsit, palatium suo & Canonicorum usui apud eam condidit.Idem fecit Nicolaus v.qui claustrum,porticũ,cubicula, triclinia, cameras ibidem extruxit. Hodie Canonicorũ pars,clerici,capellani,cãtores et alij ecclesiæ ministri,p ædes in area,ante & circũ ecclesiã incolũt.

Pœnitentiarios Pius V. ex ordine Prædicatorũ in hac basilica ceteris eiectis instituit: quorum collegio domũ S. Pudentianæ concessit. Hodie habet hæc basilica Canonicos XVI. cũ Archipresbytero, Beneficiatos XIIX. Clericos XII. ministros, cantores, mansurarios, camillos circiter xx. Archipresbyter est nũc Carolus Borromeus Cardinalis uir pius, & eam optime gubernat.

In hac ecclesia sunt multæ & ueneratiõe cognituq; dignæ Reliquiæ, quarum seriem afferam. Primum in ea est imago beatissimæ Virginis Mariæ, ante quam S. Gregorius papa orans, pestem extinxit, antiphonamque illam edidit: Regina cœli lætare &c. Quæ die Assumptionis B. Virginis in media Ecclesia populo ueneranda collocatur, & in solenni supplicatione cũ imagine S. Saluatoris Lateranensi eodem die defertur. In altari dicto ad Præsepe, de Christi præsepio. Sub altare maiori corpus S. Matthiæ apostoli. Prope præsepe sub altare sui nominis corpus S. Hieronymi presbyteri, ecclesiæ doctoris eximij. Ibidem muro affixæ sunt duæ tabulæ marmoreæ cum bullis incisis pij II. papæ. Altera instituit festum translationis corporis S. Hieronymi, VII. Idus Maij, altera eundem festum ad uigiliam Assumptionis B. Virginis transtulit, & multis indulgentijs eum diem celebrem facit. In marmoreo uero ferculo, quod reliquiarum dicitur, eiusmodi reliquiæ conseruantur, & statis diebus populo deuotissime ostenduntur. I. Caput S. Vibiaæ virginis & martyris. II. Duo digiti, mentum, & aliæ reliquiæ S. Anatoliæ uirginis & martyris. III. De cingulo, & uelo S. Scholasticæ, ac de reliquijs S. Catharinæ,

tharinæ, S. Euphemiæ, S. Annæ, & de zona & lecto B. Mariæ Virginis. IIII. Dalmatica, qua indutus erat S. Thomas Cantuariensis archiepiscopus, quãdo interfectus est. V. De brachio, sanguine, cerebro, cilicio, cuculla, & alijs reliquijs eiusdem Sancti Thomæ Archiepiscopi Cantuariensis. VI. Planeta, stola, & Manipulus, quibus celebrabat Sanctus Hieronymus doctor in Capella Præsepis domini nostri Iesu Christi in Bethleem. VII. Caput cum alijs reliquijs sancti Marcellini Papæ & Martyris. VIII. Brachiũ cum alijs reliquijs sancti Iuliani martyris. IX. Corpora sanctorum Simplicij, Beatricis, & Faustini martyrum. X. Brachium sancti Cosmæ martyris. XI. De sanguine, cerebro, cilicio, & alijs reliquijs eiusdem sancti Cosmæ, & Damiani martyrum. XII. De brachio sancti Abundij, & de reliquijs S. Sebastiani, S. Blasii, S. Stephani protomartyris, & sancti Ioannis Baptistæ. XIII. Mentum cum alijs reliquijs S. Zachariæ patris S Ioannis Baptistæ. XIV. crus B. Epaphræ condiscipuli S. Pauli Apostoli. XV. Brachium cum alijs reliquijs sancti Lucæ Euangelistæ, qui depinxit imaginem B. Mariæ Virginis in hac Basilica existentem. XVI. Brachium S. Matthæi apostoli & Euangelistæ, cum alijs eius reliquijs. XVII. Caput S. Mathiæ apostoli, cuius corpus est sub altari maiori huius basilicæ. XVIII. De reliquijs sanctorum apostolorum Petri & Pauli, Andreæ, Iacobi, Philippi, Thomæ, Bartholomei, & de manna S. Ioannis apostoli & Euangelistæ. XIX. De reliquijs aliorum Apostolorum, & plurimorum sanctorum martyrum, confessorum, & uir-

ginum. xx. Cunabulum, ac de fascia, & pannis infantiæ domini nostri Iesu Christi. xxi. De uestimento purpureo, de spongia, de sindone, & de sepulchro domini nostri Iesu Christi. xxii. De ligno sanctissimæ crucis domini nostri Iesu Christi. Hæ reliquiæ populo die Paschæ ostendi solent.

In hac ecclesia plures sunt Stationes, quàm in alia Vrbis basilica, præter S. Petrũ. Sunt. n. xv. quum Lateranensis basilica non nisi vii. S. Pauli vi. S. Laurentij iiii. tantum. Vaticana uero xx. habeat. Hæ sunt stationes. i. Dominica i. Aduentus. Singulis iiii. feriis Quattuor tẽporũ. vi. Vigilia Natalis Dñi. vii. Nocte Natalis Dñi ad sacellũ Præsepis, in i. Missa. viii. In missa maiori, & toto die Natalis domini ad altare maius, q̃ statio antiquitus apud S. Petrum erat, sed pp diei breuitatẽ huc translata. ix. Die S. Ioannis Euãgelistæ. x. Die Purificationis B. Virginis. xi. Feria iiii. maioris hebdomadæ. xii. Die scõ Resurrectiõis. xiii. Feria ii. litaniarũ triduanarũ ante Ascensionẽ dñi. xiiii. In festo dedicationis ecclesiæ, dicto Festũ Niuis. xv. In die Assũptionis B. Virginis. Quibus diebus, & p̃sertim festis Natalis, Purificationis, Paschæ, Assũptionis, Romanus põtifex missarũ solennia celebrare in ea cõsueuerat. Die uero Purificationis processionẽ a S. Hadriano inchoatã ad eandẽ ecclesiã pducere, & pedibus nudis cũ cãdelis accẽsis ire, ibiq; celebrare. Easdẽ & supplicationes habebat singulis quartis feriis Quattuor tẽporũ. Nocte uero Natalis domini in capella Præsepis, die uero in altare maiori sacra faciebat. Anno sancto Iobilei porta sãcta q̃ ibi ẽ, ab Archi

presbytero

presbytero eius ecclesiæ apiri solet, eoq; elapso claudi. Hæc .n. ecclesia inter quattuor est, q̃ eo anno uisitantur, reliquis alijs a Gregorio xi. addita. Super eius ara maxima nemo nisi Papa, uel cũ eius uenia Cardinalis celebrare cõsueuerunt. Id priuilegium omnibus quinque patriarchalibus ecclesiis commune est.

Multæ in ea sunt indulgentiæ, a Romanis põtificibus, & præsertim Nicolao iiii. cõcessæ, ut liquet ex duabus musiueis tabulis, absidæ muro affixis. Quorum eiusmodi est exemplum. Primæ. Ad banc sacrã basilicam oĩbus deuote uenientibus a feli. record. Nicolao iiii. papa, in scripto indulgentiæ sunt concessæ, & innouatæ. In primis singulis diebus annus unus et duæ quad. Itẽ singulis diebus Lunæ, Mercurij, & Sabbati centũ dies. Item in quadragesima S. Martini, singulis diebus tres anni & tres quadr. Itẽ in Natiuitate domini, & usque ad octauã, xii. anni, & xii. quadr. Itẽ ab octaua Natiuitatis usque ad Epiphaniã, octo anni, & viii. quadr. Itẽ ab Epiphania & usq; ad octauã, xii. anni, & xii. quadr. Itẽ ab octaua Epiphaniæ usq; ad Purificationẽ, xii. anni, & xii. quadr. Itẽ a dominica LXX: usque ad XL. duo anni, & duæ quadr. Itẽ in Quadragesima, singulis dieb', tres anni, & tres quad. Itẽ in festo B. Matthiæ apostoli, x. anni, & x. qu. Itẽ in octaua eiusdẽ, sex anni, & sex qu. Itẽ in Annũciatione Beatæ Mariæ Virginis, x. anni, & x. quadragenæ. Item in Resurrectione domini, & usque ad octauam, xii. anni, & xii. quadr. Itẽ ab octaua Resurrectionis usque ad Ascensionem, duo anni, & 2. quad.

Item in Ascensione & usque ad octauam, VI. anni, & VI. quadragenæ. Item ab Octaua Ascensionis usque ad Pentecostem, II. anni, & II. quadragenæ. Item in Pentecoste usque ad octauam, VI. anni, & VI. quadragenæ. Item in festo Niuis usque ad octauam, XIIII. anni, & XIIII. quadragenæ Item indulgentia ab octaua festi Niuis usque ad Assumptionem, VIII. anni, & VIII. quadrag. Item in Assumptione & usque ad octauam, XII. anni, & XII. quadragenæ. Item ab octaua Assumptionis usque ad natiuitatem Virginis, VIII. anni, & VIII. quadr. Item in Natiuitate Virginis usque ad octauam, XII. anni, & XII. quadrag. Item in festo omnium Apostolorum & Euangelistarum, S. Laurentij, & S. Hieronymi, duo anni, & duæ quadragenæ. Item in festis S. Crucis, III. anni, & III. quadrag. Item singulis diebus Sabbati, unus annus, & una quadragena. Itẽ singulis diebus Lunæ, Mercurij, Sabbati ad Præsepe, I. an. & I. quadr. Item in singulis Stationibus ipsius basilicæ, quæ sunt omnibus diebus Mercurij, Quattuor temporum. Dominica de Aduentu, Vigilia Natalis domini, & IIII. feria maioris hebdomadæ, IX anni, & IX quadragenæ. Item quicumque ad reparationem, seu conseruationem ipsius basilicæ, & alias prout ei dominus inspirabit, quotiescunque & quandocunque manum porrexerit adiutricẽ, annus unus, & una quadragena.

In hac sacra basilica corpora sanctorum Matthiæ apostoli, Hieronymi doctoris, Romulæ, & Redemptæ Virginum reconduntur. Item cunabulum domini.

De

De ligno sanctæ Crucis, De capillis & uestimentis B. Virginis. Caput B. Matthiæ. De brachio, craneo, & cerebro S. Thomæ archiepiscopi Cantuariensis, De tibijs sanctorum Cosmæ, & Damiani. Brachium S. Epaphræ discipuli Domini, & multorum aliorum sanctorum, quorum nomina scripta sunt in libro uitæ.

Precandi formula.

Ante altare maius, & sanctissimam Eucharistiã. Pater noster. Aue Maria. Septimus psalmus pœnitentialis. Domine exaudi orationem meam, auribus percipe obsecrationem meam, in ueritate tua exaudi me in tua iustitia. Et non intres in iudicium cum seruo tuo, quia non iustificabitur in conspectu tuo omnis uiuens. Quia persecutus est inimicus animam meam: humiliauit in terra uitam meam. Collocauit me in obscuris sicut mortuos seculi: & anxiatus est super me spiritus meus: in me turbatum est cor meum. Memor fui dierum antiquorũ: meditatus sum in omnibus operibus tuis, & in factis manuum tuarũ meditabar. Expãdi manus meas ad te: anima mea sicut terra sine aqua tibi. Velociter exaudi me domine, defecit spiritus meus. Non auertas faciem tuam a me: & similis ero descendentibus in lacum. Auditam fac mihi mane misericordiam tuam, quia in te speraui. Notam fac mihi uiam in qua ambulem: quia ad te leuaui animam meam. Eripe me de inimicis meis domine, ad te cõfugi: doce me facere uoluntatem tuam, quia deus meus es tu. Spiritus tuus bonus deducet me in terram rectam: propter nomen tuum domine uiuificabis me in æquitate tua. Educes de tribulatione animã meam: & in misericordia

ſericordia tua diſperdes oēs inimicos meos. Et perdes omnes, qui tribulant animam meam: quoniam ego ſeruus tuus ſum. Gloria Patri, & Filio, & Spiritui ſancto &cet.

Oratio.

Omnipotens & mitiſſime deus, qui mortali carne aſsumpta, ut innocens, & manſuetus agnus ad occiſionem ductus es, & illuſus, percuſsus, crucifixus, malum pro malo non reddidiſti, ſed pro transgreſsoribus exoraſti: planta in cordibus noſtris patientiæ & manſuetudinis uirtutem: ut iræ furorem uincentes, manſueto corde, mala in bono uincamus, inimicosque noſtros, & perſequentes nos, nec ira, nec odio perſequamur: ſed bonum pro malo reddendo, illi ad portum ſalutis adducantur, noſque ſub tua mānſuetudine in hac uita pie uiuentes, ad ueræ pacis patriam aſcendere ualeamus. Qui uiuis & regnas cum deo patre in unitate ſpiritus ſancti deus per omnia ſecula ſeculorum. Amen.

Alia Oratio.

Omnipotens ſempiterne deus, fundamentum omnium uirtutum, amor, & conſeruator omnium in te ſperantium, piiſſime conſolator omnium ad te clamantium, qui cœlum & terram de nihilo feciſti, uniuerſum mundum pugillo concluſiſti, naturam humanā mirabiliter unitiue aſsumpſiſti, patibulū crucis ſubire uoluiſti, genus humanum redemiſti, poteſtatem diaboli penitus deſtruxiſti, regnum tuum requirentibus promiſiſti: reſpice in me, & miſerere mei. Confiteor enim hodie coram diuina, adoranda, & æter-

æterna maiestate tua, me auaritia feruenti grauiter uulneratum, immo & aliis peccatis omnibus alligatum, quæ præ multitudine numerari non possunt. Propter quod non sum dignus uidere altitudinem cœli, propter multitudinem iniquitatũ mearum: quoniam irritaui iram tuam, & malum coram te feci. Deprecor ego te domine Iesu, saluator mundi: ut respicere digneris me prostratum ante imaginẽ tuæ sanctissimæ, atque clementissimæ pietatis: & concedere digneris mihi miserrimo peccatori spatium pœnitendi. Et sicut mihi fuit intentio peccandi, ita sit emendandi possibilitas. Et infunde in me spiritum æternæ maiestatis, & pietatis: ut uirtute spei illustratus, te solum deum quæram, in quo totam spem meam humiliter repono conseruandam. Et aufer a me spiritum nefarium auaritiæ, atque tenacitatis; & da mihi ignem tui amoris, spem, fidem, & charitatem; mansuetudinem misericordiam, castitatem; quatenus his uirtutibus adornatus, hostem uisibilem & inuisibilem ualeam conformiter superare, per te Christe Saluator mundi: Qui uiuis & regnas cum deo patre, & Spiritu sancto, per infinita secula seculorum. Amen.

Antiphona. Ne reminiscaris domine delicta nostra, uel parentum nostrorum: neque uindictam sumas de peccatis nostris.

Kyrie eleison. Christe eleison, Kyrie eleison.
Christe audi nos. Christe exaudi nos.
℣ *Pater de cælis deus, Miserere nobis.*
Fili redemptor mundi deus, Miserere nobis
Spiritus sancte Deus, Miserere nobis

Sancta

Sancta Trinitas vnus Deus, miserere nobis.
S. Maria, ora
Sancta dei genitrix, ora
Sancta virgo virginum, ora
S. Michael. ora
S. Gabriel ora
S. Raphael ora
Omnes sancti angeli & archangeli, orate pro nobis.
Omnes sancti beatorum spirituũ ordines orate pro nob.
Sancte Adam ora
S. Abel iuste ora
Sancte Noe. ora
S. Abraham. ora
S. Moises ora
S. Dauid ora
S. Esaia ora
S. Hieremia ora
S. Simeon iuste ora
S. Ioannes Baptista ora
Omnes sancti patriarchæ, & prophetæ orate pro nobis
S. Petre apostolorum princeps ora
S. Paule vas electionis. ora
S. Andrea apostolorum primo vocate ora
S. Iacobe apostolorum protomartyr ora
S. Ioannes euangelista Christi dilecte ora
S. Philippe apostole ora
S. Matthæe euangelista ora
S. Barnaba discipule, & apostole ora
S. Marce euangelista ora
S. Luca euangelista. ora

Omnes

Omnes sancti apostoli & euangeliste orate
Omnes sancti discipuli Domini, orate
Omnes sancti Innocentes orate
S. Stephane protomartyr ora
S. Antipas testis Christi fidelis ora
S. Clemens papa & martyr ora
S. Alexander papa & martyr ora
S. Fabiane & Sebastiane orate
S. Laurenti ora
SS. Geruasi & Portasi orate
SS. Vincenti & Anastasi orate
SS. Cosma & Daminiane orate
SS. Ioannes & Paule orate
Omnes sancti martyres orate
S. Siluester papa & confessor ora
S. Leo ora
S. Gregori ora
S. Ambrosi ora
S. Augustine ora
S. Hieronyme ora
S. Athanasi ora
S. Basili ora
S. Ioannes Chrysostome ora
S. Martine ora
Omnes sancti pontifices & confessores orate pro nobis
Omnes sancti ecclesiæ doctores orate pro nobis.
S. Ioseph nutricie domini nostri Iesu Christi orate pro.
S. Benedicte ora
S. Romualde ora
S. Bernardo ora

S.

S Petre cælestine ora
S. Dominicæ ora
S. Franciſce ora
S. Nicolae de Tolentino ora
S. Antoni de Padua ora
S. Thoma de Aquino ora
Omnes ſancti monachi & eremitæ, orate pro nobis
Omnes ſancti ſacerdotes & leuitæ, orate pro nobis
Sancta Anna mater B. Virginis, ora
S. Eliſabeth ora
S. Maria Magdalene ora
S. Praxedis ora
S. Pudentiana ora
S. Cæcilia ora
S. Agnes ora
S. Catherina ora
S. Monicha ora
S. Clara ora
Omnes ſanctæ Virgines & uiduæ, orate
Omnes ſancti & ſanctæ dei, intercedite pro nobis
Propitius eſto, parce nobis domine
Propitius eſto, Exaudi nos domine
Ab omni malo, Libera nos domine
Ab omni peccato, Libera nos domine
Ab ira tua Libera
Ab inſidijs diaboli Libera
A ſubitanea & improuiſa morte, Libera
Ab ira, odio, & omni mala uoluntate, Libera
A fulgure, & tempeſtate, Libera
A ſpiritu fornicationis, Libera

A mor-

A morte perpetua, *libera*
Per mysterium sanctæ incarnationis tuæ *lib.*
Per aduentum, & natiuitatem tuam, *lib.*
Per baptismum, & sanctum ieiunium tuum, *lib.*
Per mortem, & sepulturam tuam, *lib.*
Per sanctam resurrectionem tuam, *lib.*
Per admirabilem ascensionem tuam *lib.*
Per aduentum spiritus sancti paracliti. *lib.*
In die tremendi Iudicij *lib.*
Peccatores, *Te rogamus audi nos*
Vt nobis parcas, *Te rogamus audi nos*
Vt nobis indulgeas, *Te rog. audi nos*
Vt ad uerã pœnitentiã nos perducere digneris, Te rog.
Vt ecclesiam tuam sanctam regere, conseruare, & amplificare digneris. *Te rog.*
Vt Domnum nostrum Apostolicum N. & omnes ecclesiasticos ordines in sancta religione conseruare digneris, *Te rogamus audi nos*
Vt inimicos sanctæ catholicæ ecclesiæ, Turcas, Sarracenos, Hæreticos, & Schismaticos humiliare digneris. *Te rogamus*
Vt omnes Hæreticos ad sanctæ catholicæ ecclesiæ gremium reuocare digneris. *Te rog.*
Vt regibus & principibus Christianis pacem & ueram concordiam donare digneris, *Te rog.*
Vt cuncto populo christiano pacem & unitatem largiri digneris, *Te rog.*
Vt nosmetipsos in tuo sancto seruitio confortare, & conseruare digneris, *Te rog.*
Vt mẽtes nostras ad cælestia desideria erigas, Te roga

mus

mus audi nos.

Vt omnibus benefactoribus nostris sempiterna bona re tribuas, Te rogamus.

Vt animas nostras, fratrum, propinquorum, & bene factorum nostrorum ab æterna dãnatione eripias, Te rogamus audi nos,

Vt fructus terræ dare, & conseruare digneris. Te rogamus audi nos,

Vt omnibus fidelibus defunctis requiem æternam donare digneris. Te rogamus.

Vt nos exaudire digneris, Te rogamus audi nos.

Fili dei. Te rogamus audi nos.

Agnus dei, qui tollis peccata mundi, parce nobis domine.

Agnus dei, qui tollis peccata mundi, exaudi nos domine.

Agnus dei, qui tollis peccata mundi, miserere nobis.

Christe audi nos. Christe exaudi nos.

Kyrie eleison. Christe eleison. Kyrie eleison.

Pater noster. Aue Maria. Psal.

Deus in adiutorium meum intende: domine ad adiuuandum me festina. Confundantur, & reuereantur, qui quærunt animam meam. Auertantur retrorsum, & erubescant, qui uolunt mihi mala. Auertantur statim erubescentes, qui dicunt mihi, euge euge. Exultent, & lætentur in te omnes, qui quærunt te: & dicant semper, magnificetur dominus, qui diligunt salutare tuum. Ego uerò egenus, & pauper sum: deus adiuua me. Adiutor meus, & liberator meus es tu: domine,

domine, ne moreris. Gloria patri, & filio, & spiritui sancto, &c. Vers. Saluos fac seruos tuos, & ancillas tuas. Resp. Deus meus sperantes in te. Vers. Esto nobis domine turris fortitudinis. Resp. A facie inimici. Vers. Nihil proficiat inimicus in uobis. Resp. Et filius iniquitatis non apponat nocere nobis. Vers. Domine non secundum peccata nostra facias nobis. Resp. Neque secundum iniquitates nostras retribuas nobis. Vers. Oremus pro domno nostro Apostolico N. Resp. Dominus conseruet eum, & uiuificet eum, & beatum faciat eum in terra, & non tradat eum in animam inimicorum eius. Vers. Oremus pro benefactoribus nostris. Respon. Retribuere dignare Domine omnibus nobis bona facientibus, propter nomen sanctum tuum uitam æternam. Vers. Oremus pro fidelibus defunctis. Resp. Requiem æternam dona eis domine, & lux perpetua luceat eis. Vers. Requiescant in pace. Resp. Amen. Vers. Pro fratribus nostris absentibus. Resp. Saluos fac seruos tuos, Deus meus sperantes in te. Vers. Mitte eis Domine auxilium de sancto. Resp. Et de Sion tuere eos. Vers. Domine exaudi orationem meam. Resp. Et clamor meus ad te ueniat. Oratio.

Deus, cui proprium est misereri semper, & parcere, suscipe deprecationem nostram, ut nos, & omnes famulos tuos, quos delictorum catena constringit, miseratio tuæ pietatis absoluat.

Exaudi quæsumus domine supplicum preces, & cõfitentium tibi parce peccatis; ut pariter nobis indulgẽtiam tribuas benignus, & pacem.

Ineffa-

Ineffabilem nobis domine misericordiam tuam clementer ostende: ut simul nos & a peccatis omnibus exuas, & a pœnis, quas pro his meremur, eripias.

Deus, qui culpa offenderis, pœnitentia placaris, preces populi tui supplicantis propitius respice: & flagella tuæ iracundiæ, quæ pro peccatis nostris meremur, auerte.

Omnipotens sempiterne Deus, miserere famuli tui domni nostri Apostolici N. & dirige eum secundum tuam clementiam in uiam salutis æternæ: ut te donante, tibi placita cupiat, & tota uirtute perficiat.

Deus, a quo sancta desideria, recta consilia, & iusta sunt opera, da seruis tuis illam, quam mundus dare non potest, pacem: ut & corda nostra mandatis tuis dedita, & hostium sublata formidine, tempora sint tua protectione tranquilla.

Vre igne sancti spiritus renes nostros, & cor nostrum domine: ut tibi casto corpore seruiamus, & mũdo corde placeamus.

Fidelium deus omnium conditor, & redemptor, animabus famulorum famularumque tuarum remissionem cunctorum tribue peccatorum: ut indulgentiam, quam semper optauerunt, pijs supplicationibus consequantur.

Actiones nostras, quæsumus domine, aspirando præueni, & adiuuando prosequere: ut cuncta nostra oratio, & operatio a te semper incipiat, & per te cœpta finiatur.

Omnipotens sempiterne deus, qui uiuorum dominaris simul et mortuorum, omniumque misereris, quos

tuos

tuos fide, & opere futuros esse prænoscis, te supplices exoramus: vt pro quibus effundere preces decreuimus, quosq; uel præsens seculum adhuc in carne retinet, uel futurum iam exutos corpore suscepit, intercedentibus omnibus sanctis tuis, pietatis tuæ clementia, omnium delictorum suorum ueniam consequantur. Per dominũ nostrum Iesum Christum filium tuum, qui tecum uiuit & regnat in unitate spiritus sancti Deus, per omnia secula seculorum. Amen. Vers. Domine exaudi orationem meam Resp. & clamor meus ad te ueniat. Vers. Benedicamus domino. Resp. Deo gratias Vers. Exaudiat nos omnipotens & misericors dominus. Respon. Amen.

Ad Beatam Virginem. Pater noster. Aue Maria. Antiphona. Sancta et immaculata uirginitas, quibus te laudibus efferam, nescio: quia quem cæli capere non poterant, tuo gremio contulisti, Vers. exaltata est sancta Dei genetrix. Resp. Super choros angelorum ad cælestia regna. Oratio. Famulorum tuorum quæsimus dñe, delictis ignosce; & qui tibi placere de actibus nostris non ualemus, genitricis filij tui domini nostri intercessione saluemur, per eundẽ dominum nostrum, Iesum Christum filium tuum, qui tecum uiuit, &c.

Ad Altare Sancti Hieronymi. Pater noster Aue M. An. Isti sunt, qui ante deum magnas uirtutes operati sunt, omnis terra doctrina eorum repleta est: ipsi intercedunt pro peccatis omnium populorum: quia contemnentes uitam mundi, peruenerunt ad cælestia regna. Vers. Amauit eos dominus, & ornauit, eos. R. Stolã glriæ induit eos. Oratio. Deus qui ecclesiæ

tuæ Beatum Hieronymum, Ambrosium, Augustinum, Athanasium, Basilium, Ioannem Chrysostomum, Thomam, & alios sanctos doctores, pontifices & confessores tribuisti, concede propitius, ut apud te hos pios semper intercessores habere mereamur. Per dominum nostrum.

De Ecclesia & titulo S. Praxedis.

Ecclesia S. Praxedis, quæ uetustissimus Titulus Cardinalis in Vrbe est, ante mille sexaginta annos condita. Eius ecclesiæ mentio est in concilio Romæ sub Symmacho papa celebrato. cui subscripserunt Cælius Laurentius S. R. E. archipresbyter Cardinalis tt. S. Praxedis, & Petrus eiusdē tituli presbyter. Paschalis papa anno DCCCXVII. ex presbytero Cardinale tt. S. Praxedis, pontifex creatus (ut Bibliothecarius auctor est) hanc ecclesiam uetustate collabentem, & ruinam proximam, a fundamentis restituit, absidam musiueis figuris ornauit, multa sanctorum corpora ex cœmeteriis ruinosis ablata, eidem intulit, & honorifice collocauit. Fecitq; in ea duo Oratoria musiueo opere ornata, S. Zenonis, in quo eius corpus recondidit, & S. Hagnetis. Ita Bibliothecarius. Hæc eadem confirmant uersiculi in absida ex musiuo facti, sic

Emicat aula pie uarijs decorata metallis
Praxedis domina super æthra placentis honore
Pontificis summi studio paschalis alumni

Sedis

Sedis apostolicæ passim qui corpora condens
Plurima sanctorum subter hæc mœnia ponit
Fretus ut his limen mereatur adire polorum.

Extat antiquum Monachorum claustrum, quod, ut ex antiqua inscriptione liquet, Benedictus presbyter Cardinalis huius tituli fabricauit, Gregorio VII. pontifex maximo. Hunc titulum obtinet Carolus Cardinalis Borromæus, quem totum renouauit, ad aram maximam operculũ refecit, sedidia restituit, cãcellum marmoreum aurichalcheis balaustris pulcherrimũ fecit, monachorum numerum auxit. Eam enim tenent monachi Vallis umbrosæ ex Congregatione S. Benedicti, instituta a S. Ioanne Gualberto Florentino, qui iam ipsam per quadringentos annos possident.

In pariete muri prope oratoriũ S. Zenonis, huiusmodi tabula marmorea extat. In nomine domini dei Saluatoris nostri Iesu Christi, temporibus sanctissimi ac ter beatissimi & apostolici Domni Paschalis papæ infraducta sunt uenerandasanctorum corpora in hãc sanctam & uenerabilem basilicam beatæ Christi uirginis Praxedis; quæ prædictus pontifex dirutis ex cœmeterijs seu cryptis iacentia auferens, & sub hoc sacro sancto altari summa cum diligentia proprijs manibus condidit, in mense Iulio die xx. Indictione x. Nomina uero pontificum Romanorum hæc sunt. Vrbani, Stephani, Anteri, Miltiadis, Fabiani, Iulij, Pontiani, Siricij, Lucij, Xysti, Felicis, Anastasii, & Cælestini. Item nomina episcoporũ, Stratonici, Leucij, & Optati. Presbyterorum & leuitarum, Nicomedis archipresbyteri, Iustini, & Cyrini Cyriacique diaconi,

coni, Nemesii, atque Zachei. Etiam & matyrum nomina ista sunt, Zotici, Irenæi, Hiacynthi, Amantij, Marij, Audif, ax Abbacuc: ac sanctorum octingentorum quorum nomina scit omnipotens. Castuli, Felicis militis, Gordiani, Epimachi, Seruiliani, Sulpicij, Diogenis, Blasti, & aliorum LXII. Marcelliani, Marci, Festi, & aliorum duorum. Tertullini, Fausti, Bonosi, Mauri, Calumniosi, Ioannis, Exuperantij, Casti, Cyrilli, & septem Germanorum, Honorati, Theodosii Basilij, Crescentij, Largi, Smaragdi, Crescentiani, Iasonis, Mauri, Hippolyti, Pontiani, Chrysanti, & aliorum LXVI. Simulque & aliorum millecentum uiginti quatuor, quorum nomina sunt in libro uitæ. Mauri, Artemij, Pollionis, & aliorum LXII. martyrum. Nomina quoque uirginum, & uiduarum, Praxedis, Pudentianæ, Iulianæ; Symphorosæ, Feliculæ, Marinæ, Candidæ, Paulinæ, Dariæ, Basillæ, Memmiæ, Marthæ, Emerentianæ, Zoe, & Tiburtiadis. Quo circa & in ipso ingreßu basilicæ manu dextra (ubi utiq; benignissimæ suæ genitricis scilicet Domnæ Theodaræ Episcopæ corpus) quiescit, condidit iam dictus præsul corpora uenerabilium zenonis præsbyteri & aliorum duorum: pariterque & in oratorio Beati Ioannis Baptiste manu læua prænominatæ basilicæ (quod & secretarium eße dinosciur) condidit corpora Sanctorum Mauri, & aliorum XL. martyrum. Simili modo & in oratorio Beatæ Christi uirginis Agnetis, quod sursum in monasterio situm est, ipse pastor eximius posuit corpora sanctorum martyrum, videlicet; Alexandri papæ, atque Euentij, & Theoduli præsbiterorum

terorum. Hos omnes Dei electos frequentius deprecamur, ut per eorum ualeamus preces post funera carnis, ad cæli conscendere culmen. Amen. Sunt autem insimul omnes sancti duo millia. C C C.

In eodem proximo oratorio Sanctæ Zenonis extat columna ad quam Dominus noster Iesus Christus, tẽpore suæ passionis alligatus fuisse dicitur, & uerberatus: quam ante annos C C C L. Ioannes Columna presbyter Cardinalis huius tituli, sub Honorio III. Orientis Legatus, ex Hierosolymis Romam attullit, et in eo oratorio locauit: super quam collacata sunt corpora sanctorum Valentini, & Zenonis. In medio uero eius sacelli sub rotundo lapide sunt corpora X L. martyrum. Hoc sacellum mulieres non ingrediuntur in cuius sumitate sunt hi uersus. Paschalis præsulis opus decore fulget in aula. Quod pia obtulit uota studuit reddere domino.

In media ecclesia sub craticula ferrea conditorium in quo repositus fuit sanguis sanctorum martyrum Romæ occisorum, quem spongia fugebat è terra sancta virgo Praxedis; item multa sanctorum martyrum corpora ibidem collocata fuere.

Nicolaus Seniorilis in libro reliquiarum, has basilicæ Sanctæ Praxedis commemorat: In ecclesia San. Praxedis sunt hæ reliquiæ. Vna capsula lignea speculis cooperta, in qua ẽ de uiminibus quibus fuit uerberatus D. N. Iesus Christus. De uestimẽtis eiusdem. De reliquiis scõrũ Innocentiũ, Clementis pp. Hippolyti mart. Terentiani, Sanctorum quadraginta martyrum. Item S. Annæ, S. Benedicti & S. Galli abbatum, Sancti

Franciſci, S. Conſtantiæ filiæ Cõſtantini Imperatoris. Item uas uitreum, cum ſpongia qua S. Praxedes ſuggebat ſanguinem martyrum. Item Tabernaculum chriſtallinum argento cluſum, cum fruſto inconſutilis ueſtis Ieſu Chriſti. Item Tabernaculum cryſtallinum cũ his reliquijs. De ueſte Chriſti, de linteo quo apoſtolorum pedes terſit in ſero cenæ, de ſindone quo eius corpus fuit inuolutum in ſepulchro, de reliquijs ſanctorum Ioannis Baptiſtæ, Andreæ, & Bartholomæi apoſtolorum. Item aliud tabernaculum cryſtallinũ argento deaurato incluſum, in quo ſunt de cingulo Chriſti, & ueſtimentis B. Mariæ uirginis. Item alia theca chriſtallina ornata argento, in qua ſunt digitus pedis S. Petri apoſtoli, coſta S. Philippi, brachiũ S. Barnabæ apoſtolorum, dens S. Blaſii epiſcopi. Item aliud uas cryſtallinum cũ brachio S. Stephani protomartyris, reliquijs ſanctorum Laurentij, Nerei, Archillei, & Pancratij martyrum. Vas uitreum fractum cum ligno S. Crucis, Reliquijs ſanctorum Simonis apoſtoli, Stephani, Epimachi, Pantaleonis martyrũ, Ioannis Gualbertu Abbatis Vallis Vmbroſæ, Claræ Virginis. Item tabernaculum oblongum cryſtallinum ære deaurato munitum, in quo ſunt De ligno crucis Chriſti. De capite ſanctorũ Petri & Bartholomæi apoſtolorum. Dens S. Petri. De brachio S. Sebaſtiani. De coſta S. Laurentij. De reliquijs ſanctorum Fabiani, Coſmæ & Damiani, & de uelo S. Agathæ. Item tabernaculum cryſtallinum argento cluſum, cum tribus ſpinis coronæ Chriſti. Item tabernaculum cryſtallinum, in quo ſunt reliquiæ de capite S. Lucæ Euangeliſtæ, de cruce S. Gregorij papæ, reli-

quiæ

quiæ S. Matthæi apostoli. Item crux argentea, in qua est de cruce Christi. In theca lignea frustum columnæ Christi.

In hac ecclesia est statio Feria II. maioris hebdo.

Precandi formula.

Ad altare maius. Pater noster. Aue Maria. Ant. Veni sponsa Christi, accipe coronam, quã tibi Dominus præparauit in æternum, pro cuius amore sanguinem tuum fudisti, & cum angelis in paradisum introisti. Vers. Specie tua & pulchritudine tua. Resp. Intende prospere procede & regna. Oratio. Indulgentiam nobis, quæsimus Domine, Beata Praxedis uirgo & martyr imploret, quæ tibi grata semper extitit & merito castitatis, & tuæ professione uirtutis. Per dominum nostrum &c.

Ibidem ad Martyres. Antiphona. Propter testamẽtum domini & leges diuinas sancti dei perstiterunt in amore fraternitatis, quia unus fuit semper spiritus in eis, & una fides. Hæc est uera fraternitas, quæ nunquã potuit uiolari certamine, qui effuso sãguine secuti sunt Christum, cõtemnentes tyrannorum minas, & tormenta, peruenerunt ad regna cælestia. Vers. Ecce quàm bonum, & quàm iocundum. Respon. Habitare fratres in unum. Oratio. Beatorum martyrum tuorum duum millium hic in Christo quiescentium nos, quæsimus Domine merita tueantur, & eorum cõmendet oratio ueneranda. Per dominum nostrum &c.

Ad oratorium S. Zenonis, & sanctam Columnã. Pater noster. Aue Maria. O Domine Iesu Christe, fili Dei uiui, qui septem uerba die ultimo uitæ tuæ in

cruce pendens dixisti, ut semper illa in memoria haberemus: Rogo te per uirtutem illorum uerborum, ut mihi parcas quicquid peccaui aut commisi de septem peccatis mortalibus, scilicet, de superbia, inuidia, ira, accidia, luxuria, auaritia, & gula.

Domine sicut tu dixisti, Pater dimitte illis, non .n. sciunt quid faciunt: fac, ut ego amore tui parcam cunctis mihi male facientibus. Et sicut tu dixisti latroni, Hodie mecum eris in paradiso: fac me ita uiuere, ut tu in hora mortis meæ dicas mihi, Hodie mecum eris in paradiso. Et sicut tu dixisti matri tuæ, Mulier ecce filius, tuus: & deinde dixisti discipulo, Ecce mater tua: fac, ut matri tuæ me societ amor tuus, & charitas uera. Et sicut tu dixisti, Heli heli lamazabatani: quod significat, Deus meus, deus meus, ut quid dereliquisti me: fac me dicere in omni tribulatione & angustia mea, Pater miserere mihi peccatori, & adiuua me rex meus, & deus meus, qui me tuo proprio sanguine redemisti. Et sicut tu dixisti, Sitio, scilicet, salutem animarum sanctarum, quæ in limbo fuerunt, aduentum tuum expectantium: fac, ut semper sitiam, & diligam te fontẽ aquæ uiuentis, fontem æterni luminis, toto desiderio cordis ad amandum. Et sicut tu dixisti, Pater in manus tuas commendo spiritũ meum: respice me uenientem ad te, quia mihi constituisti tempus meum. Et sicut tu dixisti, Consumatum est, quod significat labores, & dolores, quos pro nobis miseris suscepisti, iam finiri: fac, ut audire merear dulcissimam uocem tuam, Veni amica mea, dilecta mea, sponsa mea, quia iã disposui petitiones tuas cõsũmare: ueni mecum,

ut sedeas cum angelis & sãctis meis, in regno meo epulari, iocundari, & cõmorari: Per infinita seculorum seculorum secula. Amen.

Alia Oratio.

Auxilientur, mihi domine Iesu Christe, omnes passiones tuæ: & defendant me ab omni dolore, & angustia: & ab omni luctu & miseria: ab omni tribulatione, & impugnatione corporis, & animæ. Scio enim quod quacumque die tuarum passionum memoriã habuero: saluus ero: & ideo de tua pietate confisus, per tuas passiones pijssimas te deprecor, ut me famulum tuum cælesti auxilio custodias, & in tua protectione defendas. Qui cum patre & spiritu sancto uiuis & regnas Deus, per omnia secula seculorum. Amen.

De Ecclesia & Titulo S. Pudentianæ.

Omnium Vrbis ecclesiarũ, quæ modo sup sunt, uetustissima est basilica S. Pudẽtianæ, in parte Thermarum antiquarum Nouatianarum in uico Patricio, a S. Pio papa condita. De qua ita scribit in eius uita Damasus Papa: Hic rogatus B. Praxedis dedicauit ecclesiam Thermas Nouati in uico Patrici in honorem sororis suæ Pudentianæ, ubi & multa dona obtulit, & sæpius sacrificium domino offerens ministrauit, ubi & fontẽ baptismi cõstrui fecit, manu sua benedixit, & consecrauit, & multos uenientes ad fidẽ baptizauit

in

in nomine sanctæ Trinitatis. Hæc ille. Hæc uero ecclesia antiquitus Titulus Pastoris dicebatur, de S. Pastoris presbyteri, & eiusdem Papæ Pij fratris nomine, qui primus eum Titulum tenuit. Antiquitus persecutionum tempore, parua ecclesia erat: pace ecclesiæ data, amplificata fuit, pulpitis marmoreis, aliquot sacellis, & ædicula uicina S. Pastoris additis, quam Simplicium papam dedicasse ferunt. Absidæ musiuum cum Christi & Apostolorum imaginibus, uetustissimum & admodum elegans est. Altare maius marmoreo operculo ornatum, habet pulpita duo lapidea ex antiquo ædificio fabrefacta, in quorũ tabulis incisa sunt. SALVO. SIRICIO. EPISCOPO. ECCLESIAE. SANCTAE. Multos & magnos presbyteros Cardinales habuit. Concilio Romano Symmachi papæ subscripsere inter alios Cardinales, Asterius huius tituli Pastoris presbyter Cardinalis, & alij eiusdem tituli presbyteri, Iustinus, & Maxentius. Leo III. papa huic titulo donauit uestem albam oloseri cam, ut memorat Bibliothecarius. Petrus Sassonis Anagninus eiusdẽ tituli, sub Innocentio III. præsbyter Cardinalis ante aram maximam tabulas grandes marmoreas, quæ presbyterium ab Ecclesiæ cella separarent, locauit. Antiquitus in ea clerici, postea canonici regulares congregationis S. Mariæ de Rheno Bononiæ eam tenuerunt, ibidem circa Innocentij II. papæ tempora locati. Quibus deficientibus, diu sine certis ministris fuit, S. Mariæ Maioris basilicæ addicta, uel presbyteri Cardinalis titularis curæ commissa. Cuius adhuc amplæ extant, quamquam ruinosæ, antiquæ

ædes.

ædes. Pius Quintus eam modo ordini Prædicatorum concessit, pœnitentiariosq; in ea instituit, qui basilicæ Sãctæ Mariæ maioris inseruirent. Leopardus, & Maximus presbyteri S. R. E. sub S. Innocentiò papa in sepulchro ante hanc ecclesiam conditi sunt. Basilicæ porta uarijs sigillis, & his uersiculis ornata est.

Ad requiem uitæ cupis o tu quique uenire
En patet ingressus fueris si rite reuersus
Aduocat ipse quidem uia dux & ianitor idem
Gaudia promittens & crimina quæque remittens.

Item circum agnum dei,

Mortuus & uiuus idem sum pastor & agnus
Hic agnus mundum instaurat sanguine lapsum.

Circum S. Praxedis figuram.

Nos pia Praxedes prece sancta confer ad ædes
Occurrit sponso Praxedes lumine claro.

Circum S. Pudentianam.

Protege præclara nos uirgo Pudenquetiana
Virgo Pudentiana coram stas lampade plena.

Circum S. Pudentem.

Te rogo sancte Pudens nos purga crimina trudens
Almus & iste docet Pudens ad sydera calles.

Circum S. Pastorem.

Sancte precor Pastor pro nobis esto rogator
Hic cunctis uitæ Pastor dat dogmata sanctæ.

In hac ecclesia parte dextra est uetustissimum sacellum musiueo ape decoratum, a quodã Maximo, uiro illustri cõditum. In quo uulgo S. Petrum primã in orbe missã celebrasse traditur. Iacẽt in hac ecclesia tria millia corpora scõrum martyrũ sub puteo amboni proximo.

Ibi

Ibi est puteus alius, in quo ipsorũ sanguis repositus fuit.

Reliquias, q̃ in hac ecclesia fuerunt, cõmemorat Nicolaus Seniorilis: Theca lignea, in qua sunt sex tabernacula ærea, & aliquot uasa uitrea, cum hisce reliquijs. Duæ spinæ coronæ Iesu Christi. Duo puncta clauorũ, quibus cruci affixus fuit. De lapide eiusdẽ sepulchri. De columna, ad quã fuit alligatus, & uerberat⁹. De uelo B. M. Virginis. De uestimẽtis S. Petri apostoli. De costa S. Iacobi apostoli. De ossib⁹ capitis B. Bartholomæi apostoli. De capillis S. M. Magdal. De reliquijs scõrũ Andreæ & Barnabæ apostolorũ, Zachariæ patris S. Ioãnis Baptistæ, Siluestri & Gregorij pontificum: & S. Pudentianæ uirginis.

In hac ecclesia est Statio feria III. post III. Dominicam Quadragesimæ.

Huic ecclesiæ annexum est sacellum S. Pastoris presbyteri, fratris S. Pij papæ: in quo est puteus quadratus clausus sanguinis martyrum, de quo supra dixi: ara, & pulpitum marmoreum, cum hisce uersiculis.

Tempore Gregorij septimi præsulis almi
Presbyter eximius præclarus uir Benedictus
Moribus, ecclesiam renouauit funditus istam
Quam consecrari sacer idem Cardiquenalis
Eiusdem sane fecit sub tempore papæ,
Augusti mensis septem nouemque Calendis
Nomine Pastoris, præcursorisque Ioannis.
De cruce, ueste Dei locus hic est sanctus haberi
Cui pars de sancti sociatur ueste Ioannis.
Martyris & Stephani papali nomine primi,

Mar-

Martyris, & papæ Felicis honore ſecundi,
Nec minus Hermetis præfecti martyris Vrbis,
Et Tranquillini, Marci, Marciqueliani,
Horum reliquijs conſtat locus iſte celebris,
Hinc & multorum poßemus nomina, quorum
Dicere ſi in tabula locus illis eßet in iſta
Nos meritis horum redeamus ad alta polorum

Precandi formula.

Ad altare maius. Pater noſter. *Aue Maria,* *Antiphona.* Hæc eſt uirgo ſapiens, & una de numero prudentum, quam ſponſus Chriſtus ſuperueniens uigilantem inuenit. Verſ. Elegit eam Deus, & præelegit eam. Reſp. In tabernaculo ſuo habitare facit eam. Oratio. Deus, qui beatam Pudentianam uirginem tuam ad cælos per martyrij palmam peruenire feciſti, concede propitius, ut eius exempla ſequentes ad te peruenire mereamur. Per dominum noſtrum &c. Deus qui inter cetera potentiæ tuæ miracula etiam in ſexu fragili uictoriam martyrij contuliſti, concede propitius, ut ſanctarum uirginum & martyrum tuarum, quarum commemorationem colimus, patrocinia ſentiamus, & per earum ad te exempla gradiamur. Per dominum noſtrum &c.

Antiphona. Abſterſit Deus omnem lacrymam ab oculis ſanctorum, & iam non erit amplius neque luctus, neque clamor, ſed nec ullus dolor: non eſurient, neque ſitient amplius, neque cadet ſuper illos ſol, neque ullus æſtus, quoniam priora tranſierunt.

Verſ

V. Iusti aũt in ꝑpetuum uiuẽt. *R.* Et apud Dñm est merces eorũ. Oꝛo. Propitiare q̃sumus Domine nobis famulis ꝑ sanctorum tuorum, quorũ corpora in hac ecclesia requiescunt, merita glorioſa: ut eorum pia intercessione ab oĩbus semper protegamur aduersis. Per dominũ.

De ecclesia, et titulo S. Mariæ Angelorum in Thermis Diocletiani.

VRbanus v. papa in quadã bulla sua refert, Nicolaũ Vrsinũ Nolanum, & Neapoleonẽ Vrsinum Manupelli, comites, ab se petiſſe licentiã ædificãdi monasteriũ, & ecclesiã patribus Carthusianis, in antiquis Diocletiani Thermis, sub appellatione SS. Leonis, & Nicolai cõfessorũ. Quã eis cõcessit. Ceterũ prioris eos cõsilij cũ pœnituisset, Thermis dimissis idẽ monasteriũ circa titulũ S. Crucis in Hierusalẽ cõdiderunt; in quo ipsi patres Carthusiani usq; ad nostra tẽpora ꝑmansere. Pius IIII. P. M. aeris insalubritatẽ, ĩ quo S. Crucis basilica sita est, attẽdens, antiquã Comitũ Vrsinorum uoluntatẽ executus, ex populi Romani consensu, Thermas ipsas ijsdẽ patrib⁹ ea lege cõcessit, ut illi totius ordinis sui impensis monasteriũ, ipse uero basilicã ædificaret. Quod ab utrisq; inchoatum est. Patres monasteriũ, et amplissimum claustrum, ipsorum more, iã inchoarunt: Pius ipse mediam Thermarum partem ex Michaelis Angeli Bonaroti ꝑscripto occupãs, eã No. Aug. anni MDLXI. in sacrã ædẽ solennib⁹ additis cõprecationibus uertit, beatæque Virgini, & Angelorum choris dedicauit: quod nos ipsi

ipsi uidimus, & hi uersus absidæ affixi indicant.

Quod fuit idolum, nunc tẽplũ est Virginis: auctor
Est pater ipse Pius. Dæmones aufugite.

Hanc ecclesiam mirum in modum exornare constituerat, sed morte præuentus id opus impfectũ reliquit.

In ea est statio ab eodẽ põtifice instituta, Dominica quarta Quadragesimæ: eiq; omnes Indulgentiæ ecclesiæ S. Crucis in Hierusalẽ cõmunicatæ; additæque dies Natalis, Paschæ, Pentecostes, & festiuitatum B. Mariæ, quibus multæ indulgentiæ eã uisitantibus cõcessæ.

Precandi formula.

Ad altare B. Virginis, & Angelorũ. Pr̃ noster. Aue Ma. Antiph. Q̃n natus es ineffabiliter ex Virgine, tunc impletæ sunt scripturæ, sicut pluuia in uellus descendisti, ut saluum faceres genus humanũ: te laudamus Deus noster. V. Diffusa est gratia in labijs tuis. R. Propterea benedixit te Deus ĩ æternũ. Oro. Cõcede nos famulos tuos, q̃simus Dñe Deus, ꝑpetua mentis & corporis sanitate gaudere, & gloriosæ beate Mariæ semper Virginis intercessione, a præsenti liberari tristitia, & æterna perfrui lætitia. Per dominum nostrum.

Antiph. pro Angelis. Dum sacrũ mysteriũ cerneret Ioãnes, archãgelus Michael tuba cecinit: Ignosce dñe Deus noster, qui apis librũ, & soluis signacula eius. V. stetit Angelus iuxta arã templi. R. Habens thuribulũ aureum in manu sua. Oratio. Deus, qui miro ordine angelorum ministeria, hominumq; dispensas, cõcede propitius, ut quibus tibi ministrantibus in cælo semper assistitur, ab his in terra uita nostra muniatur. Per dominum nostrum Iesum Christum &cet.

FINIS.

Th
4924